MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
MYKOLO ROMERIO TEISĖS MOKYKLOS
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

IEVA RADYTĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS IŠTĘSTINĖS STUDIJOS

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS STANDARTŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Prof. dr. Danutė Jočienė

Vilnius, 2022

TURINYS

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS 4
ĮVADAS 5
1. BAUSMIŲ SISTEMA 11
1.1. Bausmė, kaip valstybės prievartos priemonė 13
1.2. EŽTT STANDARTAI, KAIP BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOS FORMAVIMOSI PAGRINDAS 16
I.2.1. Tarptautiniai standartai Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje 17
1.2.2. JTO Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės 23
1.2.3. Europos kalėjimų taisyklės 24
1.2.4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 25
1.2.5. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 32
2. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS STANDARTŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOJE 33
2.1. Minimalios kalinimo sąlygos 37
2.1.1. Kankinimams, žiauriam ar nežmoniškam elgesiui prilyginamos kalinimo sąlygos 40
2.2. EŽTT formuojamų standartų, susijusių su kalinimo sąlygomis, apžvalga 43
2.2.1. EŽTT praktika dėl netinkamo gyvenamųjų patalpų ploto, tenkančio vienam nuteistajam, LR pataisos įstaigose 44
2.2.2. EŽTT praktika dėl netinkamų sanitarinių bei maitinimo sąlygų LR pataisos įstaigose 51
2.2.3. EŽTT praktika dėl netinkamų kalinimo sąlygų COVID-19 (koronaviruso infekcijos) metu 56
3. KELIAMOS HIPOTEZĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ PAŽEIDIMŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE 61
3.1. EKSPERTŲ BEI NUTEISTŲJŲ NUOMONĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE 62
3.2.1. Nuteistųjų interviu 63
3.2.2. Nuteistųjų tyrimo išvados 72
3.3.1. Ekspertų interviu 72
3.3.2. Ekspertų tyrimo išvados 80
IŠVADOS 82
PASIŪLYMAI 84
LITERATŪROS SĄRAŠAS 86
SANTRAUKA 97

SUMMARY 100
ANOTACIJA 103
PRIEDAI 104
AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA..... 106

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1. *Lietuvos Respublikoje Teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu skiriamų bausmių pavadinimai, maksimalūs/minimalūs dydžiai, bausmės privalomumas bei keistinumas*.....*11*-12
2. *Kalinių skaičius, tenkantis 100.00 gyventojų*.....36
3. *Nuteistųjų, atliekančių bausmę LR įkalinimo įstaigose, kaita 2011 - 2021 m*.....36
4. *Skirtingose LR bausmių vykdymo institucijose vienam nuteistajam skirtas gyvenamasis plotas gyvenamojo patalpoje kvadratiniais metrais*.....50
5. *Vidutiniškai vieno asmens, atliekančio bausmę Lietuvos Respublikos pataisos įstaigoje, išlaikymai per dieną skiriama suma eurais*.....55
6. *Apklaustų nuteistųjų aprašo lentelė*.....*64*
7. *Apklaustųjų nuteistųjų kalinimo sąlygų vertinimo lentelė*.....*65*
8. *Ekspertų aprašo lentelė*.....*73*

ĮVADAS

„Deja, bet bent jau Europos Sąjungos mastu padėtis Lietuvos įkalinimo įstaigose pastaraisiais metais tapo vienu iš blogiausių pavyzdžių. Akivaizdu, kad ilgus metus totalitarinės sistemos formuota baudimo kultūra, politinio dėmesio stoka ir vadybinės kompetencijos trūkumas per pastaruosius 30 metų Lietuvos kalinimo sistemos beveik nepriartino prie Vakarų Europos standartų.“.[1]

Baigiamojo darbo aktualumas. Europos Parlamentas 2011 metų gruodžio 15 dienos priimtoje rezoliucijoje „Dėl kalinimo sąlygų ES“ pažymėjo, kad „<...> išreiškia susirūpinimą dėl nerimą keliančios padėties turint mintyje kalinimo sąlygas ES ir ragina valstybes nares imtis skubių priemonių, kad būtų užtikrinta pagarba kalinių pagrindinėms teisėms, ypač pažeidžiamų asmenų teisėms, ir šių teisių apsauga, taip pat mano, kad visose valstybėse narėse turėtų būti taikomi būtiniausi bendri kalinimo standartai.“[2]. Nors laisvės atėmimo bausmė laikoma kaip „kraštutinė priemonė (lot. *ultima ratio*)“[3], kurios vienas iš pagrindinių tikslų yra pozityvia kryptimi paveikti nuteistąjį taip, kad „palikęs įkalinimo įstaigą jis taptų doru, įstatymus žinančiu bei jų besilaikančiu, sau ir visuomenei naudingu visateisiu individu, kuris tolimesnių savo gyvenimo tikslų sieks teisėtais būdais ir priemonėmis“[4], tačiau itin žiaurios, pažeidžiančios pamatines žmogaus teises ir neatitinkančios Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose suformuotų (toliau - EŽTT) standartų nuteistųjų kalinimo sąlygos vis dar kelia didelį susirūpinimą visai tarptautinei bendruomenei.

Per pastaruosius dešimtmečius įvairios tarptautinės organizacijos, tokios kaip supranacionalinė organizacija Europos Sąjunga (toliau - ES) bei universali tarptautinė organizacija Jungtinės Tautos (toliau - JT) ne viename tarptautiniame susitarime pažymėjo būtinybę gerinti nuteistųjų kalinimo sąlygas, kad jos pataisos įstaigose kiek įmanoma labiau prilygtų sąlygoms, esančioms už įkalinimo įstaigos ribų.

Apmaudu, tačiau EŽTT bylų nuteistųjų kalinimo srityje analizė rodo, kad nepaisant tokių bylų gausos šiame Teisme, taip pat gana aiškiai nustatytų asmenų kalinimo standartų, vis dėlto, akivaizdu, kad šie Teismo išvystyti ir nustatyti standartai ir reikalavimai nėra įgyvendinami tinkama apimti valstybėse 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau - Europos žmogaus teisių konvencijos arba EŽTK) dalyvėse: šiame kontekste pažymėtina, kad remiantis Lietuvos

[1] Gintautas Sakalauskas ir kt., *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2020), 12.

[2] „2011 m. gruodžio 15 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl kalinimo sąlygų ES (2011/2897(RSP))“ europarl.europa, žiūrėta 2020 m. gruodžio 5d., https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0585_LT.html?redirect.

[3] Sakalauskas ir kt., *op cit.,* 10.

[4] Ieva Radytė, „Nuteistųjų už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas socialinės reabilitacijos galimybės“ (bakalauro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2019), 14.

Respublikos teisingumo ministerijos „2020 metų veiklos ataskaita“ „dėl blogų kalinimo sąlygų per 2020 m. teismuose buvo išnagrinėtos 433 bylos arba 43 proc. mažiau negu 2019 metais (759 bylos). Pagal išnagrinėtas bylas teismai priteisė išmokėti nuteistiesiems 93,7 tūkst. Eurų kompensacijų.“.[5]

Pažymėtina, kad šio magistro baigiamojo darbo aktualumas atsispindėjo ir šio darbo tyrimo atlikimo metu, mat daugiau nei 90 procentų apklaustųjų ekspertų, dirbančių bausmių vykdymo srityje, bijojo būti identifikuoti, todėl nedrįso pasisakyti apie LR pataisos įstaigose taikomas netinkamas kalinimo sąlygas, o net 3 iš apklaustų ekspertų pažymėjo, kad atviras jų pasisakymas gali reikšti šantažą, susidorojimą, darbo sąlygų pabloginimą ar net darbo sutarties nutraukimą. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad LR bausmių vykdymo sistemoje egzistuoja tam tikros spragos, kurios verčia tarnautojus nutylėti apie egzistuojančias problemas, galimai netinkamas bei nehumaniškas nuteistųjų kalinimo sąlygas, todėl ši tema tampa dar aktualesnė ne tik iš kalinamųjų ar ir iš pataisos įstaigos administracijos, bet ir pačios valstybės pusės, siekiant, be kita ko, ir tinkamo EŽTT priimtų sprendimų bylose prieš Lietuvą vykdymo.

Pasirinkta magistro darbo tema itin aktuali ir pačiai šio magistro baigiamojo darbo autorei, mat ji nuo 2019 metų yra Šiaulių Tardymo izoliatoriaus resocializacijos skyriaus savanorė. Savanoriško darbo metu autorė nuteistiesiems laisvės atėmimo bei arešto bausmėmis veda teisines paskaitas, vykdo įvairius socialinės reabilitacijos užsiėmimus. Tokiu būdu autorė siekia prisidėti prie asmenų, kurių teisės dėl pačios bausmės prigimties apribotos, socialinės reabilitacijos gerinimo, teisinio raštingumo tobulėjimo bei aiškios problemos - LR pataisų įstaigose taikomų sąlygų neatitikimo EŽTT standartams - pripažinimo, šios problemos identifikavimo bei atitinkamų priemonių įdiegimo, siekiant susidoroti su kilusia problema tam, kad būtų pasiekti teigiami pokyčiai bausmių vykdymo srityje Lietuvoje.

Baigiamojo darbo naujumas. Nors remiantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis Jau keletą metų mažėja išmokos dėl prastų kalinimo sąlygos pagal Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimus. 2020 m. teismuose išnagrinėjus 433 bylas asmenims dėl netinkamų kalinimo sąlygų išmokėta 93,7 tūkst. Eurų (2019 m. - 115,4 tūkst. Eurų, 2019 m. - 191,5 tūkst. eurų, 2017 m. - 201,5 tūkst. eurų, 2016 m. - 232,3 tūkst. eurų).[6], tačiau Europos sąjungos mastu kalinimo sąlygos Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose vis dar išlieka kaip vienas iš blogiausių pavyzdžių.[7]

Nors per paskutiniuosius dešimtmečius gana daug Lietuvos bei užsienio valstybių autorių rašė apie itin prastas, pažeidžiančias pamatines žmogaus teises ir neatitinkančias EŽTT standartų nuteistųjų kalinimo sąlygas, tačiau šiuo magistro baigiamuoju darbu bus siekiama išanalizuoti, kokia apimtimi

[5] „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita”, LRV, žiūrėta 2020 m. gruodžio 5 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ataskaita_final.pdf
[6] *Ibid*
[7] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 10.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo institucijos savo praktikoje įgyvendina EŽTT praktikoje nustatytus standartus, kurie yra ypač aktualūs Lietuvos bausmių vykdymo sistemai būtent Lietuvos pralaimėtose bylose EŽTT ir nustatyti bei išanalizuoti priežastis, kodėl šie standartai lieka neįgyvendinti arba yra įgyvendinami netinkama apimtimi Lietuvoje. Būtent šis aspektas ir apibūdina šio Magistro darbo naujumą, o kartu ir atskleidžia ir jo specifiką.

Baigiamajame darbe tiriamos problemos ištyrimo lygis. Žiaurių, nehumaniškų, pažeidžiančių žmogaus teises ir neatitinkančių EŽTT praktikos standartų nuteistųjų kalinimo sąlygų problematika aktuali ir diskutuotina ne tik Lietuvoje, bet ir visoje tarptautinėje bendruomenėje.

Lietuvoje šią temą nagrinėjo gana daug autorių: Dr. Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas, Dr. Rūta Vaičiūnienė monografijoje „Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos“[8]; Dr. Rūta Vaičiūnienė ir Dr. Vaidas Viršilas mokslinėje literatūroje „Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai“[9]; Dr. Gintautas Sakalauskas mokslinėje literatūroje „Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje“[10]; Dr. Simonas Nikartas mokslo studijoje „Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai“[11]; Dr. Aleksandras Gončarko knygoje „Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje“[12]; Prof. dr. Dmitrij Usik straipsnyje „Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą”[13]; LR Konstitucinio Teismo pirmininkė Prof. dr. Danutė Jočienė mokslo publikacijoje „Lietuvos teisė, 1918-2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos“[14] bei knygoje „Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises“[15] ir kiti. Be to, nagrinėjant šią temą buvo remtasi šio magistro baigiamojo darbo autoriaus bakalauro baigiamajame darbe „Nuteistųjų už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas socialinės reabilitacijos galimybės“ atliktu tyrimu dėl Lietuvos pataisos įstaigose vykdomos socialinės reabilitacijos kognityvinės bihevioristinės programos „SeNAT“.[16]

---

[8] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 10.

[9] Vaidas Viršilas, Rūta Vaičiūnienė, *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017) .

[10] Gintautas Sakalauskas, Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje (Vilnius: Žara, 2017).

[11] Simonas Nikartas, *Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamama: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013), https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/Teise_nebuti_kankinamam_ir_nepatirti_zeminancio_elgesio.pdf

[12] Aleksandras Gončiarko ir kt., *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje (*Vilnius: Vaibra, 2010).

[13] Dmitrij Usik, *„Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą”*, Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai 4, 8 (2010).

[14] Pranas Kūris ir kt., Lietuvos teisė, *1918-2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos* (Vilnius: Autorių kolektyvas, 2017).

[15] Aurimas Brazdeikis ir kt., *Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises* (Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2018).

[16] Radytė, *supra note,* 4.

Šia tema yra pasisakę ir užsienio autoriai, tokie kaip: David Harris, Michael O'Boyle, Edward Bates ir Carla Buckley knygoje „Law of the European Convention on Human Rights"[17], Bostjan M. Zupancic knygoje „On the European Court of Human Rights An Insider's Retrospective (1998-2016)"[18] ir kiti.

Baigiamojo darbo reikšmė. Magistro baigiamajame darbe bus atliekama EŽTT praktikos analizė, analizuojamos tiek bylos prieš Lietuvą, tiek bylos prieš kitas valstybes, kuriose buvo nustatyti tam tikri, ypač svarbūs kalinimo standartai (kaip antai, EŽTT Didžiosios Kolegijos sprendimas byloje *Muršič prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 7334/13), be kita ko, nuteistųjų asmenų laikymo sąlygos, taip pat bus pateikiama mokslinės literatūros ir teisės aktų šioje srityje analizė. Magistro darbas išskirtinis tuo, kad jame bus pateikti įvykdytų dviejų kokybinių tyrimų - ekspertų bei nuteistųjų interviu rezultatai, siekiant išsiaiškinti, kokia apimtimi praktikoje Lietuvos pataisos įstaigose yra veiksmingai įgyvendinami EŽTT praktikos standartai, kokios šių standartų neįgyvendinimo ar netinkamo įgyvendinimo priežastys, o taip pat bus pateikiami konkretūs pasiūlymai ir rekomendacijos, kaip būtų galima pakeisti LR bausmių vykdymo institucijose taikomas kalinimo sąlygas, siekiant užtikrinti jų atitikimą EŽTT praktikoje išvystytiems kalinimo sąlygų standartams.

Darbo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tikslas - Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje išvystytų standartų kalinimo srityje pagrindu išanalizuoti (ištirti) nuteistųjų kalinimo sąlygas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo institucijose, nurodant tarptautinių standartų dėl kalinimo sąlygų taikymo ir įgyvendinimo problematiką, pateikiant pasiūlymus, kaip šie standartai turėtų būti veiksmingiau užtikrinami Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių kalinimo sąlygas, apžvalgą;
2. Atlikti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos (bylų) analizę nuteistųjų kalinimo srityje, ypač Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 3 straipsnio pagrindu, išryškinant, kokie kalinimo sąlygų standartai yra nustatyti EŽTT bylose, visų pirma bylose prieš Lietuvą, o taip pat bylose prieš kitas valstybes, ir kaip EŽTT formuoja Konvencijos 41 ir 46 straipsnių nuostatų pagrindu įpareigojimus valstybėms kalinimų sąlygų srityje;

[17] David Harris ir kt., *Law of the European Convention on Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2009).
[18] Bostjan M. Zupancic, *On the European Court of Human Rights An Insider's Retrospective (1998-2016)* (Netherland: Eleven International Publishing, 2019).

3. Pagal išanalizuotus EŽTT praktikos standartus kalinimo srityje, atlikti tyrimą, kaip šie standartai yra užtikrinami Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose, kartu atliekant šiose įstaigose taikomų kalinimo sąlygų analizę;
4. Nustačius, kad Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje EŽTT išvystyti kalinimo standartai yra taikomi ne visa apimtimi, pateikti konkrečius siūlymus, kaip Lietuvos bausmių vykdymo sistemą kalinimo sąlygų kontekste reikėtų tobulinti, kartu pateikiant ir apklaustų ekspertų įžvalgas šioje srityje.

Tyrimo objektas. EŽTT praktikos pagrindu suformuotuose standartuose nuteistųjų kalinimo sąlygų įgyvendinimo Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo srityse problematika.

Darbo problema. Ar Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos atitinka EŽTT praktikoje nustatytus (išvystytus) standartus ir jeigu ne, kokių priemonių reiktų imtis siekiant, kad tarptautiniai kalinimo standartai taptų realybe Lietuvoje.

Ginamieji teiginiai: Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos, kurios pilna apimtimi neatitinka net ir minimalių EŽTT bylose suformuotų standartų, neigiamai paveikia visą nuteistojo bausmės atlikimo procesą. Asmuo, kurio teisės bei laisvės maksimaliai apribotos teismo apkaltinamojo nuosprendžio pagrindu, atlikdamas bausmę nehumaniškomis, kankinančiomis bei socialinei reabilitacijai nepritaikytomis sąlygomis, negali pats, o kartu ir visa bausmių vykdymo sistema, pasiekti Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje suformuotų bausmės tikslų.

Tyrimo metodai: magistro baigiamajame darbe buvo naudoti šie metodai: teisės dokumentų analizė, loginis, lyginamosios analizės, statistinės duomenų analizės, aprašomasis, pusiau struktūriniai interviu.

- Loginis metodas naudojamas atskleidžiant teisės normų turinį.
- Lyginamosios analizės metodas naudotas tarpusavyje lyginant skirtingas autorių nuomones ir EŽTT praktiką kalinant nuteistuosius.
- Teisinių dokumentų analizės metodas svarbus, nes darbe buvo nagrinėti tokie EŽTT standartai kaip: Europos kalėjimų taisyklės, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą.
- Statistinių duomenų analizės metodas naudotas siekiant atskleisti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičių bei skaičiaus kitimą per pastarąjį dešimtmetį, vidutiniškai per parą vienam

nuteistajam skiriamą pinigų sumą ir šios sumos kitimą per pastaruosius metus bei kalinimo sąlygų atitiktį EŽTT standartams bausmės vykdymo metu.

- Aprašomasis metodas naudotas pateikiant informaciją Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstaigų vykdomas praktikas įgyvendinant EŽTT standartus dėl kalinimo sąlygų.
- Pusiau struktūriniai X įstaigos nuteistųjų bei ekspertų interviu padėjo atskleisti realų pažeidimų mastą, pažeidimų priežastis bei kaip LR bausmių vykdymo sistema turėtų pasikeisti, kad pasiektų EŽTT bylose suformuotus standartus.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro tokios dalys: turinys, paveikslų ir lentelių sąrašas, įvadas, trys dėstomosios dalies skyriai, pasiūlymai, išvados, literatūros sąrašas, anotacija ir santrauka lietuvių bei užsienio kalbomis.

Darbo raktiniai žodžiai. Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos žmogaus teisių konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo išvystyti (suformuoti) standartai, bausmių vykdymo sistema, kalinimo sąlygos, minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, laisvės atėmimo bausmė.

1. BAUSMIŲ SISTEMA

„Kiekviena valstybė bausmėmis ir kitokiomis priemonėmis reaguoja į nusikalstamą elgesį, ši reakcija visuomet sąlygojama įvairiausių istorinių, kultūrinių, politinių, teisinių, ekonominių, socialinių ir kitų objektyvių bei subjektyvių aplinkybių. Priimami sprendimai ir jų įgyvendinimas ne visuomet dera tarpusavyje, jų rezultatai ne visuomet atitinka turėtus lūkesčius, labai dažnai jie iš viso netgi neanalizuojami, pasikliaujama vien tik simboline priimtų sprendimų reikšme.“.[19] Ne išimtis ir Lietuvos Respublika, kuri kaip ir kitos pasaulio valstybės, turi savitą, daugelio autorių nuomone vien baudimu pagrįstą bausmių vykdymo sistemą, kurios atsiradimui ir susiformavimui itin didelę įtaką turėjo socialinių, kultūrinių, politinių, istorinių, teisinių bei kitų objektyvių ar subjektyvių aplinkybių visuma. Senoje Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso redakcijoje (toliau - LR BK) bausmių sistema buvo traktuojama kaip „<...> baudžiamajame įstatyme tam tikra tvarka išdėstytas, išsamus ir teismams privalomas bausmės sąrašas.“. Lentelėje Nr. 1 nurodomas aktualios redakcijos LR BK 42 straipsnio 1 dalyje išvardijamos šios bausmės rūšys, išdėstytos eiliškumu nuo lengviausios iki pačios sunkiausios bausmės, taip pat bausmės minimalūs - maksimalūs terminai/dydžiai bei galimybė pakeisti vieną bausmę kita (-omis)[20]:

Eilės numeris	Bausmė	Bausmės minimalus - maksimalus terminas/dydis	Baudos privalomumas	Galimybė pakeisti bausmę
1.	Viešieji darbai	Nuo 1 mėnesio iki 1 metų	Neprivaloma, nes skiriama tik tuo atveju, jeigu kaltinamasis sutinka	Bausmė gali būti keičiama į baudą arba laisvės apribojimą
2.	Bauda	Nuo 15 iki 100.000 MGL*	Privaloma, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu	Bausmė gali būti keičiama viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu
3.	Laisvės apribojimas	Nuo 3 mėnesių iki 2 metų	Privaloma, skiriama teismo	Bausmė gali būti keičiama į areštą

[19] Gintautas Sakalauskas ir kt., *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai* (Vilnius: Teisės institutas, 2012), 6.
[20] „Bausmių vykdymo kodeksas“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. sausio 2 d., https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr

			apkaltinamuoju nuosprendžiu	
1.	Areštas	Nuo 15 iki 90 parų	Privaloma, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu	Bausmė negali būti keičiama
2.	Terminuotas laisvės atėmimas	Nuo 3 mėnesių iki 20 metų	Privaloma, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu	Bausmė negali būti keičiama
6.	Neterminuotas laisvės atėmimas (iki gyvos galvos)	Nuo teismo sprendimo iki nuteistojo mirties	Privaloma, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu	Atlikus ne mažiau kaip 20 metų, gali būti keičiama terminuota laisvės atėmimo bausme

Lentelė Nr. 1 *Lietuvos Respublikoje Teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu skiriamų bausmių pavadinimai, maksimalūs/minimalūs dydžiai, bausmės privalomumas bei keistinumas.* *MGL (kai kuriuose šaltiniuose įvardijamas kaip bazinės socialinės išmokos dydis (BSI)) - minimalus gyvenimo dydis, kuris nuo 2022 m. sausio 1 d. yra 37,66 Eur.

Derėtų pažymėti, kad LR bausmių vykdymo sistema remiasi keliais LR BVK 5-9 straipsniuose reglamentuojamais principais, tokiais kaip: teisėtumo, nuteistųjų lygybės prieš įstatymą, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese bei teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo. Daugelio autorių nuomone, esminis ir bene labiausiai bausmės prigimtį bei tikslus atskleidžiantis principas yra bausmės vykdymo individualizavimo, kuris reikalauja kiekvienam nuteistajam paskirti individualias pataisos priemones, atsižvelgiant į nuteistojo asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, padarytos veikos pobūdį bei pavojingumą ir asmens motyvaciją keistis.[21] Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos teisės grupės išvadoje „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl sutikimo reorganizuoti Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus, Kybartų pataisos namus ir Lukiškių tardymo izoliatorių - kalėjimą“ projekto pasisakė: „Bausmių vykdymo kodekso 8 straipsnyje nustatytas bausmių vykdymo individualizavimo principas suponuoja valstybei pareigą individualiai vertinti kiekvieną nuteistąjį“[22], o habil. dr. Vytautas Piesliakas apie šį

[21] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.

[22] „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl sutikimo reorganizuoti Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus, Kybartų pataisos namus ir Lukiškių tardymo izoliatorių - kalėjimą“ projekto“, lrv, žiūrėta 2022 m. vasario 10 d., https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/392749_imp_9946b9b58d0205d2572b83191f37d723.pdf

principą pasisakė: „Teisingumo vykdymas yra pagrindinė teismo funkcija. Tačiau teisingo nubaudimo sąlyga yra teismo galimybė paskirti teisingą bausmę. O tai savo ruožtu susiję su teismo galimybe tinkamai individualizuoti bausmę, o jei kalbėtume plačiau - tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę, nes baudžiamoji atsakomybė - tai ne vien bausmė.“.[23] Apie bausmės individualizavimo principą yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2020 m. kovo 18 d. nutarime Nr. KT49-A-N5/2020: „<...> teismas bausmę skiria atsižvelgdamas į visas BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes ir neperžengdamas BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijos ribų, tačiau teismas, skirdamas bausmę, privalo atsižvelgti ne tik į BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją, bet ir į kitas BK bendrosios dalies nuostatas, *inter alia* sudarančias prielaidas individualizuoti bausmę.“.[24]

„Pastebėtina, kad „bausmių sistema parodo valstybės baudžiamosios politikos kryptingumą, daro įtaką baudžiamosios teisės ir bausmių vykdymo teisės efektyvumui. Ji turi būti nuosekli, hierarchiška ir nedeklaratyvi. Bausmių sistemą turi sudaryti įvairios savo turiniu ir griežtumu bausmės, nes tik tokia sistema leistų individualizuoti bausmę ir pasiekti jai keliamus tikslus.“,[25] kurie Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje nukreipti į tokį nuteistojo pasikeitimą pozityvia kryptimi, kad atlikęs bausmę asmuo taptų doru, įstatymus žinančiu ir jų besilaikančiu bei socialiai naudingu visateisiu individu.

1.1. Bausmė, kaip valstybės prievartos priemonė

„Bausmių už nusikalstamą elgesį taikymas remiasi tam tikra teorija, tam tikrais kertiniais principais, kurie, viena vertus, yra šiuolaikinės teisinės, demokratinės ir socialinės valstybės idėjos išraiška ir atspindys, tam tikro mąstymo ir idėjų padarinys, kita vertus, jis remiasi arba privalo remtis ir mokslinių kriminologinių tyrimų rezultatais, kurie leidžia, skatina ir verčia ieškoti racionalumu ir realiu poveikiu pagrįstų baudimo priemonių.“.[26]

[23] Vytautas Piesliakas, „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“, *„Jurisprudencija mokslo darbai“*,11(113); 7-15 (2008): 7, https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627 7

[24] „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. kovo 5 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f170e382695711eaa38ed97835ec4df6?jfwid=bkaxmogr

[25] Jonas Blazevičius ir kt., *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2004), 20.

[26] Sakalauskas, *supra note,* 10:10.

Per ilgametį bausmės, kaip atpildo už neteisėtą ar netinkamą veiklą egzistavimo laikotarpį, pati bausmės sąvoka bei taikymo būdai ir priemonės stipriai keitėsi. Lietuvoje dar praėjusiame amžiuje egzistavo mirties bausmė, kuri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime apibrėžiama kaip „fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, gyvybės atėmimas nepriklausomai nuo to, kokiu būdu tai daroma: sušaudant, pakariant, suleidžiant mirtiną vaistų dozę ar kitokiu būdu.“.[27] Pažymėtina, kad šis nehumaniškas, prieštaraujantis EŽTT standartams ir daugelio autorių itin neigiamai vertinamas atpildo būdas, kuris prieš tai minėtame nutarime susilaukė daug neigiamų pasisakymų, tokių kaip: „Mirties bausmė nėra bausmė savo esme, tai - susidorojimo priemonė, kuri, šiaip ar taip, yra už teisės ribų. Visuomet išlieka tikimybė, kad gali būti nuteistas nekaltas asmuo. <...> Mirties bausmė neatitinka atsakomybės realizavimo būdo esmės, nes jos įgyvendinimas yra susijęs ne su apribojimu, o su subjekto „pašalinimu“ iš visuomenės. <...> Mirties bausmė savo esme negali būti tikroji bausmė dar ir dėl to, kad ji yra absoliutinė, arba, kitaip tariant, baigtinė, fatališka. Ji negali būti pakeista po to, kai įvykdoma. Tuo tarpu teisingumas niekada negali būti fatališkas.“[28] LR panaikintas 1998 m. Pažymėtina, kad LR bausmių sistemoje panaikinus mirties bausmę, griežčiausia bausmė liko neterminuotas laisvės atėmimas - iki gyvos galvos, kuris savo prigimtimi paprastai neprieštarauja EŽTT standartams, tačiau itin dažnai prieštarauja savo įgyvendinimo būdu ir priemonėmis.

Apie mirties bausmę ne kartą yra pasisakęs ir EŽTT, kuris laipsniškai pasmerkė fizines bausmes, priimdamas daugybę sprendimų nuo 1970 m. Viena iš pirmųjų itin didelį atgarsį sukėlusi byla, kurioje EŽTT pasmerkia fizines bausmes buvo *Tyrer v. United Kingdom* (pareiškimo Nr. 5856/72) - Meno saloje pareiškėjui Anthony M. Tyleris už nusižengimą buvo paskirta fizinė bausmė – trys beržo smūgiai, kurie pasak EŽTT buvo priskiriami kaip „žeminanti bausmė“, kuri pažeidžia EŽTT 3 straipsnį.[29] Po šio nuosprendžio EŽTT asmenis, galinčius Meno saloje skirti fizines bausmes informavo, kad teisminės fizinės bausmės pažeidžia Europos žmogaus teisių konvenciją.

Šiuo metu egzistuojančioje LR bausmių vykdymo sistemoje bausmė traktuojama kaip valstybės prievartos priemonė, kuri skiriama išskirtinai tik teismo nuosprendžiu ir kuri apriboja nuteistojo teises ir laisves visuomenės labui. Nors terminas „bausmė“ randamas ne vien bausmių vykdymo teisėje, tačiau esminiai skirtumai, kurie kriminalinę bausmę išskiria iš kitų valstybės prievartos priemonių, tokių kaip administracinių nuobaudų ar procesinių prievartos priemonių, yra „bausmės skyrimo pagrindas ir tvarka, jos oficialumas ir viešumas, individualumas bei sukeliamos teisinės pasekmės.“.[30] Nors LR BK 42

[27] „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, lrkt, žiūrėta 2022 m. kovo 6 d., https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content
[28] *Ibid*
[29] „European Court of Human Rights Case of Tyrer v. The United Kingdom (Application no. 5856/72)“, ECHR, žiūrėta 2022 m. kovo 6 d., file:///C:/Users/user/Downloads/CASE%20OF%20TYRER%20v.%20THE%25UNITED%20KINGDOM.pdf
[30] Blazevičius, *supra note*, 25: 16.

straipsnio 1 dalyje išvardijamos šešios bausmių rūšys, tačiau šiame magistro baigiamajame darbe daugiausia dėmesio bus skiriama griežčiausiai - laisvės atėmimo bausmei.

„Laisvės atėmimo bausmė Europoje ir daugelyje kitų šalių yra pati griežčiausia bausmė bausmių sistemoje. Žmogaus laisvei tapus po gyvybės svarbiausiu pripažintu socialiniu gėriu, sėkmingos raidos bei oraus egzistavimo sąlyga, laisvės atėmimas užėmė, M. Foucault žodžiais tariant, *par excellence* (tikriausios) bausmės vietą. Visaverte bausme laisvės atėmimas tapo tuomet, kai už nusikalstamą elgesį taikoma bausmė „pasitraukė į pogrindį“, tapo nebesiejama su kaltininko mirtimi ir kankinimais viešumoje, siekiant įbauginti ir atgrasinti kitus, o svarbiausia - demonstruoti suvereno turimą galią bausti ir viešai rodyti savo valdžią. Požiūrio į bausmę ir jos esmę pokytį neabejotinai lėmė vyravusių platesnių socialinių bei politinių pažiūrų kaita, visų pirma švietimo idėjos, humanizmas ir besiformuojanti šiuolaikinė demokratija, taip pat kriminologijos atsiradimas bei kritinis laisvės atėmimo bausmės poveikio vertinimas.“.[31]

„Laisvės atėmimo bausmės esmę sudaro fizinis asmens izoliavimas, o turinį - tam tikrų teisinių ir laisvių apribojimas bei specialių teisių ir pareigų nustatymas.“.[32] Šią valstybės prievartos priemonę sudaro kiekybinis bei kokybinis elementai: kiekybinis elementas nurodo bausmės terminą, kuris terminuotos laisvės atėmimo bausmės atveju gali būti nuo 3 mėnesių iki 20 metų, o kokybinis elementas atskleidžiamas per bausmės vykdymo sąlygų, tokių kaip rėžimas, apribotos nuteistųjų teisės ir laisvės ar bausmių vykdymo institucijos, visumą.

Nors LR BK 41 straipsnio 2 dalyje reglamentuojami bausmės tikslai apima visas valstybės prievartos priemonės, tačiau dauguma autorių sutinka, kad bene geriausiai šie tikslai atskleidžiami ir įgyvendinami per laisvės atėmimo bausmės prigimtį, mat manoma, kad tik izoliavimas nuo išorinio pasaulio ir teisių bei laisvių apribojimas ne tik sąlygos asmens nubaudimą ir paveikimą pozityvia kryptimi, tačiau ir sulaikys asmenį nuo tolimesnių nusikalstamų veikų darymo bei užtikrins teisingumo principo įgyvendinimą. Teisinėje literatūroje taip pat randama nuomonių, kad bausmės tikslai „tai ne (vien tik) įstatymais ir teismų sprendimais formuluojamos formaliai privalomos nuostatos, bet ir tai, kaip laisvės atėmimo už nusikalstamą elgesį prasmė suvokiama visuomenės, politikos ir kalėjimo kasdienybėje, t.y. ko iš tiesų siekia parlamentas, didindamas teisės normos sankcijoje numatytą laisvės atėmimo bausmės trukmę, ko reikalaudami „griežtinti atsakomybę“ siekia parlamento rinkėjai, kaip šį tikslą suvokia bausmių vykdymo sistemą administruojančioje ministerijoje dirbantis valstybės tarnautojas, bausmę siūlantis prokuroras, ją skiriantis teisėjas ir kasdien kalėjimo duris atveriantis ir užveriantis jo darbuotojas, taip pat ir pats kalinys? Visa tai, pradedant įstatymo nuostatomis <...> ir

[31] Gintautas Sakalauskas, *„Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos“*, Teisės problemos 2,88 (2015): 5-6, https://teise.org/wp-content/uploads/2016/05/test.pdf
[32] Blazevičius, *supra note*, 25: 179.

baigiant prižiūrėtojo pokalbio su nuteistuoju tonu, leidžiančiu jam suvokti norimo (siekiamo) pokyčio kryptį, sudaro laisvės atėmimo bausmės tikslo visumą.“.[33]

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad pačios griežčiausios bausmės - laisvės atėmimo tikslas nėra vien šabloniškai LR BK numatytos normos, tačiau ir „atspindi požiūrį į priemones, kuriomis turi (gali) būti sprendžiamos nusikalstamo elgesio problemos.“.[34]

1.2. EŽTT STANDARTAI, KAIP BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOS FORMAVIMOSI PAGRINDAS

„Nuo praeito amžiaus devintojo dešimtmečio Lietuvoje vykdomos teisinės reformos metu visuomet buvo stengiamasi kiek įmanoma, pagal valstybės išgales, atsižvelgti ne tik į Lietuvos tarptautinius teisinius įsipareigojimus, turinčius jai privalomą galią, bet ir į egzistuojančius šioje srityje rekomendacinio pobūdžio tarptautinius standartus.“.[35] Teisinėje literatūroje priimtina laikyti, kad „elgesio su teisės pažeidėjais tarptautinis standartas - tai pavyzdys, modelis, kuriuo siūloma valstybėms laikytis tobulinant nacionalinius įstatymus, reglamentuojančius teisingumo, kriminalinių bausmių ir kitų baudžiamojo poveikių priemonių vykdymą, taip pat baudžiamosios justicijos bei bausmių vykdymo institucijų praktinę veiklą.“.[36]

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikoje bausmių vykdymo teisė pradėta formuoti prieš šiek tiek daugiau nei 30 metų - tik atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę 1990 metų kovo 11 dieną, todėl suprantama, kad šiai itin dinamiškai ir besiformuojančiai teisės šakai neabejotinai didelę įtaką turėjo ne tik tuometinis socialinis, politinis, kultūrinis ar ekonominis vaidmuo, tačiau ir naujų diplomatinių santykių užmezgimas, įstojimas į tarptautines organizacijas bei pati tarptautinė teisė. „Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383 patvirtintoje Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje pabrėžiama, kad Lietuva siekia kuo daugiau panaudoti narystės tarptautinėse organizacijose galimybes. Ypač daug dėmesio skiriama tam, kad būtų užtikrinta nacionalinių teisės normų atitiktis Europos Sąjungos pripažintiems nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės standartams. Todėl Lietuvai yra svarbu priartinti nacionalinės baudžiamosios justicijos normas prie JTO bei ES standartų ir juos suderinti.“.[37]

Vienas iš pamatinių visos bausmių vykdymo sistemos teisės aktas - bausmių vykdymo kodeksas priimtas tik 21 amžiaus pradžioje - 2002 metais, o įsigaliojo tik 2003 metų gegužės 1 dieną, todėl

[33] Gončarko ir kt., *supra note,* 12: 134.
[34] Gončarko ir kt., *supra note,* 12: 134.
[35] Usik, *supra note*, 13:341.
[36] *Ibid*
[37] *Ibid,* 340.

nesunku suprasti, kad visa Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistema yra palyginus jaunas ir nuolat besiformuojantis darinys, kurio formavimuisi ir tobulėjimui neužtenka vien nacionalinės teisės. Norint šią teisės šaką paversti kuo dinamiškesne, inovatyvesne ir savo prigimtimi artimesne vakarų teisinei sistemai, reikalingas papildomas įrankis - tarptautinė teisė, kurios visuma remiasi EŽTT, priimdamas atitinkamus sprendimus dėl kalinimo sąlygų ir tokiu būdu sukurdamas standartus, kurių valstybės narės turėtų laikytis nacionalinėse bausmių vykdymo sistemose.

I.2.1. Tarptautiniai standartai Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje

„Tarptautinės sutartys ir kiti tarptautiniai susitarimai pasaulinėje praktikoje žinomi nuo senų laikų, tačiau XX a. suaktyvėjusi globalizacija bei tarptautinis bendradarbiavimas lėmė, kad tarptautinių susitarimų sudarymas tapo itin svarbia valstybių ir tarptautinių organizacijų veiklos dalimi. Didžiulis kiekis sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų kasmet papildo valstybių ir tarptautinių organizacijų teisinę bazę, neretai iškeldami klausimų dėl jų statuso ir vietos teisinėje sistemoje.“.[38]

Kaip jau buvo pastebėta šio magistro baigiamojo darbo 1.2. skyriuje, tarptautinės sutartys yra neatsiejama LR teisinės sistemos dalis, o „Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad „Europos Žmogaus Teisių Teismo <...> jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui.“.[39] Kaip žinoma, EŽTT seka ne tik pačio teismo suformuotais, bet ir kitais tarptautiniais standartais, kurie nustatyti ir universaliu lygmeniu - tarkime, Jungtinių tautų standartais, todėl šiame magistro baigiamajame darbe bus minimi ne tik tiesiogiai EŽTT, bet ir JTO suformuoti standartai, kuriais EŽTT remiasi priimdamas atitinkamus sprendimus bylose ar individualiuose peticijose.

Kalbant apie EŽTT standartus LR bausmių vykdymo sistemoje derėtų paminėti, kad „1993 m. gegužės 14 d. Lietuvos Respublika tapo Europos Tarybos, tarptautinės regioninės organizacijos nare, tą pačią dieną pasirašė ir Europos žmogaus teisių konvenciją bei jos papildomus Ketvirtąjį, Septintąjį bei Vienuoliktąjį protokolus, o 1995 m. balandžio 27 d. juos ratifikavo. Ratifikaciniai raštai Europos Taryboje buvo deponuoti 1995 m. birželio 20 d. Pirmąjį Protokolą Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. gruodžio 7 d., ratifikaciniai raštai Europos Taryboje buvo deponuoti 1996 m. gegužės 24 d. Ratifikuodama Konvenciją, pagal tuomet galiojusį Konvencijos tekstą, Lietuva 3 metų laikotarpiui pripažino privalomąją Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisdikciją bei Europos Žmogaus Teisių

[38] Agnė Limantė, „Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų sudarymas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje: gerosios praktikos beieškant“, T*eisės problemos* 3(89) (2015): 33, https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/A.Limant%C4%97-2015_3.pdf

[39] Dainius Žalimas, „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priežiūros“ (pranešimas tarptautinėje konferencijoje Vilnius, 2016 m. rugsėjo 2 d.).

Komisijos kompetenciją priimti ir nagrinėti individualias peticijas iš Lietuvos jurisdikcijoje esančių fizinių asmenų.“.[40]

Lietuvos Respublikos aukščiausią juridinę galią turinčiame teisės akte - Konstitucijos 138 straipsnyje reglamentuojama: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.“[41], o to paties teisės akto 7 straipsnyje nurodoma: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai.“.[42] Siekiant išvengti prieštaravimų ar kolizijų šioje srityje, „Konstitucijos 105 ir 106 straipsniai suteikia teisę Seimui ir Respublikos Prezidentui prašyti Konstitucinio Teismo išvados, ar Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis neprieštarauja Konstitucijai. Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu įstatymai ar kiti teisės aktai, galioję sutarties sudarymo metu ar įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos tarptautinės sutartis taisyklės <...>.“.[43]

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas dar praeitame amžiuje - 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „nurodė, kad kolizijos su Lietuvos Respublikos įstatymais atveju Konvencijos nuostatos turės viršenybę prieš jas, tačiau Konstitucijai negali prieštarauti joks kitas įstatymas ar kitas teisės aktas (įskaitant Konvenciją) <...> Šis aspektas itin ryškiai iškilo KT 2012 m. rugsėjo 5 d. Nutarime, sprendžiant klausimą dėl teisinių galimybių įvykdyti EŽTT sprendimą byloje Paksas prieš Lietuvą ([DK], 2011 m. sausio 6 d. sprendimas), kuriame KT padarė išvadą, kad vienintelis būdas pašalinti konstitucinės doktrinos ir EŽTT praktikos atsiradusį nesuderinamumą dėl apkaltos proceso tvarka pašalinto valstybės Prezidento teisės dalyvauti parlamento rinkimuose – priimti atitinkamą Konstitucijos pataisą siekiant įvykdyti minėtą Teismo sprendimą. Taigi, remiantis Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimu galima teigti, kad Konvencijai bei EŽTT sprendimams yra suteikiamas itin svarbus vaidmuo Lietuvos teisėje, kai EŽTT sprendimas gali būti traktuojama kaip pagrindas *de facto* keisti Konstituciją.“.[44]

„1995 m. spalio 17 d. Konstitucinio Teismo nutarime taip pat buvo pažymėta, kad pagal Konstituciją tik įstatymų leidėjas ratifikuodamas gali spręsti, kuris tarptautinės teisės aktas yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamoji dalis, turinti įstatymo galią. Seimas turi įstatymų leidybos teisę ir jokiai kitai valstybės valdžios institucijai įstatymų leidyba nėra skiriama. Taigi teiginys „turi įstatymo galią“ ir taikomas Seimo ratifikuotoms sutartims. Be abejonės, galima sutikti su teisine ir logine Konstitucinio Teismo argumentacija, nusakančia Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių teisinę galią Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Taip pat šiame nutarime išaiškinta neratifikuotos tarptautinės

[40] Kūris, *supra note*, 14: 44-45.
[41] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, lrs, žiūrėta 2022 m. sausio 10 d., https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm
[42] *Ibid*
[43] Gintaras Švedas, *Bausmių vykdymo teisė Bendroji dalis* (Vilnius: Registrų centras, 2013), 176.
[44] Kūris, *op. cit*., 48.

sutarties padėtis. Teigiama, kad neratifikuotos sutartys neturi įstatymo galios, tačiau „turi kiekvienam teisės aktui būdingą teisinių santykių subjektams privalomąją galią“, bet negali prieštarauti ne tik Konstitucijai, bet ir kitiems įstatymams <...>.“.[45]

„Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pasisakė, kad „Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisinėje sistemoje (inkorporuojamos į ją) (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d., 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimai)“ ir atsižvelgiant į tai, kad ratifikuotos sutartys įgyja įstatymo galią, tai nesudaro prielaidos nesilaikyti tarptautinių sutarčių nuostatų, išskyrus pačią Konstituciją. Taigi tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo.“.[46]

„Konstitucinis Teismas savo 2014 m. sausio 24 d. nutarime yra pasisakęs, jog „su Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitine orientacija yra susijusi pagarba tarptautinei teisei, kuri taip pat yra konstitucinė vertybė. Minėta, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (inter alia minėtos Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis pacta sunt servanda principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis.“.[47]

Pasak dr. E. Radušytės, „praktiniu požiūriu tarptautinės sutarties ir Konstitucijos kolizija vargu ar galima. Juk Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir jos tarptautinės sutartys. Jei tarptautinės sutarties nuostatos prieštarautų Konstitucijos nuostatoms, tokiu atveju Lietuvos Respublika negalėtų įvykdyti tarptautinių įsipareigojimų, remdamasi Konstitucijos 7 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtina nuostata“215. Pritartume nuomonei, jog tarptautinės sutarties negaliojimo pagrindų reikia ieškoti ne vidaus teisėje, ypač jeigu keliamas tarptautinės sutarties žmogaus teisių srityje klausimas, t. y. turėtų būti keliamas ne žmogaus teisių konvencijų atitikties konstitucinėms nuostatoms, o konstitucinių nuostatų atitikties tarptautiniams žmogaus teisių standartams klausimas.“.[48]

[45] Agnė Limantė ir Aistė Augustauskaitė, *Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinio pobūdžio susitarimų sudarymas: praktiniai aspektai ir poreikio tobulinti reguliavimą Lietuvoje vertinimas* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2016) 76.
[46] *Ibid*
[47] *Ibid*
[48] Limantė ir Augustauskaitė, *op cit,* 77.

Prof. dr. Dainiaus Žalimo nuomone, „egzistuoja nacionalinės ir tarptautinės teisės suderinamumo prezumpcija, kuriai prielaidas sudaro jau vien tai, kad valstybė pati kuria nacionalinės teisės normas, taip pat dalyvauja kuriant ir tarptautinės teisės normas (todėl iš tikrųjų mažai tikėtina, kad valstybė pritartų tokioms tarptautinės teisės normoms, kurios kirstųsi su jos konstitucija). Konstitucijos požiūriu, atsižvelgiant į jos viršenybės principą, tikslinga išskirti tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpciją. Pabrėžtina, kad tokia prezumpcija yra konstitucinė, nes kyla iš Konstitucijoje įtvirtintų principų. <...> Pirmiausia tai - konstitucinis teisinės valstybės principas, kurio esmė yra teisės viešpatavimas ir kuris yra visos teisinės sistemos pagrindas. <...> antrasis, specialusis konstitucinis principas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti yra principas pacta sunt servanda, kuris savaime pasiskolintas iš tarptautinės teisės. Tačiau kartu jis yra Lietuvos konstitucinės tradicijos – Lietuvos valstybės pagarbos tarptautinei teisei – išraiška. <...> Kitas imperatyvas, kylantis iš pagarbos tarptautinei teisei konstitucinio principo, yra ne žemesnių kaip tarptautinių teisinių standartų taikymas valstybės vidaus gyvenimui, pirmiausia žmogaus teisių apsaugai. <...> Trečiasis konstitucinis principas, reikšmingas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti, yra atviros pilietinės visuomenės principas. Jis suponuoja Lietuvos „atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją“ <...> Ketvirtasis konstitucinis principas, reikšmingas Konstitucijos santykiui su tarptautine teise apibrėžti, yra Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas. Jis kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos konstitucinės tradicijos.“.[49]

Prof. dr. Dainius Žalimas daro išvadą, jog „<...> Konstitucija, kurios pagrindas yra universalios demokratinės vertybės, negali būti izoliuota nuo visuotinai pripažintų tarptautinės teisės normų, pažangios tarptautinės teisės plėtros tendencijų. Kartu tai suponuoja konstitucinę tarptautinės teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpciją ir Konstitucinio Teismo pareigą aiškinant Konstituciją atsižvelgti į atitinkamus tarptautinės teisės šaltinius. Minėtų konstitucinių principų visuma lemia ir tai, kad aiškinant Konstituciją tarptautinė teisė turi būti suvokiama kaip minimalus konstitucinis žmogaus teisių apsaugos standartas. O Konstitucijos ir Lietuvos valstybės tarptautinių įsipareigojimų nesuderinamumas traktuotinas kaip anomalija, kurią pagal Konstituciją būtina pašalinti joje įtvirtintais būdais, suderinamais su Konstitucijos viršenybe (žmogaus teisių srityje iš esmės vienintelis toks būdas – priimti atitinkamas Konstitucijos pataisas). <...> konstitucinė pareiga aiškinant Konstituciją atsižvelgti į atitinkamus tarptautinės teisės aktus kyla iš pačios Konstitucijos, todėl savaime negali paneigti Konstitucijos viršenybės, atvirkščiai, veikiau ją įtvirtina. Todėl amžinas teisininkų konstitucionalistų ir tarptautininkų ginčas dėl to, kuri teisė - Konstitucija ar tarptautinė teisė - turi viršenybę, neturi didesnės

[49] Dainius Žalimas, „Tarptautinė teisė konstitucinėje paradigmoje: grėsmė konstitucijos viršenybei“, *Liber Amicorum Sauliui Katuokai* 10.13165 (2020): 49, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17501/Liber%20Amicorum_2020-38-71.pdf?sequence=1

prasmės: ne viršenybės ambicijos, o konstitucinis harmonizavimo poreikis yra šių teisės sistemų sąveikos pagrindas. Už tokį harmonizavimą, savaime suprantama, atsako Konstitucinis Teismas kaip vienintelis oficialus Konstitucijos aiškintojas. Jis turi kiekvienu konkrečiu atveju užtikrinti tai, kas turi būti universalu, - teisės viešpatavimą, iš kurio kyla abu – Konstitucijos viršenybės ir pagarbos tarptautinei teisei - imperatyvai.“.[50]

Pasak Prof. dr. (hp) Egidijaus Kūrio, „2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublika tapo Europos Sąjungos valstybe nare, o Lietuvos Respublikoje pradėjo galioti Europos Sąjungos teisė - Europos Bendrijų steigimo sutarčių pagrindu sukurta teisė, kuri reguliuoja Europos Bendrijų, jų institucijų, valstybių narių, jose esančių juridinių bei fizinių asmenų teises ir pareigas. Kaip yra pažymima teisinėje literatūroje, Bendrijos įgytis (acquis communautaire) yra Europos Sąjungos (Europos Bendrijų) teisės ir jos taikymo praktikos visuma, ir ši įgytis apima rašytinius teisės aktus, taip pat teisminę praktiką, bendruosius teisės principus, teisės kūrimo techniką, tikslus ir praktikos visumą, nepriklausomai nuo to, ar ją įtvirtina teisės aktai. Taigi Lietuvos teisės sistemai reikėjo perimti ne tik ES teisės normas, bet ir šių normų veikimo bei taikymo principus. Vienas iš pagrindinių ES principų, kurį nuolat pabrėžia rašantieji Europos integracijos klausimais ir kuris yra išplėtotas Europos Bendrijų Teisingumo Teismo doktrinoje, - ES teisės viršenybės principas. Pagal šį principą nacionalinės teisės normos negali paneigti teisės sistemos, kylančios iš Europos Sąjungos sutarties. Dėl šio ES teisės principo turinio, jo įgyvendinimo Lietuvai tapus ES nare kyla nemažai teisininkų, politikų ginčų.“. [51]

Prof. dr. (hp) Egidijaus Kūrio nuomone: „<...> atsakymas į klausimą dėl nacionalinių konstitucinių teismų ir Teisingumo Teismo santykio yra kompetencijos pasidalijimas, kurį lemia tai, kad yra dvi teisės sistemos - ES teisės ir nacionalinės teisės. Kalbant apie nacionalinių konstitucinių teismų ir Teisingumo Teismo santykį pažymėtina, kad negali ir neturi būti nei šių institucijų priešinimo, nei tarpusavio kontrolės. Tiek nacionaliniai konstituciniai teismai, tiek Teisingumo Teismas pagal savo kompetenciją veikia savarankiškai, ir jų sprendimai yra galutiniai. Taigi manau, kad konstitucinių teismų ir Teisingumo Teismo santykiuose turėtų būti vadovaujamasi „draugiško aiškinimo“ principu, kuris reikštų, kad kiekvienas iš teismų, formuodamas doktriną, gerbtų ir kito teismo suformuluotas nuostatas.“.[52]

Vadinasi, remiantis pateiktomis KT išvadomis bei ekspertų nuomonėmis, darytina išvada, kad EŽTT bylose suformuoti standartai, kuriuose formuojami esminiai bausmių vykdymo sistemos elementai, tokie kaip bausmės tikslai, principai, nuteistųjų teisės ir pareigos ar pataisos įstaigų kalinimo

[50] Žalimas, *supra note,* 49: 67-68.
[51] Pranas Kūris, *Teisė besikeičiančioje Europoje* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 533-534.
[52] Kūris, *supra note,* 51: 536.

sąlygos, turi aukštesnę juridinę galią, nei Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai, tačiau jie negali prieštarauti aukščiausią juridinę galią turinčiam teisės aktui - LR Konstitucijai.

„Tarptautinio bendradarbiavimo dėl nusikaltimų prevencijos ir elgesio su teisės pažeidėjais srityje galima skirti didelę grupę dokumentų, kurie nustato standartus, reglamentuojančius elgesį su kalinamaisiais (sulaikytaisiais, suimtaisiais, nuteistaisiais laisvės atėmimu arba arešto bausme).“.[53] Pasak Prof. habil. dr. Gintaro Švedo, „tarptautinės teisės aktas bausmių vykdymo klausimais - tai nustatyta tvarka priimtas dvišalis arba daugiašalis privalomojo arba rekomendacinio pobūdžio norminis teisės aktas, reguliuojantis bausmių vykdymo teisinius santykius.“.[54]

Pasak Dr. Gintauto Sakalausko, „Pagrindinis tarptautinių standartų tikslas yra esminių (prigimtinių) žmogaus teisių apsauga, įskaitant ir tam tikrą baudžiamąją politinę orientaciją. Pavyzdžiui, formuojant atitinkamą bausmių sistemą tai yra ultima ratio principas laisvės atėmimo bausmei ir kartu iki laisvės atėmimo taikoma pirmenybė nestacionarioms (į bendruomenę orientuotoms) bausmėms, neformalios reakcijos (diversijos) pirmenybė prieš formalų procesą, orientavimasis į atkuriamojo teisingumo (angl. restorative justice) principus arba į perėjimą gyvenimui laisvėje orientuotas įkalinimas, su lygtinio paleidimo galimybėmis ir probacijos tarnybų arba pagalbą nuteistiesiems teikiančių nevyriausybinių organizacijų priežiūra.“.[55]

Penitencinės - bausmių vykdymo teisės šaltiniai yra išskirtinai tik tos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, kurios atitinkamai reglamentuoja tam tikrus bausmių vykdymo klausimus.[56] Priimtina laikyti, kad pamatiniai ir didžiausią įtaką Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos formavimuisi ir įgyvendinimui turintys dokumentai, kuriuose reglamentuojami elgesio su asmenimis, atliekančiais bausmę pataisos institucijose, EŽTT standartai yra šie:

1. JTO Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės;
2. Europos konvencija prieš kankinimus ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminanti elgesį ar baudimą;
3. Europos kalėjimų taisyklės;
4. Europos žmogaus teisių konvencija.

[53] Usik, *supra note*, 13:340.
[54] Švedas, *supra note,* 43: 175.
[55] Sakalauskas *Supra note* 10:117.
[56] *Ibid*, 177.

1.2.2. JTO Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės

„Sakoma, kad niekas iš tikrųjų nepažįsta tautos, kol nepateko į jos kalėjimą. Tauta turi būti vertinama ne pagal tai, kaip ji elgiasi su aukščiausiais piliečiais, o su žemiausiais.“ - Nelsonas Mandela[57]

„Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 2015 m. gruodžio 17 d. priėmė naujas Tipines minimalias elgesio su kaliniais (Mandelos) taisykles - tai rodo visos pasaulio bendruomenės rūpestį ir interesą susitarti dėl esminių kalinimo standartų. Šios taisyklės buvo atnaujintos praėjus 60 metų nuo pirmųjų analogiškų Jungtinių Tautų taisyklių priėmimo, tiesa, anuomet jas patvirtino ne Generalinė Asamblėja, o Jungtinių Tautų Ekonominė ir socialinė taryba.“.[58]

Taisyklių preambulėje numatoma, jog dėl didelės teisinių, socialinių, ekonominių ir geografinių sąlygų įvairovės pasaulyje, ne visos taisyklės gali būti taikomos pilna apimtimi, tačiau tikimasi, kad faktas, jog taisyklės atitinka Jungtinių Tautų pripažintas sąlygas, turėtų skatinti valstybių nuolatinį tobulėjimą įveikiant praktinius taisyklių taikymo sunkumus.[59]

Taisyklių 1 straipsnyje reglamentuojamas pamatinis ne tik šios tarptautinės sutarties, bet ir visos bausmių vykdymo sistemos principas - su visais kaliniais turi būti elgiamasi pagarbiai bei oriai. Tų pačių taisyklių 2 straipsnio 1 dalyje šis principas papildomas nurodant, jog taisyklės taikomos nešališkai, nediskriminuojant dėl rasės, lyties, odos spalvos, kalbos, religijos, politinės ar kitos nuomonės, tautinės ar socialinės kilmės.

JTO Tipinėse minimalaus elgesio su kaliniais taisyklėse įtvirtintas ir LR BVK reglamentuojamas teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas, mat 4 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad laisvės atėmimo tikslas pirmiausia yra apsaugoti visuomenė nuo nusikalstamumo ir sumažinti recidyvizmą, kuris pasiekiamas tik tuo atveju, jei laisvės atėmimo laikotarpis yra naudojamas siekiant užtikrinti nuteistojo reintegraciją bei įstatymų laikymąsi.[60] To pačio straipsnio 2 dalyje reglamentuojama kokiu būdu šis tikslas turėtų būti įgyvendinamas - suteikiant galimybes nuteistiesiems ne tik įgyti bendrąjį išsilavinimą ar profesinį mokymą, tačiau ir užsiimti socialine, dvasine ar sportine veikla.

Taisyklėse ne tik numatomi bendrieji kalinimo sąlygų reikalavimai, tokie kaip kalinių atskyrimas dėl lyties, amžiaus, padarytos nusikalstamos veikos sunkumo ar kitokių objektyvių priežasčių, tačiau ir

[57] „14 Inspiring Nelson Mandela Quotes“. Biography. Žiūrėta 2022 m. sausio 12 d. https://www.biography.com/news/nelson-mandela-quotes
[58] Sakalauskas, *supra note*, 1: 46.
[59] „The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners“, Unodcs, žiūrėta 2022 m. sausio 12 d., https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf
[60] „The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners“, supra note, 8

reglamentuojami specifiniai klausimai, tokie kaip nuobaudų ar pagyrimų nuteistiesiems skyrimai, neraštingų kalinių mokymas, kalinių vežimas transporto priemonės iš vienos įstaigos į kitą ir kt.

Apibendrinus galima daryti prielaidą, jog JTO, kaip išvestinis iš valstybių valios tarptautinis subjektas, turi nenuginčijamai didelę įtaką formuojant kalinimo sąlygų standartus bei šių standartų įgyvendinimo reikalavimus.

1.2.3. Europos kalėjimų taisyklės

2006 metais Europos Tarybos parengtose Europos kalėjimų taisyklėse nustatyti kalėjimų valdymo ir elgesio su kalėjimuose standartai, kurie taikomi visose 47 Europos Tarybos šalyse ir teikia svarbias gaires kalėjimo darbuotojams, kaip apsaugoti ir užtikrinti kalėjime esančių žmonių žmogaus teises.[61] „Europos kalėjimų taisyklės šiuo metu yra vienintelis regioninis tarptautinis dokumentas, plačiausiai apimantis specialius elgesio su įkalintaisiais asmenimis standartus. Kaip ir JTO Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, Europos kalėjimų taisyklės nėra privalomos, tačiau jos tiesiogiai ar netiesiogiai skatina aukštesnius standartus ir garantuoja minimalias humaniškas ir padorias elgesio su įkalintais asmenimis sąlygas.“.[62] „Pažymėtina, kad Europos kalėjimų taisykles taiko Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose.“.[63]

Europos kalėjimų taisyklėse reglamentuojami pagrindiniai reikalavimai ne tik dėl kalinimo sąlygų, tokių kaip apgyvendinimas, priėmimas, higiena, maitinimas ar bendrosios nuteistųjų teisės, kurios reglamentuojamos ir LR BVK - teisė gauti teisinę pagalba, teisė gauti medicininę pagalbą ar gauti informaciją apie bausmės atlikimo tvarkas ir sąlygas, bet ir specialiosios nuteistųjų teisės, tokios kaip teisė turėti asmeninių daiktų ar prenumeruoti spaudą.

Taisyklių 1 dalies 1 straipsnyje reglamentuojama viena iš pagrindinių normų, kuri reikalauja, kad „Su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, turėtų būti elgiamasi taip, kad būtų užtikrinta pagarba jų žmogaus teisėms.“,[64] o tų pačių taisyklių 13 straipsnyje nurodoma „Šios taisyklės turėtų būti taikomos nešališkai, be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinės ar kitokios nuomonės, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinėms mažumoms, turto, gimimo ar kitos priežasties.“.[65]

---

[61] „Council of Europe, *European Prison Rules Short guide (*Penal Reform International, 2021)“ cdn., žiūrėta 2022 m. sausio 12 d., https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2021/09/PRI_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules_WEB.pdf

[62] Usik, *supra note,* 17: 341.

[63] *Ibid*

[64] „Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių““, rm.coe, žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., https://rm.coe.int/16804d22f9

[65] *Ibid*

Tokios imperatyvios nuostatos formuojamos dėl to, nes priimtina laikyti, kad nuteistųjų, atliekančių bausmę įkalinimo įstaigose, teisės dėl pačios bausmės prigimties jau yra pakankamai apribotos, o patys asmenys - itin pažeidžiami, dažnai linkę į savižudiškas mintis ar net itin destruktyvų elgesį, todėl su šia asmenų grupe turi būti elgiamasi itin atsakingai ir tikslingai, nes tik tokiu būdu galima tikėtis bausmės tikslų įgyvendinimo.

Apibendrinus galima teigti, jog Europos kalėjimų taisyklės, kaip vienintelis regioninis tarptautinis dokumentas, kuriame plačiausia apimtimi reglamentuojamos asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose teisės bei garantijos, net ir būdamos tik kaip rekomendacinio pobūdžio tarptautinė sutartis, daro neabejotinai didelę įtaką visai Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemai.

1.2.4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

„Demokratiškos šalys netampa nacistinėmis šalimis per vieną dieną. Blogis progresuoja gudriai, o mažuma veikia tarsi nuimdama valdymo svertus. Laisvės viena po kitos slopinamos, vienoje sferoje po kitos. Visuomenės nuomonė ir visa tautinė sąžinė nerimsta. O tada, kai viskas susitvarkė, sumontuojamas 'fiureris' ir evoliucija tęsiasi net iki krematoriumo krosnies. Būtina įsikišti, kol dar ne vėlu. Kažkur turi egzistuoti sąžinė, kuri sukeltų pavojaus signalą tautos, kuriai gresia ši progresuojanti korupcija, protams, kad įspėtų juos apie pavojų ir parodytų, kad jie žengia į priekį ilgu keliu, vedančiu toli, kartais net iki Buchenvaldo ar Dachau.“. - Pierre-Henri Teitgen 1949 m.[66]

Pasak David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates ir Carla Buckley „Europos žmogaus teisių konvencija buvo priimta 1950 metais. Ji buvo parengta Europos Taryboje - tarptautinėje organizacijoje, susikūrusioje po Antrojo pasaulinio karo per pirmąjį pokario bandymą suvienyti Europą. Konvencijos sudarymo priežastis iš dalies buvo būtinybė pabrėžti narystės Taryboje įsipareigojimus. Konvencija buvo atsakas į tuometinius ir praeities įvykius Europoje. Tai kilo iš noro suteikti atramą prieš komunizmą, kuris po Antrojo pasaulinio karo iš Sovietų Sąjungos išplito į Europos valstybes. <...> Konvencija buvo tiesioginė reakcija į rimtus žmogaus teisių pažeidimus, kuriuos Europa patyrė Antrojo pasaulinio karo metu. Buvo tikima, kad Konvencija pasitarnaus kaip pavojaus signalas, kuris laiku atkreips kitų Vakarų Europos valstybių dėmesį į tokius didelio masto žmogaus teisių pažeidimus, kad būtų laiku imtasi veiksmų jiems numalšinti. <...> Konvencija įsigaliojo 1953 m., ją ratifikavo visos

[66]Ed Bates, *The Evolution of the European Convention on Human Rights– From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights*, (Oxford: Oxford University Press, 2010), 7.

keturiasdešimt septynios Europos Tarybos valstybės narės, kurių bendras gyventojų skaičius viršija 800 mln.“.[67]

Bernadette Rainey, Pamela McCormick, and Clare Ovey knygoje „The European Convention on Human Rights“ paantrino prieš tai minėtų autorių pasisakymus: „nors Europos konvencija buvo tiesioginis atsakas į pasaulinį karą, apėmusį holokausto siaubą, jos ištakos taip pat priklauso žmogaus teisių raidos linijai, kurią galima atsekti daug toliau. Ji siejama su dviejų šimtmečių politine mintimi, susijusia su Amerikos nepriklausomybės deklaracijoje ir Prancūzijos žmogaus teisių deklaracijoje išsakytomis idėjomis. Tačiau tai taip pat gali būti vertinama atsižvelgiant į daug ilgiau kovojantį siekį užtikrinti pagarbą asmeninei autonomijai, prigimtiniam asmenų orumui ir visų vyrų bei moterų lygybei. Sąjungininkų jėgų politinė filosofija ir žmogaus teisėtvarka po Antrojo pasaulinio karo suformavo ir teisių atranką, ir jų įgyvendinimo mechanizmus. Jungtinių Tautų Chartija žengė milžinišką žingsnį į priekį žmogaus teisių apsaugos srityje, 55 ir 56 straipsniuose pripažindama, kad Generalinė Asamblėja turi prisiimti atsakomybę užtikrinti, kad visos Jungtinių Tautų narės laikytųsi 55 straipsnyje numatyto įsipareigojimo skatinti visuotinę pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms ir jų laikymasis visiems, neatsižvelgiant į rasę, lytį, kalbą ar religiją.“.[68]

Pasak žmogaus teisių ir tarptautinės teisės mokslininko Ed Bates „Pradinė idėja buvo sukurti tarptautinį „pavojaus varpą“ demokratinei Europai <...> sukurti tarptautinį mechanizmą, pagal kurį „laisvoji Europa“ galėtų apsisaugoti nuo kito Hitlerio iškilimo ar totalitarinio režimo įvedimo. Pateikdamas pirmuosius pasiūlymus dėl Konvencijos 1949 m. Strasbūre, Pierre'as-Henri Teitgenas kalbėjo apie siūlomą Europos teismą, „kurio reikia visiems“.“.[69]

Pasak Prof. dr. Danutės Jočienės „Remiantis 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija sukurtas mechanizmas iki šiol laikomas efektyviausiu mechanizmu, ginant žmogaus teises tarptautiniu lygiu, 1998 m. Konvencijos sistema pergyveno vienuoliktą Protokolu numatytą reformą - buvo panaikinta Europos Žmogaus Teisių Komisija ir įkurtas, nuolat veikiantis Europos Žmogaus Teisių Teismas. <...> Europos žmogaus teisių konvencija yra apibūdinama kaip „minimalus žmogaus teisių apsaugos standartas“, kurio privalo laikytis visos valstybės Konvencijos dalyvės, tačiau valstybės nacionalinėje teisėje gali nustatyti ir platesnes žmogaus teisių apsaugos ribas. Taigi Konvencija yra tarptautinė regioninė sutartis, nustatanti pareigas tik jos dalyvėms [...]. Valstybė, norėdama tapti Europos Tarybos - regioninės tarptautinės organizacijos, įkurtos 1949 m., nare, privalo

---

[67] Harris, *supra note,* 17: 3-4.

[68] Bernadette Rainey, Pamela McCormick ir Clare Ovey, *The European Convention on Human Rights (*Oxford: Orford University Press: 2021), 3.

[69] Bates, *supra note*, 66: 6-7.

pasirašyti Europos žmogaus teisių konvencijos tekstą bei įsipareigoti greitu laiku ją ratifikuoti, kai bus suderinta jos vidaus teisė bei praktika su Konvencijos reikalavimais.“.[70]

Prof. dr. Danutė Jočienė pažymi, kad „Konvencija turi ypatingą reikšmę dėl daugelio priežasčių: „ji buvo pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje buvo kodifikuotos žmogaus teisės. Iš abstrakčių principų žmogaus teisės buvo paverstos konkrečiais teisiniais įsipareigojimais, kurių vykdymo kontrolė pavesta specialiai sukurtoms tarptautinėms institucijoms.“.[71]

Pastebėtina, jog „<...> Europos Žmogaus Teisių Komisija pabrėžė, kad Konvencija yra „konstitucinis Europos viešosios tvarkos instrumentas žmogaus teisių apsaugos srityje“ <...>. Be to, 1960 m. Austrijos prieš Italiją byloje Komisija paskelbė, kad valstybių Konvencijos dalyvių tikslas yra „sukurti Europos naujų demokratijų bendrą viešąją tvarką“ ir kad valstybių prisiimti įsipareigojimai vadovaujantis Konvencija yra „esminiai pagal savo objektyvų pobūdį“ <...>. 1978 m. savo sprendime Airijos prieš Jungtinę Karalystę byloje Teismas akcentavo, kad Konvencija „sukuria bendrųjų bei dvišalių įsipareigojimų ir objektyvių pareigų tinklą, kuris, pagal Konvencijos Preambulę, turi būti kolektyviai įgyvendintas“ <...>. Kipro prieš Turkiją tarpvalstybinėje peticijoje (Appl. No. 25781/94, GC, judgment of 10 May 2001, § 78) Teismas pabrėžė, kad jis pripažįsta Konvencijos specialų pobūdį – galima sakyti, kad Konvencija yra Europos viešosios tvarkos (ordrer public) instrumentas, skirtas žmonėms apsaugoti, ir jos misija pagal Konvencijos 19 straipsnį - „užtikrinti įsipareigojimų, prisiimtų pagal Konvenciją, vykdymą.“.[72]

Anot Doc. dr. Lauryno Biekšos: „Pastebėtina, kad iki XX a. antros pusės vyravo nuomonė, kad tarptautinės institucijos gali spręsti ginčus tik tarp valstybių. EŽTK 31 straipsnio norma, leidžianti fiziniams asmenims kreiptis į tarptautinę instituciją, buvo naujiena visam pasauliui. Pavyzdžiui, net ir demokratinės Europos valstybės tokią individo teisę pripažino gana vėlai: Nyderlandai – tik 1960 m., Jungtinė Karalystė - 1966 m., Italija - 1973 m. Toks individo statuso pasikeitimas jokiu būdu nesusiaurino valstybių valstybingumo, nesukūrė neigiamų pasekmių valstybei ar jos suverenitetui. Valstybės, perduodamos tam tikrus įgaliojimus tarptautinei institucijai, įgyja naujas valstybingumo formas.“.[73]

---

[70] Danutė Jočienė, „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis“, JURISPRUDENCIJA: mokslo darbai 7(97): 17-27 (2007): 17-18, file:///C:/Users/user/Downloads/%23%23common.file.namingPattern%23%23%20(1).pdf

[71] *Ibid,* 17 .

[72] *Ibid,* 18.

[73] Saulius Katuoka ir Laurynas Biekša, *„Lietuva ir Europos žmogaus teisių konvencija: 2020 metų aktualijos“*, Lietuva ir tarptautinė teisė 10.13165 (2020): 117, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17283/Lietuvos_teis%20_II_dalis-119-125.pdf?sequence=1

Itin svarbu paminėti, kad nors „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai neturi *res judicata* reikšmės. Pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 46 straipsnį, Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja vykdyti galutinį sprendimą kiekvienoje byloje, kurios šalys jos yra. Tačiau kartu reikia pabrėžti ir tai, kad tam tikras priimtas sprendimas byloje prieš kitą valstybę negali suteikti teisės trečiajai valstybei ar jos vidaus teismams ignoruoti Strasbūro teismo sprendimus ir į juos neatsižvelgti, nemotyvuojant savo elgesio.“.[74]

Ed Bates knygoje „The evolution of the European Convention of Human Rights From it Inception to the Creation of as Permanent Court of Human Rigts“ pažymėjo: „Winstono Churchillio (kalbėjo 1949 m.) žodžiais, Strasbūro sistema būtų skirta atkreipti dėmesį į žmogaus teisių pažeidimus priimant sprendimą, kuris reiškia „civilizuoto žodžio nuosprendį“. Churchillis neabejojo, kad „didžiulė visuomenės nuomonė“ laisvosiose Europos demokratijose „privers imtis veiksmų“, kad užtikrintų, jog Europos Teismo sprendimas būtų saugus. Iš to išplaukia, kad tokie sprendimai, kaip buvo tikėtasi ir tikimasi, bus reti.“.[75]

Itin svarbu paminėti ir tai, kad „Jau daugiau nei 50 metų demokratinė Europa gyvena atsižvelgdama į Europos žmogaus teisių apsaugos konvencijos paskelbtus idealus. Lietuva pradėjo šiuos idealus įgyvendinti paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Lietuva Europos žmogaus teisių konvenciją pasirašė 1993 m. gegužės 14 d., ratifikavo 1995 m. balandžio 27 d., konvencija Lietuvos Respublikoje įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d. Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatos yra pakeistos Protokolu Nr. 11, nustatančiu kontrolės mechanizmo pertvarkymą nuo jo įsigaliojimo – 1998 m. lapkričio 1 d. Lietuvos Respublika minėtąjį protokolą pasirašė 1994 m. gegužės 11 d., o ratifikavo kartu su Europos žmogaus teisių konvencija. Lietuvos Respublika taip pat prisijungusi prie Europos žmogaus teisių konvencijos protokolų Nr. 1, Nr. 4, Nr. 6 ir Nr. 7.“.[76]

Pasak Prof. dr. Sauliaus Katuokos bei Doc. dr. Lauryno Biekšos: „Jeigu sutiksime su tuo, kad žmogaus teisių apsauga yra vienas iš teisinės valstybės idealų, Lietuvos valstybės prisijungimas prie tarptautinės organizacijos jurisdikcijos, užtikrinančios žmogaus teisių apsaugą, yra tvirtas žingsnis teisinės valstybės pagrindų stiprinimo link. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo EŽTK 1995 m. balandžio 27 d., ji įsigaliojo Lietuvos Respublikai nuo 1995 m. birželio 20 d. Nuo tada tiek bendrosios kompetencijos, tiek administraciniai teismai, tiek ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo sprendimuose vis daugiau remiasi EŽTK bei EŽTT praktika. Konstitucinis Teismas sprendimuose, susijusiuose su EŽTK įtvirtintomis teisėmis, išplėtojo šias pagrindines tezes: 1) Konstitucijos aiškinimas

[74] Jočienė*, supra note,* 70: 19.
[75] Bates, *supra note*, 66: 7.
[76] Matas Silevičius,
„Europos Žmogaus Teisių apsaugos problemos Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 8 straipsnio požiūriu“ (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2007), 7, file:///C:/Users/user/Downloads/2033734.pdf

turi būti susietas su EŽTK ir jos taikymo praktika; 2) egzistuoja valstybių pareiga pašalinti EŽTK nuostatų nesuderinamumą su nacionalinės teisės nuostatomis; 3) EŽTK įtvirtintos teisės suvokiamos kaip minimalus standartas; 4) valstybės, vadovaudamosi subsidiarumo principu, gali nustatyti aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus.“.[77]

„Šiuo metu Europos Taryba yra priėmusi 16 EŽTK protokolų. Lietuvos Respublika įsipareigojusi pagal 15 EŽTK protokolų. EŽTK 1-ąjį protokolą, kuris įtvirtina teisę į nuosavybės apsaugą, teisę į laisvus rinkimus, teisę į mokslą, Lietuvos valstybė ratifikavo truputį vėliau nei pačią EŽTK. 1-asis protokolas įsigaliojo Lietuvai 1996 m. gegužės 24 d. Toks Lietuvos valstybės žingsnis, kad 1-asis protokolas įsigaliojo vėliau nei pati EŽTK, visiškai suprantamas. Lietuvos valstybei reikėjo sukurti tinkamą įstatymų bazę, kad būtų užtikrintos 1-ajame protokole įtvirtintos teisės, ypač teisė į nuosavybės apsaugą. 16-asis protokolas buvo paskutinis, kurį ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas. Šis protokolas ratifikuotas 2015 m. birželio 11 d., o įsigaliojo 2018 m. rugpjūčio 1 d., kai jį pripažino dešimta Europos Tarybos valstybė. Viena iš pagrindinių šio protokolo nuostatų numato, kad susitariančiosios šalies aukščiausieji teismai gali prašyti EŽTT konsultacinės išvados dėl principinių klausimų, susijusių su EŽTK ir protokoluose įtvirtintu teisių ir laisvių aiškinimu ar taikymu. Įdomu pastebėti, kad kaip tik 2020 m. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas buvo vienas iš pirmųjų aukščiausiųjų teismų, kurie pasinaudojo šia teise (prieš tai dėl konsultacinės išvados buvo kreiptasi tik 3 kartus Prancūzijos, Armėnijos ir Slovakijos teismų).“.[78]

Pažymėtina, kad „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos papildomi protokolai yra bendro pobūdžio tarptautinės teisės aktas, tačiau Europos Žmogaus Teisių Komisijos ir Europos žmogaus Teisių Teismo sprendimai kai kuriose bylose (taip pat ir bylose prieš Lietuvą) parodo šios tarptautinės sutarties reikšmę sutarties vykdymui“.[79] Pasak Prof. Habil. Dr. Gintaro Švedo: „<...> Konvencija yra „gyvas organizmas“, nes Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai nuolat plečiasi, papildo arba patikslina jos turinį <...>.“.[80]

Neabejotina, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija turi didelę įtaką ne tik visai Lietuvos Respublikos teisinei sistemai, bet ir atskirai teisės šakai - bausmių vykdymo teisei. Teisinėje literatūroje bei praktikoje laikoma, kad šios tarptautinės sutarties reikšmė atskleidžiama per jos kontrolės mechanizmą, reglamentuojamą Konvencijos 1 straipsnyje: „Aukštosios susitariančios šalys garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam žmogui teises bei laisves, apibrėžtas šios

[77] Katuoka ir Biekša, *supra note,* 73: 117-118.
[78] *Ibid,* 118.
[79] Švedas, *supra note,* 43: 195.
[80] Švedas, *supra note,* 43: 195.

Konvencijos pirmame skyriuje.“.[81] Tai reiškia, kad valstybė, ratifikavusi Konvenciją, privalo užtikrinti visiems jos jurisdikcijoje esantiems asmenims šioje Konvencijoje numatytas teises ir laisves visa apimtimi, įskaitant ir kalinamus asmenis.

Pažymėtina, kad nuo 1998 m. lapkričio 1 d. įsigaliojus Konvencijos Vienuoliktajam papildomam protokolui, stebėti, kaip valstybės narės laikosi žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos reikalavimų, buvo įsteigtas nuolat veikiantis EŽTT. Iki tol veikusi Europos žmogaus teisių komisija buvo panaikinta. Naujai 1998 m. įsteigto nuolat funkcionuojančio Teismo funkcijos apibrėžtis Europos žmogaus teisių konvencijos 19 straipsnyje. EŽTT jurisprudencijai priklauso nagrinėti individualias, grupines ir tarpvalstybines peticijas bei valstybėms narėms teikti konsultacines išvadas.[82]

Kaip rodo EŽTT praktika, aktualiausi ir dažniausiai pažeidžiami Konvencijos straipsniai Lietuvos Respublikoje bausmių vykdymo sistemoje yra šie:

1. 2 straipsnis, kuriame reglamentuojama kiekvieno žmogaus teisė gyventi saugomam įstatymo: „Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta.“.[83] Pažymėtina, jog to pačio straipsnio 2 dalyje numatomos išimtys, kuomet gyvybės atėmimas nelaikomas prieštaraujantis šiam straipsniui. Šio straipsnio pagrindu EŽTT nagrinėjo ne vieną bylą, kurioje atsakovė buvo Lietuvos Respublika (pavyzdžiui, *Silickis ir Silickienė prieš Lietuvą*, bylos Nr. 20496/02 ar *Juozapaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*, bylos Nr. 70659/01 ir 74371/01), kurios susijusios su savižudybės prevencija įkalinimo įstaigose ar pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimu.
2. Didžiausias savo pažeidimų skaičiumi - 3 straipsnis, kuriame numatomas draudimas asmenį kankinti, žeminti jo orumą ar bausti: „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas.“.[84] Pažymėtina, kad pasak Prof. Habil. Dr. Gintaro Švedo: „kankinimas yra aukščiausia nežmoniško elgesio forma <...>“[85], o JTO Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 1 straipsnyje reglamentuojama, jog: „„kankinimas“ - tai bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksmą, kurį jis arba

[81] „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841
[82] Lietuvos atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme, „Žmogaus Teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai – 60 metų“, lrv-atstovas-eztt, žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., http://www.lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/zmogaus-teisiu-ir-pagrindiniu-laisviu-apsaugos-konvencijai-60-metu
[83] „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, op. cit., 81.
[84] *Ibid*
[85] Švedas, *supra note,* 43: 198.

trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokiu nors diskriminavimu grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu.“.[86] Pastebima, jog šios teisės pagrindu EŽTT nagrinėjo peticijas dėl bendrųjų kalinimo sąlygų, tokių kaip miegamųjų patalpų plotas, sanitarinės ir higienos sąlygos, maitinimo, gydymo paslaugos, taip pat dėl bausmių vykdymo administracijos veiksmai, tokie kaip draudiminių nuobaudų ar papeikimų skyrimas, kūno bausmės ir kt.

3. 4 straipsnis, kuris draudžia priverstinį darbą ar privalomą darbą: „Niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą.“.[87] Pažymėtina, kad tokiu darbu nelaikomas koks nors darbas, kurį paprastai reikalauja atlikti kalinimo metu (tarkime, LR BVK 130 straipsnio 1 dalyje reglamentuojama „kiekvienas laisvės atėmimo bausmę atliekantis nuteistasis, nedirbantis darbo už pataisos įstaigos arba nuteistųjų darbinę veiklą organizuojančios įstaigos teritorijos ribų, privalo užsiimti pataisos įstaigos pasiūlyta darbine veikla ir taip prisidėti prie jo išlaikymo pataisos įstaigoje sąnaudų sumažinimo.“[88]) ar darbas lygtinio paleidimo metu. Šios teisės pagrindu EŽTT yra nagrinėjęs peticijas dėl asmenų, kalinčių įkalinimo įstaigose, pareigos dirbti ar draudiminių nuobaudų taikymo už atsisakymą dirbti.

Pažymėtina, kad „pirmosios bylos Europos Žmogaus Teisių Komisijose ir Europos Žmogaus Teisių Teisme, iš principo, kėlė problemas dėl dviejų Konvencijos straipsnių: Konvencijos 5 straipsnio, garantuojančio asmens teisę į laisvę ir saugumą, bei Konvencijos 6 straipsnio, suteikiančio asmeniui teisę į teisingą bylos nagrinėjimą teisme (fair trial). Vėliau prie šios grupės bylų prisidėjo ir iki šių dienų nesibaigiančios bylos pagal Konvencijos Pirmojo Protokolo 1 straipsnį dėl nuosavybės teisių tariamų pažeidimų.“[89], tačiau paskutiniame dešimtmetyje bene didžiausią EŽTT nagrinėtų bylų skaičių, kuriose LR valstybė kaltinama dėl nuteistųjų teisių pažeidimo, sudaro Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai.

Apibendrinus galima daryti prielaidą, jog EŽTK įtaka Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemai tiesiogiai atsispindi per EŽTT bylų, kuriose skundžiamos įkalinimo sąlygos, skaičių. Tokia išvada daroma remiantis ir Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme duomenimis, mat nuo 1997 m. iki praėjusiųjų - 2021 metų - EŽTT priėmė net 447 nutarimus ir sprendimus prieš Lietuvą, o maždaug trečdalyje jų buvo nagrinėti klausimai, susiję su netinkamomis kalinimo sąlygomis Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigose.

[86] „Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280690?jfwid=rivwzvpvg
[87] „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *supra note*, 81.
[88] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.
[89] Brazdeikis, *supra note*, 15:49.

1.2.5. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą

1987 metais Europos Taryba parengė ir priėmė Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, kuri įsigaliojo 1989 metų vasario 1 dieną.[90] "Valstybėse Europos Tarybos narėse Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą <...> tapo svarbia garantija asmenims, iš kurių atimta laisvė, ir įtakinga priemone nustatant minimalius elgesio su jais standartus."[91], mat esminis šios konvencijos tikslas reglamentuojamas konvencijos 1 straipsnyje - įsteigti neteisminio pobūdžio mechanizmą - Europos komitetą prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau - CPT), kuris įpareigoja inspektavimo pagrindais ištirti kaip valstybės narės vykdo kalinių priežiūrą ir jei reikia, „sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo.".[92]

„Lietuvos Respublikos Seimas šią Konvenciją bei pirmąjį ir antrąjį jos protokolą ratifikavo 1998 m. rugsėjo 15 d., Konvencija ir jos protokolai Lietuvos Respublikai įsigaliojo 1999 m. kovo 1 d.".[93] Preziumuojama, kad valstybė narė, prisijungdama prie šios Konvencijos, įsipareigoja „nė vienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui netaikyti kankinimų arba kitokio žiaurus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir bausimo, bendradarbiauti su Europos Komitetu prieš kankinimą ar kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminanti elgesį ir baudimą, paskirti kompetetingą valstybės instituciją, kuri galėtų priimti vyriausybei adresuotus pareiškimus, ir ryšių tarnybos pareigūną, taip pat nurodyti visas valstybės jurisdikcijoje esančias vietas, kuriose gali būti laikomi asmenys, iš kurių priverstinai atimta laisvė.".[94] Pasak Dr. Aleksandro Gončarko: „<...> CPT įkūrimui didelę įtaką padarė nuteistųjų teisių įkalinimo įstaigose užtikrinimo pradininkas - Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus komitetas.".[95]

Konvencijos 4-5 straipsniuose reglamentuojama CPT rinkimo tvarka: 4 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad: „Komitetas susideda iš tiek narių, kiek yra valstybių dalyvių."[96], tačiau to paties straipsnio 3 dalyje pažymima, kad iš vienos valstybės narės komiteto nariu gali būti tik vienas pilietis.[97] Konvencijos 4 straipsnio 2 dalyje papildoma, kad komiteto nariai turi išsiskirti aukštomis moralinėmis

[90] „Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT)", žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/dokumentai/Europos_komitetas_CPT.pdf
[91] Gončarko ir kt., *Supra note,* 12: 23.
[92] „Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą Konvencijos ir jos aiškinimo tekstas", rm.coe, žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., https://rm.coe.int/16806dbac1
[93] Gončarko ir kt., *op.cit.,* 23.
[94] Gončarko ir kt., *Supra note,* 12: 23-24.
[95] *Ibid*, 24.
[96] „Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą Konvencijos ir jos aiškinimo tekstas", *Supra note,* 93.
[97] *Ibid*

savybėmis bei turėti kompetencijas žmogaus teisių srityje. Konvencijos 5 straipsnyje numatoma CPT rinkimo bei perrinkimo tvarkos, rinkimo terminas ir kt.

„Komitetas turi teisę atlikti inspekcijas visose valstybių, Konvencijos dalyvių, vietose, kur laikomi asmenys, iš kurių valstybės vardu yra atimta laisvė. Šiai kategorijai priklauso tokios vietos, kaip: kalėjimai, įstaigos nepilnamečiams, policijos komisariatai, nelegalių imigrantų laikymo centrai, psichiatrijos institucijos, senelių ar neįgalių asmenų namai. Inspektuoti galima tiek viešąsias, tiek ir privačias įstaigas, tačiau būtinas kriterijus, kad laisvės atėmimas būtų viešosios valdžios sprendimo rezultatas.“.[98] Pažymėtina, jog CPT atliekamos inspekcijos skirstomos į reguliarias ir neeilines (ad hoc).[99] „Po kiekvieno inspektavimo Komitetas turi pateikti ataskaitą valstybei apie nustatytus faktus. Ataskaitoje taip pat pateikiamos, Komiteto nuomone, būtinos rekomendacijos, susijusios su asmenų, kuriems atimta laisvė, apsaugos gerinimu. Valstybė turi atsiskaityti, kaip jas įgyvendina. Kadangi pagrindinis Konvencijos tikslas yra ne kaltinti valstybę pažeidimais, o gerinti žmogaus teisių padėtį, todėl Komitetas veikia vadovaudamasis bendradarbiavimo su valstybe principu.“.[100]

Apibendrinus galima preziumuoti, kad šios konvencijos įtaka Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemai tiesiogiai atsispindi per CPT atliktų inspektavimų ir pateiktų ataskaitų skaičių. Remiantis CPT oficialioje svetainėje pateiktais duomenimis, CPT Lietuvoje nuo 2000 m. lankėsi 8 kartus: 2000 m., 2004 m., 2008 m., 2010 m., 2012 m., 2016 m., 2018 m. bei 2021 m., o po šių inspektavimų pateiktos ataskaitos atsispindi kaip Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos keliami tikslai bausmių vykdymo sistemos gerinime.

2. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS STANDARTŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOJE

Kaip jau žinoma, LR bausmių vykdymo teisė yra sąlyginai jauna, mat ji pradėta formuoti tik atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę 1990 metų kovo 11 dieną, todėl nesunku suprasti, kad didelę įtaką šios teisės šakos formavimuisi turėjo ne vien teigiamos gairės, tokios kaip kitų valstybių geroji praktika ar šio magistro baigiamojo darbo 1 skyriuje nurodyti tarptautiniai teisės aktai, tačiau daugelio autorių nuomone, nenuginčijamai didelę įtaką turėjo ir tuometinės istorinės aplinkybės.

[98] „Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT)“, *Supra note,* 91
[99] Gončarko ir kt., *op. cit., 12:*24.
[100] „Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT)“, *op. cit.*

Pasak Dr. Gintauto Sakalausko: „Nors jau daugiau kaip 25 metus dauguma Vidurio ir Rytų Europos šalių yra nepriklausomos, laisvos demokratinės valstybės, įkalinimo srityje matyti didelių regioninių skirtumų, ir ne tik tarp Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos šalių, bet ir tarp pačių Rytų Europos šalių - čia išsiskiria buvusios Sovietų Sąjungos okupuotos valstybės, kurių kalinių skaičius yra didžiausias Europoje - pradedant Rusija <...>, toliau seka Baltarusija <...>, Gruzija <...> ir Lietuva.“.[101] Šiuo klausimu yra pasisakęs ir lenkų kriminologas Krzysztof Krajewski, kuris „2011 m. rugsėjo 21-24 d. Vilniuje vykusioje Europos kriminologų asociacijos metinėje konferencijoje pasisakė, kad „net ir per 25 metus Rytų ir Vidurio Europos šalims nepavyko savo baudimo praktikos pakeisti taip, kad jos pagal kalinių skaičių bent priartėtų prie Vakarų Europos vidurkio, o Baltijos šalys šiuo požiūriu išsiskiria labiausiai, ypač - Lietuva. Svarbiausia to priežastis - <...> regioninė komunistinė praeitis ir atsparumas sovietų primestam nusikaltimo ir bausmės suvokimui, kuris remiasi giliai įsišaknijusiu tikėjimu, kad tik griežtos bausmės yra panacėja, galinti išspręsti socialines problemas, ir kad įkalinimas yra svarbiausia bei veiksmingiausia priemonė.“.[102]

Daugelio autorių nuomone, didžiausios problemos, kurios trukdo LR įkalinimo įstaigose taikyti EŽTT standartus pilna apimtimi, o pačią bausmių vykdymo politiką pakeisti į egzistuojančią vakarų Europoje - pataisos įstaigų perpildymas. Pavyzdžiui, pirmoji lietuviška byla, kuri kilo dėl perpildytų pataisos įstaigų buvo *Valašinas prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 44558/98)[103]. Vėliau ši problema buvo sprendžiama byloje *Savenkovas prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 871/02)[104], kurioje minimoje CPT ataskaitoje nurodyta: „Įkalinimo įstaigų perpildymas kelia susirūpinimą CPT. Dėl įkalinimo įstaigų perpildymo patalpos yra ankštos ir nehigieniškos; nuolat trūksta privatumo (net naudojantis sanitariniais mazgais), mažai laisvalaikio veiklos, nes poreikis viršija turimus personalo ir priemonių išteklius; sveikatos priežiūros sistema perkrauta, didėja įtampa ir smurtas tarp kalinių bei kalinių ir personalo. CPT inspektuotų įstaigų (ypatingai Lukiškių tardymo izoliatoriaus - kalėjimo) pavyzdžiai aiškiai iliustruoja minėtas neigiamas perpildymo pasekmes, kurios visos (tik skirtingo lygio) egzistuoja.“.[105]

Pažymėtina, kad kalėjimų perpildymo problema aktuali ne tik LR, tačiau ir kitose valstybėse. Byloje *Brown v. Plata* Jungtinių Valstijų Aukščiausias Teismas pasisakė, kad: „Perpildymas sukuria nesaugias ir antisanitarines sąlygas, kurios trukdo veiksmingai teikti medicininę ir psichikos sveikatos priežiūrą. Tai taip pat skatina neramumus ir smurtą, o kaliniams, sergantiems latentinės psichikos ligomis, gali pablogėti ir atsirasti akivaizdžių simptomų. Dėl padidėjusio smurto reikia labiau pasikliauti

[101] Sakalauskas, supra note, 10: 93.
[102] *Ibid*, 94.
[103] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą (Nr. 44558/98)“, lrv-atstovas-eztt, žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf
[104] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Savenkovas prieš Lietuvą (Nr. 871/02)“, lrv-atstovas-eztt, žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/SAVENKOVAS_2008_sprendimas.pdf
[105] *Ibid*

užraktais, kad būtų palaikoma tvarka, o užraktai dar labiau trukdo veiksmingai teikti priežiūrą.“.[106] Byloje *Ananyev and Others v. Russia* (pareiškimų Nr. 42525/07, 60800/08)[107] Teismas, pasisakydamas apie kalėjimų perpildymą, pabrėžė teismo praktikoje patvirtiną principą: vienas kalinys - viena lova. „Daugeliu atvejų Teismas nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, kai kaliniai neturėjo atskiros miegamosios vietos ir turėjo miegoti pakaitomis (Ananyev and Others v. Russia, 2012, § 146, su papildomomis nuorodomis). Todėl Teismas pabrėžė, kad kiekvienas sulaikytasis kameroje turi turėti atskirą miegamąją vietą.“.[108]

Prieš tai minėtoje byloje *Ananyev and Others v. Russia* Teismas pasisakė: „nepaisant pastebimos tendencijos gerinti materialines kalinimo sąlygas ir mažinti teismo laukiančių kalinių skaičių, perpildymo problemos aktualumas pastaraisiais metais nesumažėjo. Teismo išvados šioje byloje ir nuolatinis naujų prašymų antplūdis iliustruoja padėties rimtumą kai kuriuose tardymo izoliatoriuose, kur kaliniai vis dar neturi asmeninės miegamosios vietos, kaip buvo M. Ananyevo atveju <...>.“.[109] Kalėjimų perpildymo klausimas nagrinėjamas ir tokiose EŽTT bylose kaip: *J.M.B. and Others v. France* (bylos Nr. 9671/15)[110], taip pat bylose *Orchowski v Poland* (pareiškimo Nr. 17885/04)[111], *Neshkov and Others v. Bulgaria* (pareiškimų Nr. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12, 9717/13)[112], *Varga and Others v. Hungary* (pareiškimų Nr. 4097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13)[113] ir kt.

Norint iliustruoti pataisos įstaigų perpildymo faktą, lentelėje Nr. 2 pavaizduotos šalys, kuriose, remiantis Europos Tarybos duomenimis[114], 2020 m. sausio mėnesį buvo didžiausias kalinių skaičius, tenkantis 100.000 gyventojų:

---

[106] „Supreme Court of the United States Brown, Gorvernor of California, et. Al. V. Plata et al. No. 09-1233“, law.cornell.m žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://www.law.cornell.edu/supct/html/09-1233.ZS.html

[107] „European Court of Human Rights case of Ananyev and others v. Russia, applications nos. 42525/07, 60800/08), hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-108465%22]}

[108] „European Court of Human Rights, *Guide on the case-law of the European Convention of Human Rights* (Council of Europe, 2022), 15, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf

[109] „European Court of Human Rights case of Ananyev and others v. Russia, applications no. 42525/07, 60800/08) *op. cit.*

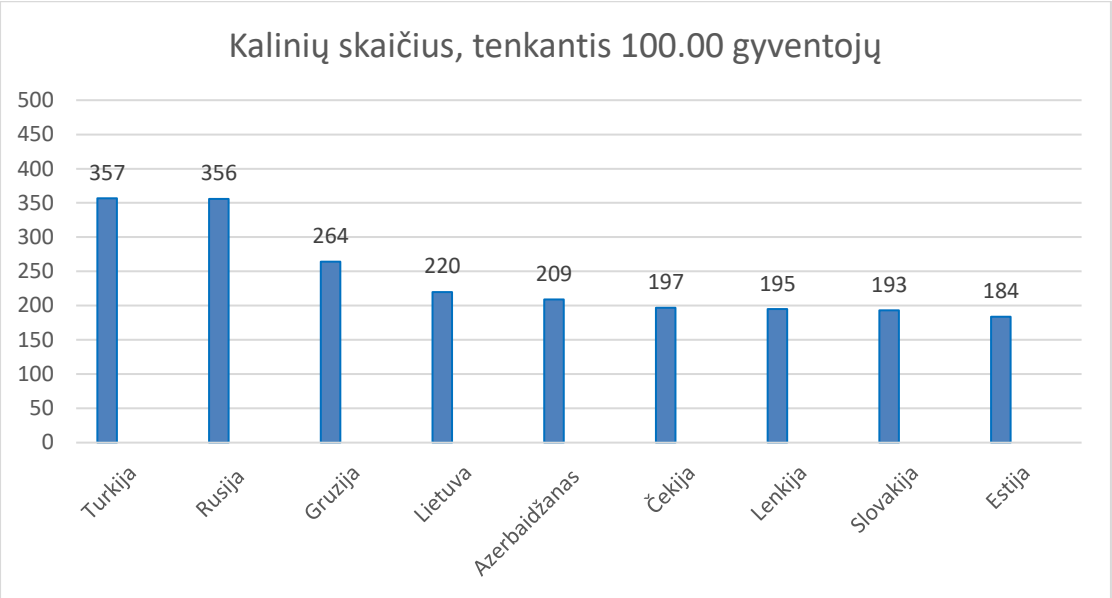
[110] Boring Nicolas, „France: European Court of Human Rights Finds France in Violation of European Human Rights Convention Due to Overcrowded Prisons“, Library Of Congress., 2020 m. vasario 26 d., https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-02-26/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention-due-to-overcrowded-prisons/

[111] „European Court of Human Rights case of Orchowski v. Poland, application no. 17885/04), hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d.,https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-1264%22]}

[112] „European Court of Human Rights case of Neshkov and others v. Bulgaria, applications nos. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12, 9717/13), hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-150771%22]}

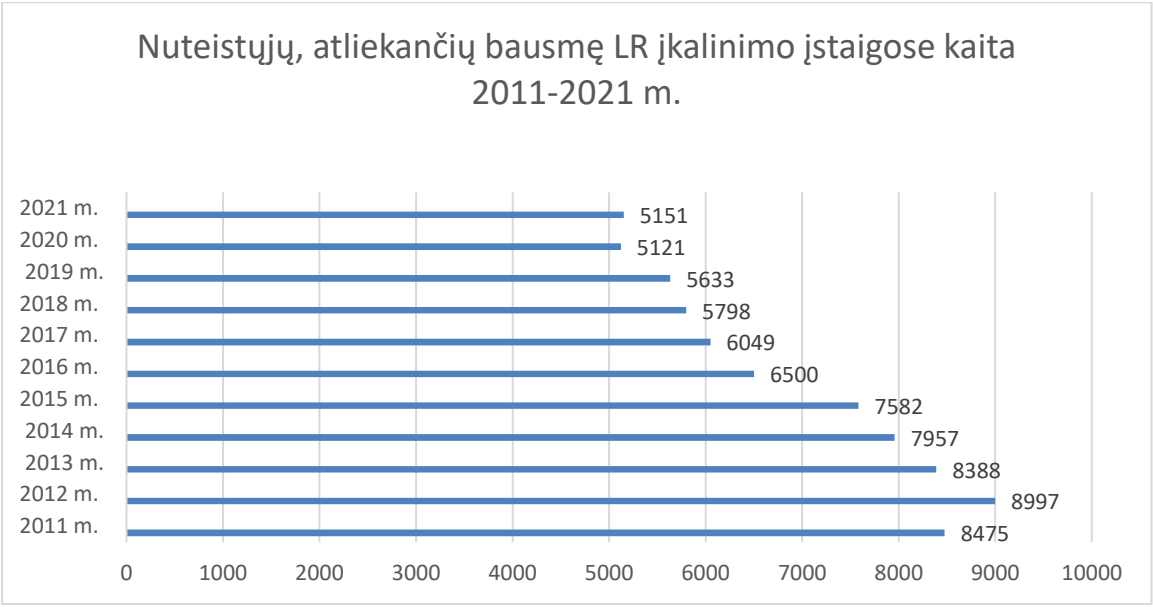
[113] *Ibid*

[114] Council of Europe, „Europe's imprisonment rate continues to fall: Council of Europe's annual penal statistics released“, coe.int, žiūrėta 2022 m. sausio 14 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a20730

Lentelė Nr. 2 *Kalinių skaičius, tenkantis 100.00 gyventojų*

Kaip matoma, Lietuva yra ketvirtoji šalis Europoje pagal didžiausią kalinių skaičių, tenkantį 100.000 gyventojų. Todėl galima daryti išvadą, kad Lietuvos įkalinimo įstaigos nėra pakankamos tokiam nuteistųjų skaičiui, o dėl šio fakto kyla itin daug kalinimo sąlygų problemų. Lentelėje Nr. 3, remiantis LR Kalėjimo departamento ataskaitomis,[115] pavaizduota kaip kito nuteistųjų, atliekančių bausmę LR įkalinimo įstaigose, skaičius per pastaruosius 10 metų:

Lentelė Nr. 3 *Nuteistųjų, atliekančių bausmę LR įkalinimo įstaigose, kaita 2011 - 2021 m.*

[115] „Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 – 2021 metų „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė ataskaita“, kaldelp, žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html

Apibendrinus abi lentelės galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje, kaip Europos valstybėje, turinčioje bene daugiausiai nuteistųjų laisvės atėmimo bausme, tenkančių 100.000 gyventojų, nuteistųjų skaičius per pastarąjį dešimtmetį nežymiai mažėja. Lyginant 2011 metų bei 2021 metų duomenis - nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose, skaičius sumažėjo bene 40 procentų. Kiekvienas metais, išskyrus 2011-2012 metus, nuteistųjų skaičius dėsningai mažėjo per maždaug keletą tūkstančių.

Nepaisant sąlyginai optimistiškai nuteikiančių nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę LR įkalinimo įstaigose skaičių mažėjimo, Lietuva vis dar išlieka viena iš pirmaujančių Europos valstybių, kurioje bene plačiausia apimtimi pažeidžiamos EŽTT standartuose reglamentuojamos nuteistųjų teisės. Nuteistųjų įkalinimo sąlygos nė iš tolo neprimena vakarų Europos valstybių sąlygų, mat didžioji dalis kalėjimų/tardymo izoliatorių pastatyti dar okupacijos metu, o naujų kalinimo įstaigų statybos klausimas gvildenamas jau daugiau nei dešimtmetį. Nuteistųjų socialinė reabilitacija vykdoma tik faktiškai ir paviršutiniškai, nepasiekiant ne tik EŽTT standartuose, bet ir LR teisės aktuose, tokiuose kaip LR BVK ar LR BK reglamentuojamų tikslų, o nuteistųjų darbas, atrodo, vis dar sunkiai pasiekiama ir neįmanoma įgyvendinti priemonė, prisidengiant finansų stygiumi.

Ši realybė tiesiogiai atsispindi ir EŽTT bylose, mat kaip jau buvo minėta prieš tai, nors „Jau keletą metų mažėja išmokos dėl prastų kalinimo sąlygos pagal Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimus. 2020 m. teismuose išnagrinėjus 433 asmenims dėl netinkamų kalinimo sąlygų išmokėta 115,4 tūkst. Eurų (2019 m. - 115,4 tūkst. Eurų, 2019 m. - 191,5 tūkst. eurų, 2017 m. - 201,5 tūkst. eurų, 2016 m. - 232,3 tūkst. eurų).“[116], tačiau Europos sąjungos mastu kalinimo sąlygos Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose vis dar išlieka kaip vienas iš blogiausių pavyzdžių. Šio darbo tolimesniuose poskyriuose bus atliktas EŽTT bylų, susijusių su netinkamos kalinimo sąlygomis, netinkamu maitinimu ar higiena bei nepakankamu teisių užtikrinimu COVID-19 pandemijos metu analizė.

2.1. Minimalios kalinimo sąlygos

Prieš tai minėtų Europos kalėjimų taisyklių 102.2. punkte reglamentuojama: „Įkalinimas jau pats savaime kaip laisvės atėmimas, yra bausmė, todėl režimas nuteistiems kaliniams neturi didinti kalinių kančių, būdingų įkalinimo metu.“.[117] Vadinasi, „<...> kalinimo sąlygos bei kalinimo įstaigos režimas,

[116] „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita”, LRV, žiūrėta 2020 m. gruodžio 5 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ataskaita_final.pdf

[117] „Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių““, *supra note,* 33.

išskyrus elementus, kuriuos pateisina izoliacija bei būtinumas palaikyti discipliną, neturi didinti kalinių kančių.“.[118]

Byloje *Diridzov v. Russia* (bylos Nr. 41461/10), kurioje pareiškėjas skundė valdžios institucijų netinkamą veikimą, kuomet asmeniui įkalinimo įstaigoje nebuvo suteikta tinkama medicininė pagalba, mat pareiškėjas sirgo artritu ir progresuojančia Bechterevo liga, Teismas pasisakė: pagrindinė kalėjimo pareigūnų atsakomybė bei įkalinimo įstaigos pareiga yra užtikrinti tinkamas kalinimo sąlygas, įskaitant tinkamą kalinių sveikatos priežiūrą.[119] Teismas taip pat pasisakė, kad valstybė privalo užtikrinti, kad asmuo būtų sulaikytas tokiomis sąlygomis, kurios suderinamos su pagarba žmogaus orumui, kad laisvės atėmimo priemonės atlikimo būdas bei priemonės nesukeltų kančių.

Kalinimo sąlygos apima daugybę elementų, tokių kaip nuteistųjų gyvenamoji vieta (kamerų plotas, tenkantis vienam nuteistajam, apšvietimas, šildymas, ventiliacija), higiena, mityba, sanitarinės sąlygos, medicininė bei psichologinė pagalba, socialinė reabilitacija, režimas. JTO Minimaliose tipinėse minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės numatyta, jog „minimalias kalinimo sąlygas sudaro:

- Kameros plotas, skirtas vienam asmeniui;
- Pakankamas kiekis natūralaus apšvietimo (normaliomis sąlygomis);
- Dirbtinis apšvietimas, kuris atitiktų nustatytus techninius standartus;
- Užtikrinta galimybė naudotis sanitariniais įrengimais, kurie atitinka higienos reikalavimus ir užtikrina privatumą;
- Tinkama patalpų ventiliacija.“.[120]

Bylose *Torreggiani and Others v. Italy* (Bylų Nr. 43517/09, 46882/09, 55400/09) Teismas išskyrė tokius reikalavimus minimalioms kalinimo sąlygas: pakankamas kiekis karšto vandens, tinkamas apšvietimas ir patalpų vėdinimas, pakankamas plotas tenkantis vienam nuteistajam.[121]

Vienoje iš esminių EŽTT bylų, susijusių su kalinimo sąlygomis - byloje *Muršič v. Croatia* (Bylos Nr. 7334/13) buvo praplėstas kalinimo sąlygų sąrašas, pridedant tinkamas, švarias bei suremontuotas kameras ir baldus, pakankamą šildymą, sanitarinio mazgo reikalavimus, taip pat reikalavimą

[118] Sakalauskas, *supra note,* 1: 8.
[119] „European Court of Human Rights case of Dirdizov v. Russia, application no. 41461/10)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., file:///C:/Users/user/Downloads/001-114777.pdf
[120] Ieva Tendzegolskyte. „Ar minimalių reikalavimų neatitinkančios įkalinimo sąlygos prašančioje išduoti asmenį šalyje gali būti pakankamu pagrindu atsisakyti išduoti asmenį pagal ekstradiciją bei Europos arešto orderį?“ (Magistro baigiamasis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2015), 11, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:V_VHie2njAAJ:https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/125232/1/ieva_tendzegolskyte_md.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt
[121] „European Court of Human Rights case of Torreggiani and others v. Italy, applications nos43517/19, 46882/09, 55400/19)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 18 d., file:///C:/Users/user/Downloads/002-7400%20(2).pdf

kalintiesiems suteikti higienos bei patalpų valymo priemones.[122] Ši byla pradėta 2012 m. gruodžio 17 d. Kroatijos piliečio Kristijan Muršič iniciatyva, kurioje pareiškėjas skundė kalinimo sąlygas dėl asmeninės erdvės trūkumo. Pareiškėjas buvo nuteistas dvejų metų ir vienuolikos mėnesių laisvės atėmimo bausme už ginkluotą plėšimą. Dėl netinkamo elgesio bausmės atlikimo metu ir grasinimo pabėgti pareiškėjas buvo perkeltas iš Turopoljės valstybinio kalėjimo į Bjelovar apygardos kalėjimą. Pareiškėjo teigimu, būdamas Bjelovaro kalėjime jis buvo apgyvendintas perpildytoje kameroje, kurioje jam tekdavo mažiau kaip 3 kvadratiniai metrai gyvenamojo ploto. Pareiškėjas taip pat skundėsi, kad kameros buvo drėgnos, nešvarios, jose neužteko spintelių bei kėdžių visiems kalintiems nuteistiesiems, sanitariniai mazgai nebuvo atskirti nuo gyvenamųjų patalpų. Pareiškėjas taip pat pažymėjo, kad mityba buvo itin prasta, higienos sąlygos netinkamos, mat kaliniai galėjo nusiprausti tik kartą per savaitę. Taip pat Kristijan Muršič pasisakė, kad jam nebuvo suteikta galimybė dirbti, užsiimti pramogine ar edukacine veika. Šioje byloje konstitucinis Teismas atkreipia dėmesį į tai, kad valstybės valdžios institucijos privalo įdiegti veiksmingas normines ir vykdymo priemones, kurios turi užtikrinti, kad kiekvienam sulaikytam asmeniui būtų sudarytos tokios sąlygos, kurios garantuotų pagarbą jo žmogaus orumui. Nepaisant finansinių apribojimų, susijusių su baudžiamojo teisingumo sistemai skirtomis biudžeto išlaidomis, ir atsižvelgiant į ekonomikos krizę, turėtų būti nustatyta tinkama finansinė padėtis, susijusi su naujų įkalinimo įstaigų statyba ir kitomis infrastruktūrinėmis investicijomis į kalėjimų sistemą. Byloje EŽTT pripažino, kad Bjelovaro kalėjimo taikomos kalinimo sąlygos pažeidė EŽTK 3 straipsnį.[123]

Byloje *Muršič v. Croatia* EŽTT pažymėjo, kad kalėjimų perpildymas, kaip sisteminė Europos baudžiamosios sistemos problema, pripažinta Lenkijos, Italijos, Belgijos, Bulgarijos, Vengrijos, Lietuvos kalėjimuose bei Rusijos tardymo izoliatoriuose.[124]

Nors tokie reikalavimai atrodo paprasti ir nesunkiai įgyvendinami, tačiau Lietuvos įkalinimo įstaigose vis dar dominuoja pataisos namų, kurie atitiko sovietinės sistemos standartus modelis, kuriam būdinga bendrabučio tipo patalpos.[125] Paprastai tai reiškia, kad vienoje patalpoje laisvės atėmimo bausmę atlieka nuo 4 iki 40 nuteistųjų.[126] Nesunku suprasti, kad esant tokiam gyventojų skaičiui, net ir minimalieji kalinimo standartai nėra įgyvendinama pilna apimtimi. Netinkamos, nuteistųjų orumą bei privatumą pažeidžiančios ar net kankinančiomis pripažįstamos kalinimo sąlygos yra bene aktualiausias klausimas visose LR bausmių vykdymo institucijose, o ši problema - bene dažniausiai EŽTT nagrinėjamų bylų aspektas.

[122] „European Court of Human Rights case of Muršič v. Croatia, application no. 7334/13)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 18 d., https://johan-callewaert.eu/wp-content/uploads/2019/12/CASE-OF-MURSIC-v.-CROATIA.pdf
[123] *Ibid*
[124] *Ibid*
[125] Sakalauskas, supra note, 10: 184.
[126] *Ibid*

2.1.1. Kankinimams, žiauriam ar nežmoniškam elgesiui prilyginamos kalinimo sąlygos

Pasak prof. Dr. Justino Žilinsko: „Kankinimų tyrinėtojai pabrėžia, kad jeigu kankinimus suprastume kaip tikslingą skausmo sukėlimą, tai kankinimai sietini su pačia žmonijos civilizacijos pradžia ir iki pat Šviečiamojo amžiaus tai buvo labai plačiai paplitęs reiškinys. Galima išskirti tris pagrindines veiklos sferas, kur kankinimai buvo ypač plačiai taikomi: pirmoji – kankinimai, susiję su karais <...>; antroji sfera – kankinimai kaip įrodymų gavimo priemonė (ordalijos); trečioji – kankinimai kaip bausmė.“.[127] Manoma, kad būtent toks kankinimų, kaip socialinio reiškinio, daugialypis egzistavimas, lemia faktą, jog kankinimų sąvoka plačiai išplėtota bei vartojama ne tik nacionalinėje, bet ir tarptautinėje teisėje.

Pažymėtina, kad „Lietuva kaip daugelis kitų Europos valstybių EŽTK dalyvių (jų šiuo metu 47 valstybės, Aut. past.) susiduria su kalinimo sąlygų problematika, ypač dėl kalėjimų ar kitų laisvės atėmimo vietų ar įstaigų perpildymo. Šios problemos ir dėl jų sekę įvairių Konvencijos nuostatų, visų pirma Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai, Strasbūro Teisme lietuviškose bylose buvo konstatuoti tiek pirmosiose bylose prieš Lietuvą, tiek dabartiniu metu (2017 m. spalis, Aut. past.) LR Vyriausybei vis dar perduodamose bylose dėl kalinimo sąlygų.“.[128] „Kalinimo sąlygos tapo viena didžiausių Lietuvos problemų pastaraisiais metais Europos Žmogaus Teisių Teisme. Pavyzdžiui, vien 2017 m. birželio mėnesį Europos Žmogaus Teisių Teismas perdavė Lietuvos Respublikos Vyriausybei 6 bylas, kuriose vėl keliami įkalinimo sąlygų klausimai. Remdamiesi Konvencijos 3 straipsniu (kankinimo uždraudimas) pareiškėjai skundžiasi dėl netinkamo elgesio ir žeminančių įkalinimo sąlygų Lukiškių tardymo izoliatoriuje bei Vilniaus pataisos namuose.“.[129]

Byloje *Kudla v. Poland* (pareiškimo Nr. 30210/96) Teismas pažymėjo: „Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina vieną iš pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių. Jame absoliučiai draudžiamas kankinimas arba nežmoniškas ar žeminantis elgesys, ar bausmė, neatsižvelgiant į aplinkybes ir aukos elgesį. <...>. Teismas papildo savo nuomonę nurodydamas: <...> Tačiau netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų sunkumo lygį, kad jis patektų į 3 straipsnio taikymo sritį. Šio minimumo įvertinimas pagal dalykų pobūdį yra santykinis; tai priklauso nuo visų bylos aplinkybių, tokių kaip kalinimo pobūdis ir kontekstas, jo vykdymo būdas, trukmė, fizinis ar psichinis poveikis ir kai kuriais atvejais nuteistojo lytis ir amžius bei nukentėjusiojo sveikatos būklė. <...> Teismas nuosekliai pabrėžė, kad kančia ir pažeminimas bet kuriuo atveju turi būti didesnis už tą neišvengiamą kančios ar pažeminimo elementą,

[127] Justinas Žilinskas, *Nusikaltimai žmogiškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 95, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15444/ZILINSkas.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[128] Brazdeikis, *supra note*, 15:58.
[129] *Ibid,* 75.

susijusį su tam tikra teisėto elgesio ar bausmės forma. <...> Priemonės, atimančios asmens laisvę, dažnai gali turėti tokį elementą. Tačiau negalima teigti, kad kardomojo kalinimo vykdymas pats savaime kelia problemų pagal Konvencijos 3 straipsnį. <...>.“.[130]

Panaši nuostata formuojama ir prieš tai minėtoje byloje *Tyrer v. United Kingdom* (pareiškimo Nr. 5856/72), kurioje Teismas pasisakė: „siekiant, kad bausmė būtų „žeminanti“ ir pažeidusi 3 straipsnį, susijęs pažeminimas arba kankinimas turi pasiekti tam tikrą lygį ir bet kuriuo atveju būti kitoks nei įprastas pažeminimo elementas <...>. Vertinimas pagal dalykų pobūdį yra santykinis: jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių ir ypač nuo pačios bausmės pobūdžio ir konteksto bei jos atlikimo būdo.“.[131]

Kankinimų, žeminančio asmens orumą ar žiauraus elgesio draudimas reglamentuojamas ir LR aukščiausią juridinę galią turinčiame teises akto - Konstitucijos 21 straipsnyje: „Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.“,[132] toks draudimas formuojamas ir pamatiniame visos bausmių vykdymo sistemos teisės akto - LR BVK 7 straipsnyje: „Vykdant bausmę, nesiekiama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą.“.[133] Tokie reikalavimai formuojami dėl teisinėje literatūroje bei praktikoje priimtos tezės, jog laisvės atėmimo bausmė, būdama kaip *ultima-ratio* priemonė, pati savo prigimtimi ir apribojimų kiekiu tam tikra apimtimi yra kankinimas, todėl draudžiama nuteistąjį papildomai kankinti.

„Nors kentėjimas ir pažeminimas, kaip pažymi EŽTT, yra dažnai neišvengiamas taikant tam tikras teisėtas kardomąsias ir baudžiamąsias priemones, bet valstybė turi užtikrinti, kad būtų garantuota pagarba asmens, kuriam taikomos tokios priemonės, žmogiškajam orumui. Taip pat valstybė turi užtikrinti, kad priemonės ar bausmės vykdymo būdas, metodas šiam asmeniui nesukeltų kančių, kurios viršytų neišvengiamą lygmenį, reikalaujamą kalinimo praktinių poreikių, bei kad būtų apsaugoti asmens sveikata ir gerovė“.[134] Pažymėtina, jog neišvengiamumo lygmens riba yra santykinė, mat tai priklauso nuo daugelio aplinkybių, tokių kaip: kankinančio, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio trukmės, sukeltų fizinių ar psichologinių padarinių ar net nuo asmens amžiaus, lyties, sveikatos būklės.[135] „EŽTT, vertindamas, ar neišvengiamo lygmens ribos yra peržengiamos, atsižvelgia į konkrečios valstybės visuomenės socialinį kultūrinį kontekstą - tai, kas nepriimtina vienoje visuomenėje, gali būti normalu ir priimtina kitoje.“.[136]

[130] „European Court of Human Rights case of Kudla v. Poland, application no. 30210/96)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 20 d., https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}
[131] „European Court of Human Rights Case of Tyrer v. The United Kingdom (Application no. 5856/72)“, *supra note,* 28.
[132] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note,* 41.
[133] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.
[134] Nikartas, *Supra note,* 11: 9.
[135] *Ibid*
[136] *Ibid*

Pasak Dr. Simono Nikarto: „Pagrindinis kriterijus, kankinimą skiriantis nuo kitų nežmoniško ir žeminančio elgesio formų, - psichinio ar fizinio skausmo arba kančios sukėlimo intensyvumas, kurį apibūdina šie požymiai: tęstinumas, fizinių ir psichinių padarinių sunkumas, nukentėjusiojo lytis, amžius ir sveikatos būklė, pavyzdžiui, atlikti panašaus pobūdžio veiksmai skirtingai vertinami suaugusio sveiko vyro ir moters, nepilnamečio, neįgalaus asmens atžvilgiu. Atsižvelgiama į vykdymo būdą ir metodą – paprastai kankinimui priskiriami itin žiaurūs, dideles fizines ir / ar psichines kančias sukeliantys būdai. Pavyzdžiui, EŽTT praktikoje vyrauja prezumpcija, jog veiksmai, kurie gali būti kvalifikuojami kaip sunkūs smurtiniai nusikaltimai (pvz., seksualinė prievarta, sunkūs ar apysunkiai sveikatos sutrikdymai), yra vertinami kaip kankinimas.“.[137]

Nežmoniškos, žeminančios ar net kankinimams prilygintos nuteistųjų, atliekančių bausmę pataisos įstaigose, kalinimo sąlygos yra specifinis žmogaus teisių pažeidimo būdas. Svarbu pažymėti, jog „EŽTT, nustatydamas, ar kalinimo sąlygos yra nežmoniškos ir / ar žeminančios asmens orumą EŽTK 3 straipsnio prasme, atsižvelgia į tokias kalinimo sąlygas kaip kalinimo įstaigos perpildymo lygis, vienam kaliniui tenkantis kameros plotas, higienos įrenginių bei patalpų privatumas, jų kokybė ir prieinamumas, apšvietimo, ventiliacijos pakankamumas, laikas, praleidžiamas už kameros ribų, bendro naudojimo patalpų buvimas ir prieinamumas, maitinimo kokybė ir pakankamumas ir pan. Ypač svarbus elementas, vertinant pažeidimo fakto buvimą - vienam kaliniui tenkanti kameros erdvė.“.[138]

Itin aktualu pastebėti, jog pasak LR vyriausybės atstovės EŽTT Karolinos Bubnytės-Širmenės nuo: „2015 m. gruodžio 8 d. EŽTT priėmus sprendimą byloje *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą* iš esmės konstatuota, jog orumą žeminančios kalinimo sąlygos Lietuvoje yra sisteminė problema. Priėmus šį sprendimą, bylos dėl netinkamų kalinimo sąlygų EŽTT sprendimu buvo priskirtos pasikartojančioms, sudėtingų Konvencijos aiškinimo klausimų nekeliančioms byloms, todėl perduodamos nagrinėti 3 teisėjų Komitetui, o ne 7 teisėjų Kolegijai. Taip pat Vyriausybei pradėtos komunikuoti naujos peticijos supaprastinta tvarka bylų grupėmis, kuriose, atsižvelgdamas į Mironovas ir kiti byloje išplėtotą praktiką, EŽTT šalims iš karto siūlo sudaryti taikius susitarimus pagal Teismo pasiūlytas kompensacijų sumas.“.[139]

[137] Nikartas, *Supra note,* 11: 10.
[138] *Ibid,* 70.
[139] „Vyriausybės atstovė Europos Žmogaus Teisių Teisme: „Iš žmonių vis dar išgirsti, kad tik Strasbūras gali atkurti teisingumą“, teismai, žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., https://www.teismai.lt/lt/vyriausybes-atstove-europos-zmogaus-teisiu-teisme-is-zmoniu-vis-dar-isgirsti-kad-tik-strasburas-gali-atkurti-teisinguma/9522

2.2. EŽTT formuojamų standartų, susijusių su kalinimo sąlygomis, apžvalga

EŽTK 46 straipsnyje reglamentuojamas EŽTT priimtų sprendimų privalomumas ir jų vykdymas - tai reiškia, kad „nustačius, kad valstybė pažeidė vieną ar kelias teises ar garantijas įtvirtintas Konvencijoje, Teismas priima sprendimą. Sprendimai yra privalomi, o valstybės turi pareigą jų laikytis. Europos Tarybos Ministrų Komitetas prižiūri sprendimo vykdymą, ypač siekdamas užtikrinti Teismo nustatytos žalos atlyginimo mokėjimą pareiškėjui.“.[140] Kaip jau buvo nurodyta šio magistro baigiamojo darbo 1 skyriuje: „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai neturi *res judicata* reikšmės. Pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 46 straipsnį, Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja vykdyti galutinį sprendimą kiekvienoje byloje, kurios šalys jos yra. Tačiau kartu reikia pabrėžti ir tai, kad tam tikras priimtas sprendimas byloje prieš kitą valstybę negali suteikti teisės trečiajai valstybei ar jos vidaus teismams ignoruoti Strasbūro teismo sprendimus ir į juos neatsižvelgti, nemotyvuojant savo elgesio.“.[141] Vadinasi, EŽTT bylose suformuojami standartai yra privalomi valstybėms narėms ir jos negali neatsižvelgti į šiuos standartus, formuodamos ir įgyvendindamos savo bausmių vykdymo sistemas.

EŽTT savo bylose yra suformavusi itin daug standartų, skirtų valstybių narių pataisos įstaigoms nuteistųjų kalinimo srityje, kaip antai minimalaus ploto, tenkančio vienam nuteistajam, pataisos įstaigų perpildymo draudžiamumo, nuteistųjų higienos, sanitarinių sąlygų, mitybos ar darbo standartus. Tolimesniuose šio skyriaus poskyriuose išskirsime ir nagrinėsime EŽTT bylas, kuriose suformuoti standartai dėl:

1) ne mažesnio, kaip 3 kvadratinių metrų, tenkančių vienam nuteistajam, ploto suteikimo;
2) pataisos įstaigos kameroms keliamų sanitarinių, apšvietimo, ventiliacijos reikalavimų;
3) nuteistųjų mitybos, higienos sąlygų;
4) nuteistųjų sveikatos apsaugos COVID-19 metu.

Standartai bus nagrinėjami analizuojant EŽTT bylas, kuriose atsakovė - LR valstybė, o pareiškimų pagrindas - netinkamos kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose.

[140] Silvija Vingytė, „Europos žmogaus teisių teismas“, Mano teisės, žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., https://manoteises.lt/enciklopedija/europos-zmogaus-teisiu-teismas/
[141] Jočienė*, supra note,* 70: 19.

2.2.1. EŽTT praktika dėl netinkamo gyvenamųjų patalpų ploto, tenkančio vienam nuteistajam, LR pataisos įstaigose

Bene plačiausiai išnagrinėtas ir itin aiškiai suformuotas EŽTT standartas yra gyvenamojo ploto, tenkančio vienam nuteistajam, standartas. EŽTT bylose suformuotame standarte nurodoma, kad valstybių narių pataisos įstaigose gyvenamasis plotas, tenkantis vienam nuteistajam, negali būti mažesnis nei 3 kvadratiniai metrai, taip pat formuojama taisyklė vienas nuteistasis - viena miegojimo vieta kameroje, tačiau pažymėtina, kad EŽTT praktikoje yra ir tokių bylų, kuriose Teismas pasisakė, kad net ir tuo atveju, kai nuteistajam skiriamas plotas didesnis ar lygus 3 kvadratiniams metrams, kalinimo sąlygos EŽTK 3 straipsnio pagrindu vis tiek pažeidžiamos.

Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo (toliau - LVAT) parengtos praktikos apibendrinime, kuriam buvo pritarta 2014 m. balandžio 9 d. pasitarime, buvo teigiama: „Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje nėra konkrečiai nustatyta, koks plotas turėtų būti skirtas kalinamajam pagal Konvenciją; Strasbūro Teismas, vertina įkalinimo sąlygas, atsižvelgia į daugelį aplinkybių, tokių kaip galimybės nuošaliai pasinaudoti tualetu, turėti ventiliaciją, gauti natūralios šviesos, įkalinimo tam tikromis sąlygomis trukmę, fizines ir psichines įkalintojo savybes, kalinčio asmens amžių, lytį, sveikatos būklę ir kt.“.[142] Pastebėtina, jog „EŽTT yra pažymėjęs, kad tais atvejais, kai kaliniui yra skiriamas mažesnis nei 3 kv. m. gyvenamasis plotas, pažeidžiamos žmogaus teisės. Tais atvejais, kai kaliniui yra skirtas didesnis nei 3 kv. m., bet mažesnis nei 4 kv. m. plotas, gyvenamojo ploto trūkumas nelaikomas pakankamu rodikliu, kad žmogaus teisės pažeidžiamos, tačiau tokiu atveju turi būti ypač stengiamasi užtikrinti tinkamas kitas laikymo sąlygas (gerą ventiliaciją, apšvietimą, privatumą ir pan.). Priešingu atveju EŽTT laikosi pozicijos, jog tai – žmogaus teisių pažeidimas.“.[143]

Jau minėtoje byloje *Ananyev and Others v. Russia* (pareiškimų N. 42525/07, 60800/08), EŽTT pažymėjo, „kad nustatant, ar buvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis dėl asmeninės erdvės (ploto) trūkumo, reikia atsižvelgti į tokius tris elementus <...>:

1. nustatyti, ar kiekvienas kalinamas asmuo turėjo individualią miegojimo vietą kameroje;
2. taip pat nustatyti, ar kiekvienas minėtas asmuo turėjo ne mažiau kaip 3 m² jam tenkančio žemės ploto, bei
3. atsižvelgti į visos kameros dydį, kuris turi būti pakankamas, kuris leistų ten laikomiems asmenims laisvai judėti tarp ten esančių baldų.“.[144]

[142] Brazdeikis, *supra note*, 15:80.
[143] Nikartas, *Supra note,* 11: 70.
[144] Brazdeikis, *op.cit*, 15:82-83.

„EŽŽT pabrėžė, kad nors vieno iš minėtų elementų trūkumas sukuria stiprią prezumpciją, kad kalinimo sąlygos sukelia žmogaus orumą žeminantį elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis. Šie išvardinti aspektai turi būti nagrinėjami ir Lietuvos administracinių teismų, pastariesiems sprendžiant bylas dėl tariamai netinkamų kalinimo sąlygų ir priteisiant kompensacijas kalinamiesiems.“.[145]

Jau minėtoje byloje *Muršič v. Croatia* (Bylos Nr. 7334/13) Tarptautinis Raudonojo Kryžiaus komitetas (toliau - ICRC) pažymėjo, kad: „nesant universalių standartų, daugelis šalių sukūrė nacionalinius standartus, tačiau jie labai skiriasi.“.[146] Pavyzdžiui, Europoje standartai svyravo nuo 4 m^2. Šioje byloje ICRC pasisakė, kad kuomet valstybėje nėra universalaus standarto, vienam kalinčiajam rekomenduojama skirti 3,4 m^2 ploto, tačiau pažymima, kad tai tik rekomendacija, o ne standartas, mat suimtajam reikalingas plotas negali būti įvertintas tik pagal konkretų ploto matavimą.[147] Šis sprendimas turėtų būti priimtas atsižvelgiant ne tik į tokias kalinčiojo ypatybes kaip amžių, lytį, bausmės trukmę, fizinius poreikius, galimybes užsiimti fizine veikla ar dirbti, fizinę bei psichinę būklę, galimybes sportuoti lauke, bet ir fizinę pastatų būklę, kalinčiųjų skaičių visoje įkalinimo įstaigoje, kameroje per dieną praleidžiamo laiko trukmę, natūralios šviesos kiekį ir vėdinimo pakankamumą ir kt.[148] Šioje byloje Teismas pakartojo bylose *Ananyev ir kiti prieš Rusiją* (bylų Nr. 42525/07, 60800/08) nustatytą 3 žingsnių testą: 1. kiekvienas sulaikytasis kameroje turi turėti atskirą miegamąją vietą; 2. kiekvienas sulaikytasis turi disponuoti ne mažiau kaip 3 m^2 ploto; 3. bendras kameros paviršius turi būti toks, kad sulaikytieji galėtų laisvai judėti tarp baldų. [149]

Byloje *Muršič v. Croatia* (Bylos Nr. 7334/13) Teismas pakartotinai nurodė valstybės pareigą užtikrinti, kad asmuo būtų laikomas tokiomis sąlygomis, kurios dera su pagarba žmogaus orumui, kad kalinimo priemonės ir vykdymo būdas neviršytų neišvengiamų kančių lygio.[150] Taip pat Teismas pažymėjo, kad nors jis formaliai neprivalo vadovautis savo ankstesniais sprendimais, tačiau teisinio tikrumo, nuspėjamumo ir lygybės prieš įstatymą sumetimais jis neturėtų be rimtos priežasties nukrypti nuo precedentų, nustatytų ankstesniuose sprendimuose (tokiuose kaip *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* bylos Nr. 28957/95, *Scoppola prieš Italiją* bylos Nr. 10249/03 ir kt.) todėl patvirtina, kad 3 m^2 grindų paviršiaus reikalavimas vienam sulaikytam asmeniui kalinimo įstaigose turėtų būti išlaikytas, kaip atitinkamas minimalus jo vertinimo standartas pagal Konvencijos 3 straipsnį.[151] Teismas papildė,

[145] Brazdeikis, op.cit, 15:83.
[146] „European Court of Human Rights case of Muršič v. Croatia, application no. 7334/13), *supra note*, 122.
[147] *Ibid*
[148] *Ibid*
[149] *Ibid*
[150] *Ibid*
[151] *Ibid*

kad vienam asmeniui skiriamas plotas turėtų apimti erdvę, kurią užimą baldai bei svarbu, ar kalintieji turi galimybę normaliai judėti kameroje.

LR pataisos įstaigoms itin aktuali byla *Valašinas prieš Lietuvą*, kurioje pareiškėjas LR pilietis už atliktą nusikalstamą veiką - šaunamųjų ginklų grobimą, laikymą ir pardavimą atliko laisvės atėmimo bausmę Lukiškių kalėjime, o po to buvo perkeltas į Pravieniškių 2-ąja sustiprintojo režimo pataisos darbų koloniją. Pataisos įstaigose pareiškėjas buvo įkalintas atskirame kolonijos izoliuotame padalinyje, vadinamu sunkiai auklėjamųjų būrys (toliau - SAB), taip pat „13-ojoje ir 21-ojoje brigadose, esančiose kolonijos 1-ajame lokaliniame sektoriuje.“.[152] Bylos duomenimis, SAB „padalinį sudarė miegamasis, kur buvo laikomi 22 kaliniai, nedidelė virtuvė, poilsio kambarys ir dušo kabina. Pareiškėjo nuomone, SAB-e galėjo būti laikomi tik 6-8 asmenys, taigi jis buvo smarkiai perpildytas. Langai buvo tik miegamajame. Virtuvėje ir poilsio kambaryje nebuvo nei langų, nei ventiliacijos. Langas virtuvėje buvo įrengtas 1999 m. remonto metu.“.[153]. Šioje byloje Teismas nusprendė, kad kalinimo sąlygos nepažeidė EŽTK 3 straipsnio. Pažymėtina, kad šioje LR pataisos įstaigoms aktualioje byloje Teismas pasisakė, kad „asmeniui tenkantį plotą reikia vertinti atsižvelgiant į kaliniui suteikiamą judėjimo laisvę kalinimo įstaigos viduje, bendrai naudojamų erdvių dydį bei tokias sąlygas, kaip ventiliacija ir pakankamas natūralus apšvietimas. <...> Asmeniui tekę 2,7 ir 3,2 kv. m. nėra EŽTK 3 straipsnio pažeidimas, nes asmuo galėjo naudotis plačiomis erdvėmis miegamojoje ir kitose bendro naudojimo erdvėse, nebuvo apšvietimo ar ventiliacijos trūkumo, turėjo daug judėjimo laisvės kalinimo įstaigos viduje.“.[154]

Pastebėtina, kad skirtingas sprendimas nei byloje *Valašinas prieš Lietuvą* dėl EŽTK 3 straipsnio pažeidimo buvo priimtas byloje *Karalevičius prieš Lietuvą*. Byloje pareiškėjas LR pilietis Vytautas Karalevičius buvo apkaltintas su apgaule susijusius nusikaltimais, todėl atliko bausmę Šiaulių tardymo izoliatoriuje. Byloje pažymėtina, kad gyvenamasis plotas, tenkantis vienam kaliniui buvo 1,5 m^2.[155] „Pareiškėjas teigia, kad jis gyveno ir miegojo maždaug 20 m^2 ploto kameroje, kurioje buvo laikoma nuo 10 iki 15 kalinamųjų.“.[156] LR vyriausybė šioje byloje „pripažino izoliatoriaus perpildymo faktą, kadangi 425 vietų izoliatoriuje vidutiniškai buvo laikomi 950 kalinamieji. Todėl vienam kalinamajam buvo skiriama vidutiniškai 2,5 m^2 bendro ploto, nors pagal vidaus teisę buvo reikalaujama skirti bent 5 m^2.“.[157] Teismas šioje byloje nustatė, jog pareiškėjo atžvilgiu buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis, Teismas

[152] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą (Nr. 44558/98)“, *supra note,* 103.
[153] *Ibid*
[154] Nikartas, *Supra note,* 11: 70.
[155] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje Karalevičius prieš Lietuvą (Nr. 53254/99)“, lrv-atstovas-eztt, žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/KARALEVICIUS_2005_sprendimas.pdf
[156] *Ibid*
[157] *Ibid*

pareiškėjui priteisė 12.000 Eur neturtinės žalos kompensacijos bei 1.000 Eur bylinėjimosi kaštams padengti.

EŽTK 3 straipsnio pažeidimas buvo pripažintas ir byloje *Savenkovas prieš Lietuvą*. Šioje byloje baltarusių kilmės LR pilietis Valerijus Savenkovas už plėšimą atliko laisvės atėmimo bausmę Lukiškių tardymo izoliatoriuje - kalėjime.[158] „Pareiškėjas Teismui teigė, kad kameros buvo labai perpildytos. Nuo 2 iki 8 žmonių turėjo dalintis maždaug 9 kvadratinių metrų (m²) dydžio kamera, kurioje kalinamieji turėdavo praleisti didžiąją dienos dalį. <..> Tualetai kamerose buvo beveik atviri, todėl kalinamieji buvo priversti gamtinius reikalus atlikti vieni kitų akivaizdoje. <...> Kameros buvo labai purvinos, jose buvo tarakonų ir graužikų. <..> Nebuvo tinkamos ventiliacijos sistemos, pareiškėjas buvo priverstas kameroje būti kartu su rūkančiais asmenimis. <...> Atidaryti langai sudarydavo sveikatai kenksmingus skersvėjus.“.[159] LR vyriausybė savo atsakyme Teismui „pripažino, kad kameros buvo truputį perpildytos, tačiau ne tiek daug, kiek tvirtino pareiškėjas. Dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo Lukiškių tardymo izoliatoriaus - kalėjimo administracijos, vietoj teisės aktuose nustatytų 5 m² vienam kalinamajam teko apie 2,86 m² gyvenamojo ploto. <...> Patalpos kiekvieną mėnesį buvo profilaktiškai dezinfekuojamos. <...> Patikrinimų aktuose buvo konstatuoti kamerų perpildymai, tačiau kitų sveikatos apsaugos ar mitybos normų pažeidimų nepastebėta.“.[160]

Prieš tai minėtoje byloje Teismas pasisakė, kad Lukiškių kalėjime pareiškėjo atžvilgiu buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Pareiškėjui Teismas priteisė 5.000 Eur neturtinės žalos atlyginimo bei 500 Eur išlaidoms padengti. Pažymėtina, kad šioje byloje Teismas ne tik pasisakė, kad: „Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina vieną iš svarbiausių demokratinės visuomenės vertybių. Juo besąlygiškai draudžiamas kankinimas, nežmoniškas ar žeminantis elgesys arba toks baudimas, nepriklausomai nuo aplinkybių ir nukentėjusiojo elgesio.“,[161] bet ir priminė, kad pagal suformuotą praktiką tam, kad netinkamas elgesys patektų į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sritį, jis turi pasiekti minimalų žiaurumo lygį. Šio minimalaus žiaurumo lygio vertinimas yra reliatyvus; jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių, tokių kaip elgesio trukmė, jo fizinis bei psichinis poveikis ir tam tikrais atvejais nukentėjusio lytis, amžius bei sveikatos būklė. Be to, spręsdamas, ar elgesys pagal Konvencijos 3 straipsnį yra „žeminantis orumą“[162], Teismas atsižvelgia į tai, ar jo tikslas yra pažeminti asmenį ir ar tai neigiamai paveikė asmenį su

[158] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Savenkovas prieš Lietuvą (Nr. 871/02)“, *supra note,* 104.
[159] *Ibid*
[160] *Ibid*
[161] *Ibid*
[162] *Ibid*

Konvencijos 3 straipsniu nesuderinamu būdu. Net ir nesant minėto tikslo, negalima galutinai atmesti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo galimybės.“.[163]

Byloje *Živulinskas prieš Lietuvą* (prašymo Nr. 34096/02) „Pareiškėjas Vilniaus Sniego kalėjimo administracijai pareiškė dar vieną ieškinį, kuriuo skundėsi dėl vietos trūkumo bendrabutyje Nr. 5, kur jis miegojo nuo 1997 m. sausio 17 d. iki 2002 m. spalio 10 d. Pareiškėjas teigė, kad dėl perpildymo naktį trūko gryno oro, dėl ko jam kilo nemiga ir galvos skausmai, o tai labai neigiamai paveikė jo fizinę būklę ir psichinė sveikatą. Pareiškėjas prašė priteisti 5000 Lt (apie 1448 Eur) neturtinės žalos.“.[164] Pažymėtina, kad „Iki 1999 m. Kalėjimų kodekso 77 straipsnio 1 dalyje nustatytas minimalus vienam kaliniui tenkantis 2 kvadratinių metrų plotas nuo 1999 m. buvo padidintas iki 3 kvadratinių metrų pagal Sanitarinę normą HN:1999 (patvirtinta Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. spalio 22 d. įsakymu).“.[165] „Nors Vyriausybė ir pareiškėjas nurodė skirtingus ploto dydžius pareiškėjo kalinimo laikotarpiu (Vyriausybė teigė, kad pareiškėjas visad turėjo apie 2,6 m² ploto), Strasbūro Teismas nurodė, kad pareiškėjo turėtas plotas atitiko arba buvo žemiau vidaus teisėje nustatytų standartų. Tradiciškai šioje byloje EŽTT pastebėjo, kad kaliniui tenkantis ploto dydis turi būti vertinamas atsižvelgiant į kitus standartus, tokius kaip kalėjimo režimo ypatybės, asmeninė galimybė judėti kalėjimo teritorijoje, kuri gali ir pašalinti galimą Konvencijos pažeidimą. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad nebuvo įrodyta, kad kalinimo sąlygos Sniego kalėjime pažeidė Konvencijos 3 straipsnį, taip pat nebuvo įrodyta, kad pareiškėjo menki negalavimai, net gi jei jie atsirado dėl jo kalinimo, nebuvo tinkamai gydomi ar buvo tokio pobūdžio, kad iškeltų galimų Konvencijos pažeidimų aspektus.“.[166]

Sprendimas dėl EŽTK 3 straipsnio pažeidimo buvo priimtas ir naujausioje 2022 m. byloje *Lukošin prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 25059/20). Šioje byloje „Pareiškėjas Teismui pateikė skundus dėl dviejų atskirų kalinimo laikotarpių: už laikotarpį nuo 2018-06-18 iki 2018-08-18 pareiškėjas skundėsi dėl asmeninio ploto trūkumo, o už laikotarpį nuo 2018-09-05 iki 2018-10-03 - dėl nepakankamo apšvietimo ir gyvenamųjų patalpų bei inventoriaus techniškai netvarkingos būklės.“.[167] Pareiškėjas 47 dienas praleido 3 būrio gyvenamojoje patalpoje Nr. 1, kurioje iki 3.1 m^2 trūko 0,13 m^2, o 29 dienas 1 sektoriaus gyvenamosiose patalpose, kuriose buvo nepakankamos higienos bei apšvietimo sąlygos.[168] LR

[163] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Savenkovas prieš Lietuvą (Nr. 871/02)“, *supra note*, 104.
[164] „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas dėl priimtinumo byloje Arvydas Živulinskas v. Lithuania (Pareiškimo Nr. 34096/02)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. sausio 25 d., http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-78882&filename=001-78882.pdf
[165] *Ibid*
[166] Brazdeikis, *supra note*, 15:59.
[167] „EŽTT nustatė konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl kalinimo sąlygų pravieniškių pataisos namuose“, lrv-atstovas-eztt, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/eztt-nustate-konvencijos-3-straipsnio-pazeidima-del-kalinimo-salygu-pravieniskiu-pataisos-namuose
[168] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. sausio 7 d. sprendimas byloje Lukošin prieš Lietuvą (Nr. 25059/20)“, hudoc.echr.coe, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-215170%22]}

vyriausybė atsakydama į skundą pasisakė, kad: „pareiškėjo kalinimo sąlygos nepasiekė Konvencijos 3 straipsnyje nustatytos griežtumo ribos. Dėl pirmojo sulaikymo laikotarpio jie teigė, kad šis laikotarpis buvo trumpas, o asmeninės erdvės trūkumas buvo kompensuotas tinkamomis materialinėmis sąlygomis ir galimybe laisvai judėti įstaigoje dienos metu. Dėl antrojo sulaikymo laikotarpio jie tvirtino, kad šis laikotarpis buvo dar trumpesnis ir pareiškėjo patirti nepatogumai laikytini nedideliais.“.[169] Tačiau Teismas konstatavo, kad: „pagal savo teismų praktiką keturiasdešimt septynias ir dvidešimt devynias dienas trunkantys sulaikymo terminai negali būti laikomi trumpais. <...> Dėl pirmojo sulaikymo laikotarpio, kai keturiasdešimt septynias dienas pareiškėjas turėjo 2,97 kvadratinio metro asmeninio ploto, Teismas mano, kad asmeninės erdvės trūkumas kelia tvirtą prielaidą dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, <...> Dėl antrojo sulaikymo laikotarpio, kai pareiškėjas dvidešimt devynias dienas praleido drausmės kamerose, kurios buvo apleistos ir buvo nepakankamai apšviestos, ji mano, kad šios sąlygos, ypač kartu su tuo, kad pareiškėjas didžiąją dalį laiko buvo uždarytas drausmės kamerose. dienos, taip pat negali būti laikomas tinkamu Konvencijos 3 straipsnio prasme.“.[170] Šioje byloje Teismas pripažino, kad pareiškėjo atžvilgiu buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis, todėl „Teismas pareiškėjui priteisė 2 800 eurų neturtinei žalai atlyginti.“.[171]

Itin svarbu paminėti, „kad kalinimo sąlygų problematika įgalina EŽTT taikyti vadinamąją pilotinę bylų nagrinėjimo procedūrą (angl. the pilot-judgment procedure). Išnagrinėjus tam tikrą tokio pobūdžio (vadinamąją pilotinę) bylą, kurioje konstatuojama sisteminės/ struktūrinės problemos buvimas valstybės vidaus teisėje, yra sustabdomas kitų panašių bylų nagrinėjimas EŽTT ir valstybė pagal Konvencijos 46 straipsnį įpareigojama imtis tam tikrų priemonių vidaus teisėje ir išspręsti susidariusią sisteminę problemą per tam tikrą laiką.“.[172] Galima preziumuoti, kad itin dažnai vien tik kalinamajam tenkančio gyvenamojo ploto problematika sąlygoja EŽTK 3 straipsnio pažeidimus, todėl darytina išvada, kad mažesnis nei 3 m^2 plotas, tenkantis vienam kalinamajam jau pats savaime be kitų papildomų elementų yra pakankamas pagrindas nustatyti EŽTK 3 straipsnio pažeidimus, tačiau pažymėtina, kad „net ir plotas tarp 3 - 4 m^2, tenkantis vienam kalinamajam, tačiau kartu buvo nustatytais kitais trūkumais (atliekamas vadinamasis kumuliatyvinis vertinimas), pavyzdžiui, natūralios šviesos ir ventiliacijos nebuvimu, reikiamo privatumo dušuose ar tualetuose ar judėjimo laisvės nebuvimu ir pan. taip pat yra pagrindas konstatuoti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimus.“.[173]

LR Konstitucinio Teismo pirmininkės, šio magistro baigiamojo darbo vadovės Prof. Dr. Danutės Jočienės nuomone „<...> šie išanalizuoti kriterijai turėtų būti labai svarbūs ir Lietuvos administracinių

[169] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. sausio 7 d. sprendimas byloje Lukošin prieš Lietuvą (Nr. 25059/20)“, *supra note,* 168
[170] Ibid
[171] „EŽTT nustatė konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl kalinimo sąlygų pravieniškių pataisos namuose“, *op.cit.,* 163.
[172] Brazdeikis, *supra note*, 15:82.
[173] *Ibid*, 82-83.

teismų praktikoje, kurie, iš principo, ir yra naudojami, o itin mažas plotas (o ypač mažiau nei 3 m²), kaip jau minėta, gali būti vienintelis pagrindas rasti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimus, priteisiant kalinamiems asmenims teisingas kompensacijas, kurias skiriant atsižvelgiama į jų patirtus nepatogumus, išgyvenimus, įtaką sveikatai ar net sveikatos pablogėjimo mąstą, taip pat į tose sąlygose praleistą laiką.“.[174]

Pažymėtina, kad: „Lietuvos atžvilgiu priimtas 2015 m. gruodžio 8 d. EŽTT sprendimas byloje *Mironovas ir Kiti prieš Lietuvą* yra laikomas sisteminiu sprendimu, kuriame nustatyta probleminė Lietuvos kalinimo vietų būklė ir nurodyti esminiai aspektai, į kuriuos EŽTT atsižvelgia, vertindamas, ar įkalinimo sąlygos pasiekė atitinkamą lygį, draudžiamą Konvencijos 3 straipsnyje. Paminėtina, kad itin sunkios kalinimo sąlygos gali prilygti net kankinimams, kitais atvejais EŽTT gali nustatyti žiaurų arba nežmonišką elgesį, o lietuviškose bylose dažniausiai nustatomas žmogaus orumą žeminančio elgesio pagal Konvencijos 3 straipsnį pažeidimas. Šis aspektas (nustatyto pažeidimo sunkumas pagal Konvencijos 3 straipsnį) taip pat yra labai svarbus, nustatant priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo dydį. Priėmus šį *Mironovas ir Kiti prieš Lietuvą* sprendimą, bylos dėl netinkamų įkalinimo sąlygų EŽTT sprendimu buvo priskirtos pasikartojančioms, sudėtingų Konvencijos aiškinimo klausimų nekeliančioms byloms, todėl perduotos nagrinėti 3 teisėjų Komitetui, o ne 7 teisėjų Kolegijai.“.[175]

Kaip jau žinoma, remiantis EŽTT praktika, vienam nuteistajam kameroje turėtų būti skirtas ne mažesnis kaip 3 m^2 gyvenamojo ploto, o CPT požiūriu, vienam nuteistajam turėtų tekti „ 6 m^2 vienvietėse kamerose, neskaitant sanitarinio mazgo, ir 4 m^2 daugiavietėse kamerose, neskaitant visiškai atskirto sanitarinio mazgo; tarp sienų turi būti ne mažesnis kaip 2 m atstumas, aukštis tarp grindų ir lubų turi būti ne mažesnis kaip 2,5 m^2.“, Lietuvos pataisos įstaigose šie standartai taikomi nepilna apimtimi. Lentelėje Nr. 4 pažymėta koks 2019 m. liepos 6 d. duomenimis, realus gyvenamasis plotas, išreikštas kvadratiniais metrais, skiriamas vienam nuteistajam, atliekančiam bausmę pataisos institucijose[176]:

Bausmių vykdymo institucija	Vienam nuteistajam skirtas gyvenamasis plotas gyvenamojoje patalpoje m^2
Nepilnamečių pataisos namai	4,1 m^2
Pataisos namai	3,1 m^2
Kalėjimai	3,6 m^2
Atviroji kolonija	3,1 m^2
Laisvės atėmimo vietos ligoninė	3,1 m^2

[174] Brazdeikis, *supra note*, 15:84.
[175] *Ibid* 91-92.
[176] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 43.

Lentelė Nr. 4 *Skirtingose LR bausmių vykdymo institucijose vienam nuteistajam skirtas gyvenamasis plotas gyvenamojo patalpoje kvadratiniais metrais*

Manoma, kad tokie vienam nuteistajam tenkančio ploto kvadratiniais metrais pakeitimai atsirado „2010 m. balandžio 26 d. papildžius Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisykles prieš tai galiojusiomis higienos normomis, nustatytas minimalus gyvenamasis plotas vienam nuteistajam buvo padidintas 0,1 m^2.“.[177] Vadinasi, galime preziumuoti, kad gyvenamasis plotas, tenkantis vienam nuteistajam LR pataisos įstaigose, minimaliausia apimtimi atitinka EŽTT standartus, tačiau dar vis neatitinka CPT reikalavimų. Pažymėtina, kad šio magistro baigiamojo darbo 3 skyriuje atlikto tyrimo metu pateiktos išvados dėl šių reikalavimų tinkamo neįgyvendinimo priežasčių bei LR įdirbio mažinant šio pažeidimo mastą.

2.2.2. EŽTT praktika dėl netinkamų sanitarinių bei maitinimo sąlygų LR pataisos įstaigose

EŽTT bylose itin plačiai ir aiškiai suformuoti ne tik kalinimo standartai, susiję su vienam nuteistajam tenkančiu gyvenamojo ploto dydžiu, bet ir sanitarinių, higienos bei nuteistųjų mitybos standartai. EŽTT suformuotose standartuose nurodoma, kad pataisos įstaigų perpildymas negali būti priežastis žiaurioms ar nežmoniškoms sąlygoms, todėl kameros privalo būti švarios, tualetai atskirti nuo gyvenamųjų patalpų taip užtikrinant asmens privatumą, kalintiesiems turi būti suteikiamos priemonės tualeto bei patalpų valymui. Standartuose taip pat numatoma, kad nuteistųjų maistas turėtų būti visavertis bei individualizuotas atsižvelgiant į asmens amžių, lytį, religiją, kultūrą ar užimtumo pobūdį.

Svarbu pažymėti, kad pasak Dr. Simono Nikarto: „Higienos sąlygų užtikrinimo lygmuo EŽTT jurisprudencijoje vertinamas kaip svarbus kriterijus nustatant, ar buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Ypač svarbus kriterijus - tai, ar asmuo turi pakankamų galimybių naudotis higienos įrenginiais - pakankamai dažnai praustis, naudotis tualetu, kurio įrengimas užtikrina asmens privatumą.“.[178] Pažymėtina, jog prieš tai minėtose Europos Kalėjimų taisyklėse „nustatyta, kad visos įkalinimo įstaigos patalpos visą laiką turi būti švarios ir tinkamai prižiūrėtos, kaliniai turi turėti galimybę naudotis sanitariniais įrenginiais, kurie turi būti higieniški ir užtikrinti privatumą; kiekvienam kaliniui turi būti sudaryta galimybė praustis klimato sąlygas atitinkančioje temperatūroje kiekvieną dieną ar bent ne rečiau kaip du kartus per savaitę; kaliniai turi būti aprūpinti tualeto reikmenimis bei valymo priemonėmis ir medžiagomis.“.[179]

Dr. Simonas Nikartas taip pat pasisako apie tinkamą maitinimą, kaip deramų kalinimo sąlygų užtikrinimo būtinybę: „Žmogaus orumą žeminančio elgesio kriterijumi, atsižvelgiant į EŽTT praktiką,

[177] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 26-27.
[178] Nikartas, *supra note, 11:*70
[179] Sakalauskas ir kt., *op.cit.,* 1: 45.

gali būti pripažintas ir netinkamas asmens aprūpinimas apranga ir maitinimu.“. Europos kalėjimų taisyklių 22.1. straipsnyje reglamentuojama: „Kiekvienam kaliniui turi būti pateikiamas pilnavertis maistas, atitinkantis jų lytį, amžių, sveikatą, fizinę būklę, religiją, kultūrą ir jų darbo pobūdį.“[180]. Panaši nuostata formuojama ir LR BVK 173 straipsnio 5 dalyje: „ Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes atliekantys nuteistieji gauna maisto pagal fiziologines mitybos normas ir, kiek tai įmanoma, atitinkančio jų religinius įsitikinimus, o nuteistieji, kuriems pagal gydytojų išvadas paskirtas racionalus maitinimas, - pagal racionalaus maitinimo normas. Maistu šie nuteistieji aprūpinami nemokamai.“.[181]

Byloje *Michno prieš Lietuvą* (prašymo Nr. 29826/15), kurioje Viačeslav Michno dėl disponavimo narkotinėmis medžiagomis dalį laisvės atėmimo bausmės atliko Šiaulių tardymo izoliatoriuje, dalį - Alytaus pataisos namuose. Pareiškėjas 2014 m. balandžio mėn. Šiaulių apygardos administraciniam teismui pateikė skundą dėl kalinimo sąlygų Šiaulių tardymo izoliatoriuje, kuriame nurodė, jog kad tarp tualetų ir kamerų nėra pertvarų, kamerose nepakankama ventiliacija bei laksto tarakonai, nepakankamas laikas nusiprausti, būti gryname ore. Pareiškėjas taip pat skundė mažą tiekiamo maisto energetinę vertę.[182] „2014 m. birželio 27 d. Šiaulių apygardos administracinis teismas konstatavo, kad tualetų buvimas pareiškėjo kameroje neatitiko vidaus teisės reikalavimų, buvo nepakankamas apšvietimas ir per žema temperatūra, o tiekiamas maistas buvo nepakankamai energetinis.“.[183] Šiuo atveju EŽTT rėmėsi „bendraisiais pareiškėjo aukos statuso vertinimo kalinimo sąlygų atvejais principais, kylančiais iš jo teismų praktikos ir ankstesnių išvadų.“.[184] „Teismas pastebi, kad Lietuvos teismai pripažino pažeidę vidaus teisės normas, nustatančias konkrečius aspektus, susijusius su kalinimo sąlygomis <...>. Tačiau Teismas mano, kad nors pareiškėjui buvo priteisti 869 eurai, ši suma, nors ir akivaizdžiai atitinka to meto Lietuvos teismų praktiką, yra žymiai mažesnė už sumas, kurias Teismas priteisia panašiose bylose.“.[185] Svarbu paminėti, kad šioje byloje minimas ir CPT, kuris ne kartą teikė išvadas dėl Šiaulių tardymo izoliatoriaus „CPT pažymėjo, kad visas Šiaulių objektas buvo senas ir apleistas. Kaliniai buvo apgyvendinti apgriuvusiose ir drėgnose kamerose, o didžioji dauguma kalinių buvo uždaromi į savo kamerą iki dvidešimt trijų valandų per dieną, vienintelė įprasta kasdienė veikla už kameros buvo viena valanda kieme.“.[186] Šioje byloje Teismas pasisakė, jog laikotarpiu nuo 2014 m. balandžio 4 d. iki 2014

[180] „Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių““, *supra note,* 33.
[181] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.
[182] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje Michno prieš Lietuvą (Nr. 29826/15)“, hudoc.echr.coe, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187929%22]}
[183] *Ibid*
[184] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje Michno prieš Lietuvą (Nr. 29826/15)“, *op. cit*.
[185] *Ibid*
[186] *Ibid*

m. spalio 5 d. pareiškėjo kalinimo sąlygos prilygo žmogaus orumą žeminančiam elgesiui, todėl buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Teismas priteisė pareiškėjui 3.700 Eur neturinės žalos atlyginimo.

Minėtoje byloje Teismas rėmėsi prieš tai nagrinėta, LR bausmių vykdymo sistemai itin aktualia byla *Mironovas ir kiti prieš Lietuvą* (pareiškimų Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13, 70065/13). Šioje byloje 7 pareiškėjai: Bogdan Petrulevič, Ričardas Mironovas, Roman Ivanenkov, Romualdas Klintovič, Romualdas Gaska, Vidas Traknys ir Dainius Zeleniakas, kurie yra LR piliečiai, gimę laikotarpyje 1958-1986 m. bei laisvės atėmimo bausmes atliko Pravieniškių bei Alytaus pataisos namuose, Lukiškių kalėjime, Šiaulių tardymo izoliatoriuje, laisvės atėmimo ligoninėje.[187] Pareiškėjai skundė prastas ir higienos normų bei nustatytų standartų neatitinkančias kalinimo sąlygas: netinkamos sanitarinės patalpos (neišvalyti tualetai, trūkumas priemonių juos išvalyti, netinkamas sanitarinių ir gyvenamųjų patalpų atskyrimas), kamerose buvo itin karšta vasarą, o žiemą - šalta, po kameras bėgiojo žiurkės ir vabzdžiai, kamerų lubose buvo pelėsis, pataisos įstaiga buvo padengta asbestu, dėl ko kilo pavojus pareiškėjų gyvybėms.[188] Pareiškėjas M. Mironovas skundė laisvės atėmimo ligoninės sąlygas nurodydamas: „ligoninės dušai, tualetai ir kitos patalpos nebuvo tinkamai išvalytos ir dezinfekuotos, kartu su kitais pacientais (neizoliuodami, nepažeidžiant vidaus teisės aktų reikalavimų) maudėsi atvira tuberkuliozės forma sergantys pacientai ir psichiatriniai ligoniai, daugelį ligoninės dalių reikėjo atnaujinti. <...> Laisvės atėmimo vietų departamento ligoninė veikė neturėdama higienos pažymos, o tai prieštarauja vidaus įstatymams.“.[189] Teismas byloje rėmėsi CPT išvadomis, kuriose buvo nurodyta „<...> Lengva prieiga prie tinkamų tualetų ir geros higienos standartų palaikymas yra esminiai humaniškos aplinkos komponentai. <...> CPT priduria, kad ji yra ypač susirūpinusi, kai toje pačioje įstaigoje nustato perpildymą, prasto režimo veiklą ir netinkamą prieigą prie tualeto / prausyklos. Bendras tokių sąlygų poveikis gali būti labai žalingas kaliniams.“.[190] Teismas šioje byloje pasisakė: „<...> didelis nusikalstamumo lygis, išteklių trūkumas ar kitos struktūrinės problemos nėra aplinkybės, kurios pašalina arba mažina valstybės atsakomybę už nežmoniškas ar žeminančias kalinimo sąlygas. Valstybė privalo organizuoti savo bausmių vykdymo sistemą taip, kad neatsirastų tokių sąlygų, nepaisant finansinių ar logistinių sunkumų.“.[191] Teismas pareiškėjų atžvilgių norimą sprendimą priėmė ne visiems: Teismas pasisakė, jog 3 straipsnis buvo pažeistas M. Mironovo, M. Ivanenkovo, G. Traknio ir D. Zeleniako atžvilgiu, o nepažeistas - M. Klintovičiaus ir G. Gaskos atžvilgiu, taip pat Teismas

[187] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą (Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13, 70065/13)“, hudoc.echr.coe, žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159049%22]}
[188] *Ibid*
[189] *Ibid*
[190] *Ibid*
[191] *Ibid*

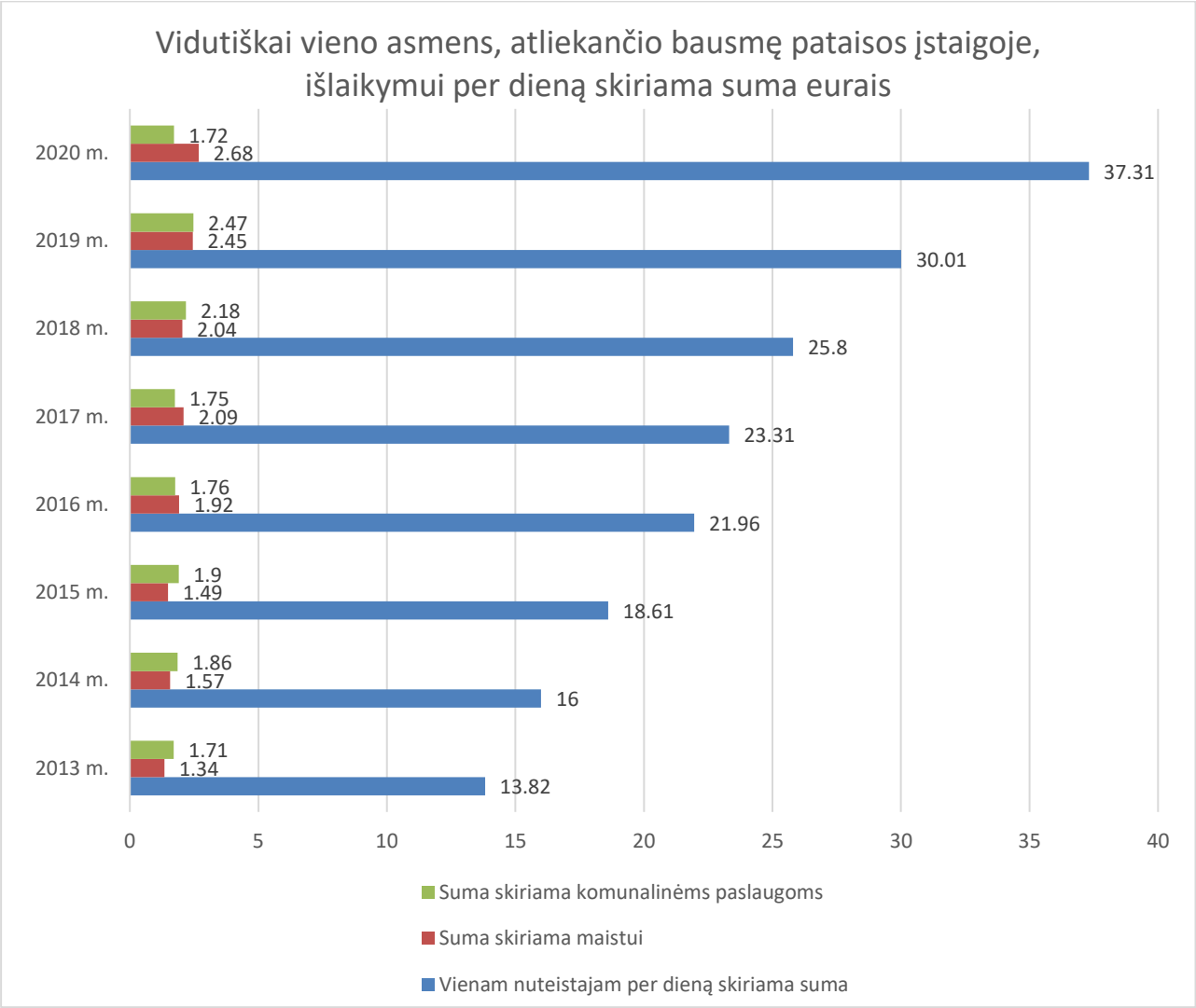
pripažino, jog M. Petrulevič pareiškimas nepriimtinas.[192] Teismas priteisė M. Mironovui bei D. Zeleniakui po 6.500 Eur, M. Ivanenko - 10.000 Eur bei 8.000 Eur G. Trakniui neturtinei žalai atlyginti.[193]

Jau minėtoje byloje *Valašinas prieš Lietuvą* pareiškėjas skundė ne tik netinkamą patalpų dydį, bet ir sanitarines SAB bei 13-osios ir 21-osios brigados 1 lokalinio sektoriaus sąlygas. Pareiškėjas pasisakė: „SAB-e <...> Kiekvienoje kameroje buvo atviras tualetas. Trūko ventiliacijos ir stipriai dvokė, nes kalinamieji rūkė ir naudojosi tualetu. Kameros buvo drėgnos ir šaltos, ypač žiemą. <...> Tualetą sudarė aštuonios azijietiško tipo "tupimosios" kiaurymės, neatitvertos viena nuo kitos. Gerbdami vieni kitų privatumą, SAB-o kaliniai tualetu naudodavosi po vieną. Tualete nebuvo langų, o ventiliacijos sistema čia buvo įrengta tik po remonto 1999 m. pabaigoje. Todėl kvapas tualete buvo siaubingas.".[194] Taip pat pareiškėjas itin neigiamai pasisakė ir apie Pravieniškių pataisos namų 13-osios ir 32-osios brigados 1 lokalinio sektoriaus sanitarines sąlygas: „Sanitarinės sąlygos buvo apgailėtinos. Tualetai, kriauklės ir dušai buvo "bakterijų kolonijos". Daugelyje vietų sunkėsi vanduo, o vandentiekio vamzdžiai buvo labai seni, surūdiję ir paveikti grybelio. Tualetus brigadose sudarė kelios viena nuo kitos neatitvertos azijietiško tipo "tupimosios" kiaurymės. Tualetinio popieriaus buvo duodama tik sporadiškai. <...> Buvo leidžiama praustis duše tik vieną kartą per savaitę paskirtomis dienomis. Už prausimąsi duše nenustatytomis dienomis buvo baudžiama. Dušai veikė tik penkias dienas per savaitę ir visada būdavo perpildyti. Karštas vanduo būdavo tik savaitgaliais.".[195] Pareiškėjas pasisakė ir apie netinkamas maitinimo sąlygas: „Vieno kalinio maitinimui Pravieniškių kolonijoje valdžios institucijos dienai skyrė tik 2,17 lito (LTL). Maistas visada būdavo šaltas, ir nebuvo galimybių jį pasišildyti. Daržovių į patiekalus buvo dedama tik kartą per savaitę. Pietums patiekiamo maisto dėl jo siaubingo skonio nebūdavo įmanoma valgyti bent tris kartus per savaitę. Apskritai maistas buvo gaminamas antisanitarinėmis sąlygomis. Kartais maiste pareiškėjas rasdavo medžio drožlių, akmenukų ir geležies gabalėlių. <...> Kadangi kolonijos valgykla nebuvo pakankamai didelė, kad tilptų visi kaliniai, buvo maitinama pamainomis. Tačiau kalinių skaičius kiekvienoje pamainoje visada būdavo didesnis už vietų valgykloje skaičių. Pavėlavęs kalinys likdavo be maisto.".[196] Teismas šioje byloje nenustatė EŽTK 3 straipsnio pažeidimų, tačiau nustatė 8 bei 34 straipsniu pažeidimus.

Apibendrinus galima teigti, kad net jei Lietuvos įkalinimo įstaigų patalpų plotas minimaliausia apimtimi atitinka EŽTT standartus, tačiau sanitarinės, higienos ar maisto sąlygos šiose įstaigose vis dar

[192] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą (Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13, 70065/13)", *supra note,* 187.
[193] *Ibid*
[194] „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą (Nr. 44558/98)", *supra note,* 103.
[195] *Ibid*
[196] *Ibid*

itin blogos būklės. Šį faktą atspindi ir lentelė Nr. 5, kurioje, remiantis KD ataskaitomis, pavaizduota, kaip 2013 - 2020 m. keitėsi vieno asmens išlaikymui per dieną panaudotos lėšos[197]:

Lentelė Nr. 5 *Vidutiniškai vieno asmens, atliekančio bausmę Lietuvos Respublikos pataisos įstaigoje, išlaikymai per dieną skiriama suma eurais.*

Remiantis lentelėje pateiktais duomenimis, galime daryti prielaidą, kad vidutinė suma, kuri skiriama vieno asmens, atliekančio bausmę laisvės atėmimo įstaigoje, eurais nuo 2013 metų padidėjo daugiau nei du kartus. Suma, kuri skirta komunalinėms paslaugoms (t.y. šildymui bei vandeniui, elektrai ir kt.) nuo 2013- 2015 m. kilo, 2016 - 2017 išliko stabili, 2018 - 2019 m. vėl kilo, o 2020 m. tapo vos vienu euro centru didesnė nei 2013 metais. Suma, skirta nuteistųjų maistui laikotarpyje nuo 2013 iki 2020 m. kilo dvigubai, tačiau žinant, kad nuteistieji turi gauti maistą 3 kartus per dieną, o LR BVK numatomi reikalavimai individualiai pritaikyti maistą dirbantiems bei nedirbantiems vyrams ir

[197] Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 m. „Vieno asmens išlaikymai vidutiniškai per dieną panaudotų lėšų laisvės atėmimo įstaigose“, kaldelp, žiūrėta 2022 m. sausio 18 d., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html

moterims, nepilnamečiams, vegetarams, ligoniams, žindančioms moterims ir kūdikiams[198], kyla itin diskutuotinas klausimas ar 2,68 Eur yra pakankama suma, užtikrinti visų asmenų tinkamą, kokybišką ir vertingą mitybą bei atitinka tarptautiniuose standartuose suformuotus nuteistųjų higienos ar mitybos reikalavimus.

2.2.3. EŽTT praktika dėl netinkamų kalinimo sąlygų COVID-19 (koronaviruso infekcijos) metu

Nors pasaulinė pandemija dėl koronaviruso infekcija COVID-19 (toliau - COVID 19) visą planetą suvaržė tik 2019 metais, tačiau EŽTT praktikoje gausu bylų, kuriose nuteistieji skundžiasi netinkamomis kalinimo sąlygomis, kaip antai sveikatos priežiūra ar dėl pandemijos apribotomis teisėmis pataisos įstaigose. Bylose suformuotuose standartuose EŽTT nurodo, kad žmogaus sveikata yra pamatinė vertybė, todėl kalinimo įstaigų administracija privalo apsaugoti silpnesnės sveikatos nuteistuosius atskirdama juos nuo sergančiųjų COVID-19 liga, laiku suteikdama reikiamą medicininę pagalbą, taip pat garantuodama nuteistiesiems jiems priklausančias teises kaip įmanoma didesne apimtimi.

CPT 2020 m. kovo 20 d. suformavo „pagrindinius principus dėl tinkamo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, koronaviruso (COVID-19) pandemijos kontekste“, kuriuose nurodė: „Pripažindamas akivaizdžią būtinybę imtis ryžtingų veiksmų kovoje su COVID-19, Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) turi visiems priminti, kad kankinimų ir nežmoniško ar žeminančio elgesio draudimas yra absoliutus. Apsauginės priemonės niekada negali privesti prie nežmoniško ar žeminančio elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė.“.[199] Principai skirti ne tik kalinimo įstaigoms, tačiau ir psichiatrinėms ligoninėms, socialinės globos namams, imigrantų sulaikymo centrams. Principuose suformuoti esminiai reikalavimai tokie kaip: „Būtina sustiprinti laisvės atėmimo vietų aprūpinimą personalu, o darbuotojams turi būti suteikiama visokeriopa profesinė pagalba, reikiamos sveikatos apsaugos priemonės, o taip pat ir reikalingi mokymai, kad jie galėtų ir toliau tinkamai atlikti savo užduotis laisvės atėmimo vietose. <...> Bet kokie suvaržymai, taikomi asmenims, iš kurių atimta laisvė, siekiant užkirsti kelią COVID-19 plitimui, turi būti numatyti įstatymo, būtini, proporcingi, pagrįsti pagarba žmogaus teisėms ir apriboti laike. Asmenims, iš kurių atimta laisvė, turi būti suteikta išsami informacija apie tokias priemones jiems suprantama kalba. <...> Valdžios institucijos turėtų dažniau rinktis alternatyvas kardomajam kalinimui: laisvės atėmimo bausmių trumpinimą, lygtinį paleidimą ir probaciją; pakartotinai įvertinti priverstinio psichiatrinių pacientų hospitalizavimo būtinybę; kur įmanoma, išleisti asmenis iš socialinės globos namų į namus ar bendruomenės globą; ir kiek tik įmanoma susilaikyti nuo laisvės atėmimo taikymo imigrantų atžvilgiu. <...> Kai asmuo, iš kurio atimta

[198] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.

[199] „Pagrindiniai principai dėl tinkamo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, koronaviruso (COVID-19) pandemijos kontekste“, rm.coe, žiūrėta 2022 m. kovo 10 d., https://rm.coe.int/16809e1155

laisvė, užsikrečia ar yra įtariamas užsikrėtęs SARS-CoV-2 virusu ir yra izoliuojamas ar patalpinamas į karantiną, jam turėtų būti užtikrinamas kasdienis prasmingas žmogiškasis kontaktas.“.[200]

Jau minėtoje byloje *Kudla v. Poland* (prašymo Nr. 30210/96) Teismas pasisakė: „<...> valstybė turi užtikrinti, kad asmuo būtų laikomas tokiomis sąlygomis, kurios neprieštarauja jo žmogiškajam orumui, kad priemonės vykdymo būdas nesukeltų asmeniui didelio vargo ar sunkumų, kurie viršytų neišvengiamą kančių, būdingų sulaikymui, lygį ir, kad atsižvelgiant į praktinius įkalinimo reikalavimus, jo sveikata ir gerovė būtų tinkamai užtikrinta.“.[201] Byloje *Mouisel v France* (prašymo Nr. 67263/01) Teismas pažymėjo: „<...> kalinio sveikatos būklė, amžius ar rimta fizinė negalia yra veiksniai, į kuriuos reikia atsižvelgti pagal Konvencijos 3 straipsnį skiriant laisvės atėmimo bausmes. <...> 3 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės saugotų asmenų, kuriems buvo atimta laisvė, fizinę neliečiamybę, ypač suteikdamos jiems bet kokią būtiną medicininę pagalbą. Teismas taip pat pakartojo, kad priemonės vykdymo būdas neturi sukelti sulaikytam asmeniui tokio intensyvumo kančių ar sunkumų, kurie viršytų neišvengiamą kančių, būdingų suėmimui, lygį.“.[202]

Byloje *Mouisel v France* (prašymo Nr. 67263/01)[203] „Teismas pabrėžė, kad valdžios institucijos turi užtikrinti ne tik tai, kad pareiškėją apžiūrėtų gydytojas ir būtų išklausyti jo nusiskundimai, bet taip pat, kad būtų sukurtos būtinos sąlygos faktiškai laikytis paskirto gydymo“[204], o byloje *Kulikowski v. Poland* (prašymo Nr. 16831/07)[205] Teismas pridūrė: „Valdžios institucijos taip pat privalo užtikrinti, kad tais atvejais, kai to reikalauja sveikatos būklė, diagnozės ir gydymas būtų atliekami laiku, o gydymo priežiūra reguliari ir sisteminga bei apimtų išsamią gydymo strategiją, siekiant išgydyti suimto asmens ligas arba užkirsti kelią jų pablogėjimui, o ne spręsti dėl jų atsiradus simptomams <...>.“.[206]

Lietuvai itin aktualioje byloje *Bagdonavičius prieš Lietuvą* (prašymo Nr. 41252/12), kurioje pareiškėjas LR pilietis Valdas Bagdonavičius atliko bausmę už daugybę su narkotinėmis medžiagomis susijusiomis nusikalstamomis veikomis Pravieniškių pataisos namuose bei Kauno tardymo izoliatoriuje. Byla buvo susijusi su netinkamomis medicininės priežiūros priemonėmis, mat pareiškėjas 2011 m. rugsėjo ir gruodžio mėnesiais patyrė miokardo infarktus ir iki būklės stabilizavimo buvo gydomas

[200] „Pagrindiniai principai dėl tinkamo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, koronaviruso (COVID-19) pandemijos kontekste“, *supra note,* 197.
[201] „European Court of Human Rights case of Kudla v. Poland, application no. 30210/96“, *supra note,* 130.
[202] „European Court of Human Rights case of Mouisel v. France, application no. 67263/01“, hudoc, žiūrėta 2022 m. kovo 26 d., https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-5108%22]}
[203] *Ibid*
[204] „Nenustatytas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas dėl teisės į tinkamą sveikatos priežiūrą atliekant laisvės atėmimo bausmę“, Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme, lrv, žiūrėta 2022 m. kovo 28 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/nenustatytas-konvencijos-3-straipsnio-pazeidimas-del-teises-i-tinkama-sveikatos-prieziura-atliekant-laisves-atemimo-bausme
[205] „European Court of Human Rights case of Kulikowski v. Poland, application no. 16831/07“, hudoc, žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.,file:///C:/Users/user/Downloads/001-113768.pdf
[206] „Nenustatytas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas dėl teisės į tinkamą sveikatos priežiūrą atliekant laisvės atėmimo bausmę“, op. cit.

klinikose, o po stabilizavimosi - laisvės atėmimų vietų ligoninėse.[207] Šioje byloje „Vertindamas pareiškėjo skundą dėl netinkamos sveikatos priežiūros, Teismas pastebėjo, jog Konvencijos 3 straipsniu draudžiamas elgesys turi pasiekti minimalų žiaurumo lygį, kad patektų į minėto straipsnio taikymo sritį. Teismas priminė savo praktiką, kurioje spręsdamas, ar sunkiai sergančio asmens suėmimas kelia klausimus pagal Konvencijos 3 straipsnį, Teismas atsižvelgia į tris faktorius: (a) kalinio sveikatos būklę, (b) suteiktos medicininės pagalbos ir sveikatos priežiūros paslaugų tinkamumą ir (c) kardomosios priemonės (suėmimo) tikslingumą, atsižvelgiant į pareiškėjo sveikatos būklę.“.[208]

Akivaizdu, kad šiose bylose suformuota praktika gana kardinaliai keitėsi COVID-19 pandemijos metu, mat nuo 2019 metų EŽTT sulaukė ne vienos bylos, kurioje skundžiami pataisos įstaigos pareigūnų ar administracijos veiksmai, dėl kurių nebuvo tinkamai apsaugota kalinamųjų sveikata. Pavyzdžiui, byloje *Rus v. Romania* (prašymo Nr. 2621/21) pareiškėjas skundėsi, kad 2020 m. lapkričio mėnesį užsikrėtė COVID-19 dėl netinkamų kalinimų sąlygų bei kalėjimo perpildymo, dėl kurio pareiškėjas negalėjo tinkamai laikytis socialinio atsiribojimo taisyklių.[209]

Netinkami pataisos įstaigos veiksmai, siekiant asmenis apsaugoti nuo COVID-19 pastebimas ir byloje *Riela v. Italy* (prašymo Nr. 17378/20), kurioje pareiškėjas skundžiasi, kad valdžios institucijos jo neapsaugojo nuo rizikos užsikrėsi COVID-19 liga bei dėl pandemijos asmeniui nebuvo suteiktas tinkamas gydymas dėl daugelio kitų turimų ligų.[210] Panašus pareiškimas suformuotas ir byloje *Faia v. Italy* (prašymo Nr. 17222/20), kurioje pareiškėjas skundžia valdžios institucijos veiksmus, siekiant jį apsaugoti nuo COVID-19, mat pareiškėjas yra neregys, sergantis cukriniu diabetu, širdies ir kitomis ligomis. [211] Bylos *Maratsis and Others v. Greece* (prašymo Nr. 30335-20)[212] ir *Vasilakis and Others v. Greece* (prašymo Nr. 30379/20)[213] susijusios su kalinių, kurių ŽIV testai buvo teigiami sulaikymo sąlygomis bei Graikijos pozityvia pareiga imtis tinkamų veiksmų, siekiant apsaugoti pareiškėjų sveikatą COVID-19 pandemijos metu.[214]

Pastebimos ir bylos dėl tinkamų kalinimo sąlygų bei nuteistiems priskirtų teisių ar teisinių garantijų nesuteikimo bei teisminio proceso atidėjimo ar uždelsto sprendimo priėmimo pandemijos laikotarpiu. Byloje *Hafeez v. the United Kingdom* (prašymo Nr. 14198/20) pareiškėjas buvo šešiasdešimties metų vyras, turintis daug sveikatos sutrikimų, įskaitant diabetą ir astmą. Pareiškėjas

[207] „Judgments of 19 April 2016“, coe., žiūrėta 2022 m. kovo 29 d., file:///C:/Users/user/Downloads/Judgments%20of%2019.04.16.pdf
[208] „Nenustatytas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas dėl teisės į tinkamą sveikatos priežiūrą atliekant laisvės atėmimo bausmę“, op. cit.
[209] „European Court of Human Rights case of Rus v. Romania, communicated case no. 2621/21“, hudoc, žiūrėta 2022 m. kovo 29 d.,https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13327%22]}
[210] „European Court of Human Rights case of Riela v. Italy, application no. 17378/20“, hudoc, žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.,https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-210289%22]}
[211] „COVID-19 health crisis“, coe, žiūrėta 2022 m. balandžio 1 d., https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Covid_ENG.pdf
[212] *Ibid*
[213] *Ibid*
[214] *Ibid*

skundė, kad dėl COVID-19 jam nebuvo suteikta galimybė gauti lygtinį laisvės paleidimą bei pasisakė dėl netinkamų kalinimo sąlygų pandemijos metu.[215] Byloje *Fenech v. Malta* (prašymo Nr. 19090/20) [216] pareiškėjas buvo sulaikytas dėl galimo dalyvavimo žmogžudystėje, tačiau dėl COVID-19 plitimo „buvo įvestos nacionalinės priemonės, dėl kurių baudžiamasis procesas buvo sustabdytas ir kurios turėjo galioti tol, kol kompetentingos institucijos nurodymu bus panaikintos. Vidaus teismai pasiliko diskreciją nagrinėti skubias bylas ar susijusius klausimus. Procesas buvo atnaujintas po trijų mėnesių. Pareiškėjas pateikė kelis nesėkmingus prašymus dėl užstato. Teismas pripažino nepriimtinus, kaip aiškiai nepagrįstus, pareiškėjo skundus pagal Konvencijos 5 straipsnį (teisė į laisvę ir saugumą). <...> Tas laikinas sustabdymas įvyko dėl išimtinių pasaulinės pandemijos aplinkybių, kurios, kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, tokias teisėtas priemones pateisino visuomenės ir sveikatos interesais.“.[217]

Atidėtas teismo priimto sprendimo įgyvendinimas matomas ir byloje *Khokhlov v. Cyprus* (prašymo Nr. 53114/20), kurioje pareiškėjas buvo sulaikytas 2018 m. Kipre ir turėjo būti perduotas Rusijai, kad asmuo galėtų stoti prieš Teismą, tačiau 2020 m. buvo informuotas, kad dėl ribojančių priemonių, susijusių su COVID-19, taikomų Kipre ir Rusijoje, abi valstybės nusprendė sustabdyti jo ekstradiciją. Pareiškėjas skundė, kad dėl valstybių institucijų nepagrįsto delsimo jam buvo neteisėtai ir savavališkai atimta laisvė.[218] Panašus ginčijamas klausimas formuotas ir byloje *Ait Oufella and Others v. France* (prašymų Nr. 51860/20, 54879/20, 15300/21), kurioje skundžiamas Prancūzijos vyriausybės potvarkis Nr. 2020-303 dėl tam tikrų baudžiamojo proceso taisyklių pritaikymo, kurio 16 straipsnyje buvo numatytas automatinis kardomojo kalinimo terminų pratęsimas. Pareiškėjai skundžia, kad kardomasis kalinimas buvo pratęstas automatiškai, be jokio teisėjo sprendimo dėl nepaprastosios padėties teisės aktų prasidėjus COVID-19 pandemijai.[219]

Apibendrinus šias bylas galima daryti išvadą, kad nuteistųjų kalinimo sąlygos COVID-19 metu dar labiau suprastėjo - pataisos įstaigose nebuvo laikomasi socialinės distancijos reikalavimų, nuteistųjų, turinčių gretutines lėtines ligas, sveikatos apsaugai nebuvo skiriama pakankamai dėmesio, o teismo posėdžiai ir sprendimų įgyvendinimo terminai buvo vis atidėdami.

[215] „European Court of Human Rights case of Hafeez v. United Kingdom, communicated case no. 14198/20“, hudoc, žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2214198/20%22],%22itemid%22:[%22002-12795%22]}

[216] „European Court of Human Rights case of Fenech v. Malta, application no. 19090/20“, hudoc, žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d., https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22003-6981073-9400822%22]}

[217] „Complaints brought by suspect in Caruana Galizia assassination declared partly inadmissible“ , Coe, žiūrėta 2021 m. kovo 30 d., file:///C:/Users/user/Downloads/Decision%20Fenech%20v.%20Malta%20-%20Complaints%20brought%20by%20suspect%20in%20Caruana%20Galizia%20assassination%20declared%20partly%20inadmissible.pdf

[218] „European Court of Human Rights case of Iurii Khokhlov. Cyprus, application no. 53114/20“, hudoc, žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d., https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-208494%22]}

[219] „European Court of Human Rights case of Ait Oufella and Others v. France communicated case nos. 51860/20, 54879/20, 15300/21“, hudoc, žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13406%22]}

Buvęs Jungtinės Karalystės ministras pirmininkas Vinstonas Čerčilis yra pasakęs: „parodykite man savo kalėjimus ir aš pasakysiu, kas valdo visuomenę.“. Apmaudu, tačiau turime pripažinti, kad net ir 21 amžiuje, įkalinimo įstaigų reikalingumas vis dar grindžiamas: „dviem argumentais: a) jis turi būti, kad niekas nenorėtų į jį pakliūti, bijotų ir nenusikalstų (bendroji prevencija) ir b) jis turi „pamokyti“ į jį pakliuvusiuosius - pirmiausia, kad jie nebenusikalstų pakartotinai (individualioji prevencija).“.[220] Akivaizdu, kad LR bausmių vykdymo institucijų kalinimo sąlygos, tokios kaip gyvenamasis plotas, skiriamas vienam nuteistajam, higiena, sanitarinės sąlygos ar mityba vertinant ne COVID-19 kontekste vis dar neatitinka arba tik mažiausia apimtimi atitinka EŽTT standartus, o, kaip pastebėta šio magistro baigiamojo darbo 2.2.3. poskyryje, pasaulinės pandemijos metu nuteistųjų teisės bei kalinimo sąlygos tapo dar stipriau suvaržytos ir pažeidžiančios EŽTT suformuotus standartus kalinimo sąlygų srityje.

[220] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 26.

3. KELIAMOS HIPOTEZĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ PAŽEIDIMŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE

Kaip buvo pažymėta šio magistro baigiamojo darbo 2 skyriuje, daugelio autorių, tokių kaip doc. dr. Gintauto Sakalausko, prof. habil. dr. Gintaro Švedo, dr. Simono Nikarto, Dr. Aleksandro Gončarko nuomone, dėl LR pataisos įstaigose nuteistiesiems taikomų kalinimo sąlygų neatitikimo EŽTT standartams, galime išskirti finansines, istorines bei socialines priežastis:

1. Istorinis motyvas lėmė itin didelę visos LR baudžiamosios ir bausmių vykdymo sistemos spragą - baudimo politiką, kurios esmė yra ne pakeisti nusikaltusį asmenį pozityvia kryptimi, kad atlikęs bausmę šis taptų doru, įstatymus žinančiu ir jų besilaikančiu visuomenei naudingu individu, o nusikaltėlį izoliuoti nuo išorinio pasaulio paskiriant jam itin griežtą bei ilgą laisvės atėmimo bausmę. Pasak doc. dr. Gintauto Sakalausko: „<...> ne tik dažnas laisvės atėmimo bausmės taikymas, bet pirmiausia būtent ilgos laisvės atėmimo bausmės turi didžiausią įtaką dideliam kalinių skaičiui.“,[221] kuris lemia pataisos įstaigų perpildymą bei proporcingai didėjančiam kalinių skaičiui mažėjančius nuteistųjų kalinimo sąlygų standartų įgyvendinimo mastus;
2. Antroji priežastis, kuri pasak daugelio autorių turi įtaką netinkamam EŽTT suformuotų standartų įgyvendinimui LR bausmių vykdymo sistemoje, yra finansavimo stoka. Kaip buvo pažymėta šio magistro baigiamojo darbo 2.2.2 poskyryje, remiantis KD metinių ataskaitų duomenimis, 2020 m. vieno kalinčiojo asmens išlaikymui buvo skiriama 37,31 Eur, tačiau šią sumą sudaro darbuotojų darbo užmokestis, kvalifikacijos kėlimas, komunalinės paslaugos, įnašai socialiniam draudimui, darbdavių socialinė parama ir tik 7 procentai šios sumos tenka asmens mitybai arba 1,4 procento asmens medicininei priežiūrai.[222] Nors Europos kalėjimų taisyklių 4 punkte reglamentuojama, kad „Kalinimo sąlygos, kurios pažeidžia žmogaus teises, negali būti pateisinamos finansavimo trūkumu“[223], o „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. sausio 25 d. sprendime byloje *Elefteriadis prieš Rumuniją* (pareiškimo Nr. 38427/05), suformuota nuostata, jog valstybės, nepriklausomai nuo finansinių ar kitokių sunkumų, privalo organizuoti savo kalėjimų sistemą taip, kad būtų užtikrinta pagarba kalinių orumui.“,[224] tačiau nepakankamas pataisos įstaigų finansavimas vis dar išlieka viena iš opiausių problemų, dėl kurios LR pataisos įstaigose negalima tinkamai įgyvendinti EŽTT suformuotų standartų;

[221] Sakalauskas, *supra note,* 10:110.
[222] „Vieno asmens išlaikymai vidutiniškai per dieną panaudotų lėšų laisvės atėmimo įstaigose“, *supra note* 195.
[223] „Council of Europe, *European Prison Rules Short guide (*Penal Reform International, 2021)“ *supra note* 61.
[224] „Dėl X skundo prieš Marijampolės pataisos namus“, tm.lrv, žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/4D_2020_1-1384%20(Seimo%20kontrolieriaus%20pa%C5%BEyma).pdf1384%2520(Seimo%2520kontrolieriaus%2520pa%25C5%25BEyma).pdf&clen=415413&chunk=true

3. Manoma, kad socialiniai veiksniai, tokie kaip vis dar itin gaji nuteistųjų subkultūra, nepakankama nuteistųjų socialinė reabilitacija bei reintegracija, santykis su pataisos įstaigos personalu, kuris pasak doc. dr. Gintauto Sakalausko, doc. dr. Liubovės Jarutienės, dokt. Vaido Kalpoko bei dr. Rūtos Vaičiūnienės „<...> yra sutirštintas įvairios socialinės problematikos laisvėje atspindys“[225] taip pat turi itin didelę įtaką dėl EŽTT standartų netinkamo įgyvendinimo pataisos įstaigose. Pasak prieš tai šiame punkte minėtų autorių, įkalinimo įstaigos yra „totali institucija, kurioje ir per kurią maksimaliai kontroliuojamas asmens elgesys. <...> Seniai pastebėta, kad įkalinimas iš esmės yra žalinga, nors tam tikrais sunkaus nusikalstamo elgesio atvejais vis dar neišvengiama priemonė, jis dažniausiai neturi jokio „taisomojo“ ar kitokio pozityvaus poveikio, ypač jei jo turinį sudaro paprastas „atsėdėjimas“ be jokio aiškaus, sisteminio, tikslinio ir kokybiško integracinio pobūdžio priemonių taikymo. <...> Tyrimuose pažymėta, kad motyvacija pasikeisti didėja ar bent jau išlieka pirmaisiais antraisiais įkalinimo metais, tačiau vėliau patyrus, kad esi tik nubaustas ir nieko daugiau, ketvirtaisiais penktaisiais metais vėl sumažėja, kol vis labiau ima didėti frustracija ir rezignacija. Be to, įkalinimo įstaigos veikia pagal savitą logiką ir „egoistinę kompetenciją“ – svarbiausiu dalyku laikomas saugus kalinių laikymas, siekiant apsaugoti visuomenę nuo spėjamai pavojingų nusikaltėlių.“.[226] Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad ir socialinių veiksnių visuma lemia ne tik pačio nuteistojo, bet ir visos pataisos įstaigos administracijos demotyvaciją keistis, didina socialinę atskirtį tarp nuteistųjų ir išorinio pasaulio bei mažina EŽTT standartų įgyvendinimo galimybes.

Pažymėtina, kad šio magistro baigiamojo darbo autorės nuomone, siekiant paneigti arba pagrįsti tokias hipotezes, taip pat norint išsiaiškinti realų pažeidimų mastą, priežastis, kilimo pagrindus bei galimus problemų sprendimo būdus, buvo pasinaudota kokybiniu tyrimo metodu atliekant du pusiau struktūruotus nuteistųjų bei ekspertų interviu.

3.1. EKSPERTŲ BEI NUTEISTŲJŲ NUOMONĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE

Šio magistro baigiamojo darbo autorės manymu, siekiant pagerinti LR pataisos įstaigų kalinimo sąlygas bei padidinti jų atitikimą EŽTT standartams, neužtenka išanalizavus EŽTT bylas nustatyti kokie esminiai standartai yra pažeidžiami, tačiau svarbu išsiaiškinti dėl kokių probleminių aspektų jie neįgyvendinami bei kokių priemonių imamasi, kad LR bausmių vykdymo institucijose taikomos

[225] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 193.
[226] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 198-199.

kalinimo sąlygos vis didesne apimtimi sutaptų su EŽTT suformuotais standartais bei kokios esminės kliūtys iškyla, dėl kurių šie uždaviniai negali būti įgyvendinami pilna apimtimi. Šiam tikslui įgyvendinti buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas - du interviu, kurių metu buvo apklausti X įstaigos 30 nuteistųjų bei 9 ekspertai, dirbantys LR bausmių vykdymo sistemoje. Pažymėtina, kad visi respondentai nenorėjo būti identifikuoti, todėl tyrime nebus nurodoma nuteistųjų pataisos įstaigos pavadinimas bei ekspertų asmeniniai duomenys ar darbo vieta.

Tyrimo tikslas - išsiaiškinti LR bausmių vykdymo institucijose dirbančių ekspertų bei pačių nuteistųjų nuomonę dėl pataisos įstaigose taikomų kalinimo sąlygų pažeidimų apimties, jų kilimo priežastis bei galimybes pakeisti šias spragas.

Darbo tyrimas buvo paremtas kokybinio tyrimo metodu - struktūrizuotu interviu, mat habil. dr. Rimanto Tidikio nuomone, „Interviu, kaip ir pokalbis, yra vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų. Reikiamos žodinės informacijos gaunama tiesioginiu kryptingu interviu su respondentu. Pokalbio kryptį ir turinį sąlygoja tyrimo problema. Ji sprendžiama apklausiant respondentą. Tai individualus pokalbis, garantuojantis didesnį patikimumą negu anketinis metodas ar kiti apklausos būdai (pvz.: apklausa paštu, laikraštiniai klausimynai ir kt.).“.[227] Siekiant gauti kuo išsamesnę informaciją apie magistro baigiamajame darbe keliamą probleminį klausimą bei tyrimo tikslą respondentai buvo pasirinkti itin atsakingai ir tikslingai - visi apklausti nuteistieji yra atlikę bausmę daugiau nei 1 LR pataisos įstaigoje, o specialistai turi nuo 5 iki 25 metų patirtį dirbdami bausmių vykdymo sistemoje.

Tyrimas buvo atliktas 2022 metų vasario - kovo mėnesiais. Interviu metu nuteistiesiems buvo pateikti 3, o specialistams 6 atviri klausimai, kurie sudaryti remiantis šio magistro baigiamojo darbo teorine dalimi.

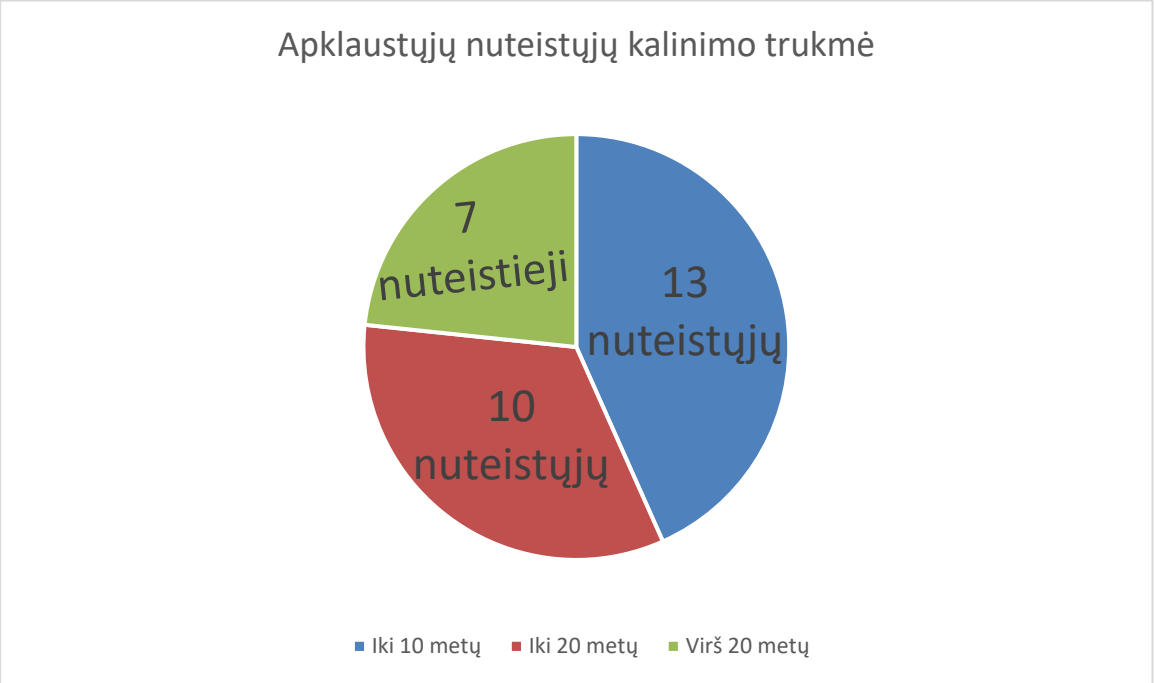
3.2.1. Nuteistųjų interviu

Siekiant išsiaiškinti, ar nuteistieji pagrįstai gali įvertinti LR pataisos įstaigose taikomas kalinimo sąlygas, asmenims interviu metu buvo pateikti klausimai:

1. *Kelis metus ir keliose pataisos įstaigose atliekate laisvės atėmimo bausmę*?

[227] Rimantas Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija (*Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2009), 464-465, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15459/Tidikis_tyrimu_metodologija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tyrimo metu buvo apklausta X pataisos įstaigos 30 nuteistųjų, kurių kalėjimo trukmė svyravo nuo 1 iki 20 + metų (neterminuotos laisvės atėmimo bausmės). Apklaustųjų kalinimo trukmė pavaizduota lentelėje Nr. 6

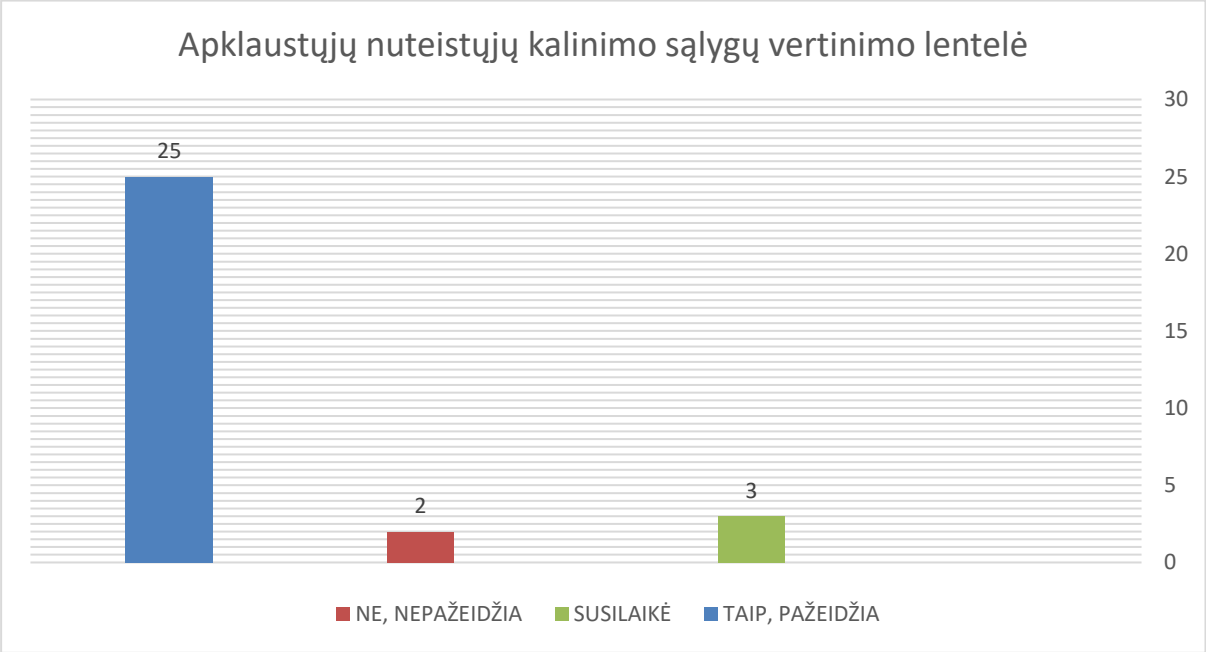
Lentelė Nr. 6 *Apklaustų nuteistųjų aprašo lentelė*

Remiantis lentelėje pateiktais duomenimis, galima daryti išvadą, kad didžioji dalis (net 43,3 proc.) apklaustųjų atlieka laisvės atėmimo bausmę iki 10 metų, kiek mažiau - 33,3 proc. nuteistųjų kalėjimo trukmė yra iki 20 metų, o mažiausią respondentų skaičių - 23,3 proc. sudaro nuteistieji, kurių bausmė trunka 20 metų ir daugiau. Pažymėtina, kad apklaustųjų tarpe buvo ir nuteistųjų, kuriems teismo apkaltinamuoju sprendimu paskirta griežčiausia - neterminuoto laisvės atėmimo (iki gyvos galvos) bausmė. Visi respondentai bausmę atliko daugiau nei vienoje pataisos įstaigoje, todėl pagrįstai galėjo palyginti skirtingose bausmių vykdymo institucijose taikomas kalinimo sąlygas bei įvertinti pažeidimų lygį.

Siekiant išsiaiškinti nuteistųjų nuomone, ar LR pataisos įstaigose pažeidžiamos kalinimo sąlygos, apklaustiesiems buvo pateiktas klausimas:

2. *Remiantis asmenine patirtimi, išgyvenimais atsakykite, ar jūsų manymu, LR pataisos įstaigose vykdomos kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT kalinimo standartus?*

Nuteistiesiems prieš atsakant į šį klausimą buvo trumpai papasakojami pagrindiniai EŽTT suformuoti kalinimo standartai bei kokia apimtimi valstybės įsipareigoja juos įgyvendinti. Apklaustųjų atsakymai pavaizduoti lentelėje Nr. 7:

Lentelė Nr. 7 *Apklaustųjų nuteistųjų kalinimo sąlygų vertinimo lentelė*

Remiantis lentelėje pateiktais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad didžioji dalis apklaustų nuteistųjų (t.y. 83,3 proc.) pasisako, kad kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose yra pažeidžiamos. Vos 2 respondentai pasisakė, kad sąlygos jiems tinkamos ir pažeidimų nėra. 3 apklausti nuteistieji susilaikė nurodydami, kad bijo galimo administracijos ar kitų nuteistųjų susidorojimo tuo atveju, jei papasakos „tiesą, kuri vyksta pataisos įstaigų viduje“.

Norint išsiaiškinti realius pažeidimus bei jų paplitimą, nuteistiesiems, kurie antrame klausime nurodė, kad LR pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT suformuotus standartus, buvo pateiktas klausimas:

3. *Ar galite nurodyti, kokie kalinimo sąlygų pažeidimai vykdomi LR bausmių vykdymo institucijose?*

Apklaustųjų X įstaigos nuteistųjų pasisakymus dėl kalinimo sąlygų pažeidimų galima sugrupuoti į tokias grupes:

1. Kalinimo sąlygų, susijusių su higiena, sanitarinėmis ar sveikatos priežiūros sąlygomis bei maitinimu, pažeidimai;
2. Kalinimo sąlygų, susijusių su socialinėmis garantijomis, pažeidimai;
3. Kalinimo sąlygų, susijusių su įstatymų, bloginančių nuteistųjų statusą, pažeidimai;

4. Kalinimo sąlygų, susijusių su nuteistųjų socialine reabilitacija bei reintegracija, pažeidimai;
5. Kalinimo sąlygų pažeidimai COVID-19 metu.

Kalinimo sąlygų, susijusių su higiena, sanitarinėmis sąlygomis bei maitinimu, pažeidimai

Apie pirmojoje grupėje nurodytus pažeidimus pasisakė didžioji dauguma (net 80 proc.) visų apklaustųjų - t.y. iš 25 respondentų net 20 pasisakė apie šiuo pažeidimus. Vadinasi, galime daryti išvadą, kad ši sąlygų grupė pažeidžiama bene plačiausia apimtimi. Nuteistieji išskyrė tokius šios grupės pažeidimus:

1. EŽTT ne vienoje byloje yra pasisakęs, kad įkalinimo įstaigų patalpos turėtų būti švarios, gerai vėdinamos, pakankamai apšviečiamos, o sanitarinės patalpos turėtų būti atskirtos nuo gyvenamųjų patalpų bei užtikrinančios privatumą, tačiau didžioji dalis apklaustųjų pažymėjo, kad patalpose veisiasi vabzdžiai, tokie kaip blakės, blusos ar utėlės, tualetai atskiriami tik širma, kurią dažnu atveju atstoja pačių kalinčiųjų rūbai. Nerūkantys nuteistieji pasisakė, kad pataisos įstaigų administracija neatsižvelgia į jų prašymus atskirti juos nuo rūkančių kalinių, mat dėl prasto patalpų vėdinimo esant kameroje pradeda suktis galva, trūkti oro, kai kuriems net sutrinka širdies veikla. Vieno iš apklausto nuteistojo teigimu „pataisos X įstaigos administracija užsimerkia prieš visas mums kylančias problemas, nors tikrai žino, kad jos yra. Pavyzdžiui, praėjusių metų vasarą mūsų kameroje atsirado blakių, kurios mus baisiai sukramtė, mes net bandėme jas gaudyti ir rinkti į maišelį, kad parodyti pareigūnams, nes jie netikėjo, tačiau negavome jokių priemonių jas išnaikinti. Tik po daugiau nei savaitės laiko mus perkėlė į kitą kamerą“.
2. Nors prieš tai minėtoje byloje *Diridzov v. Russia* (bylos Nr. 41461/10)[228], Teismas pasisakė, kad viena iš pagrindinių kalėjimo administracijos pareigų yra suteikti tinkamą kalinių sveikatos priežiūrą, tačiau net 10 apklaustųjų, pažymėjo, kad pataisos įstaigoje nėra nuolat dirbančio sveikatos specialisto, todėl gauti apžiūrą ar konsultaciją itin sunku. Taip pat respondentai nurodė, kad pataisos įstaigos gydytojas neišrašo jokių vaistų, o, nuteistųjų teigimu, siūlo gerti daugiau vandens. Taip pat vienas iš apklaustųjų pasisakė, kad jo kameros draugas mirė, mat laiku negavo medicinos paslaugų, o kol į įstaigą atvažiavo greitoji pagalba, kaliniui jau buvo diagnozuota mirtis.
3. Kaip buvo pažymėta šiuo magistro baigiamojo darbo antrame skyriuje, didelė spraga, susijusi su kalinimo sąlygomis, yra netinkamas maistas. Visi 20 nuteistųjų, kurie pasisakė apie netinkamas šios grupės sąlygas, pasisakė, kad maistas pataisos įstaigose yra itin prastos kokybės, beveik be skonio. Respondentai pažymėjo, kad daugelis iš jų pataisos įstaigoje sportuoja ir norėtų propaguoti sveiką gyvenimo būdą, tačiau kalinimo įstaigos administracija neatsižvelgia į šiuos nuteistųjų prašymus.

[228] „European Court of Human Rights case of Dirdizov v. Russia, application no. 41461/10), supra note, 120.

Apklausti nuteistieji juokavo, kad baisiausia savaitės diena yra tada, kai duoda plovą (mat tai būna tik suvirusi mėsos skonio ryžių košė), bei žuvis, kurios dėl prasto kvapo neįmanoma valgyti.

Kalinimo sąlygų, susijusių su socialinėmis garantijomis, pažeidimai

„Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 1990 metais patvirtino Pagrindinius elgesio su kaliniais principus, kuriu 8 punkte atskirai pabrėžė, kad kaliniams turėtų būti sudarytos galimybės dirbti prasmingą ir atlygininą darbą, kuris padėtų jiems ateityje integruotis į darbo rinką ir užtikrintų jiems ir jų šeimoms materialinę paramą.“.[229] Nors pasak prof. dr. Daivos Petrylaitės darbas yra viena iš veiksmingiausių nuteistųjų pataisos priemonių: „vos prieš dvidešimt metų Lietuvoje, kaip ir daugelyje tokio paties politinio režimo valstybių, vyravo nusikaltusio asmens pataisymo koncepcija. Ši koncepcija rėmėsi politine ideologija, pagal kurią nusikalstamumas buvo „svetimas“, nebūdingas reiškinys, kuris, kaip buvo teigiama socialistinėje valstybėje ilgainiui turėtų iš viso išnykti. Todėl atsirado vadinamoji „pataisos koncepcija“ - kiekvienas nusikaltęs asmuo turėjo būti perauklėjamas (pataisomas), o pagrindine ir pačia veiksmingiausia tokios pataisos priemone buvo laikomas darbas.“[230], tačiau interviu metu kiek mažesnė dalis apklaustųjų (t.y. 12 iš 25 respondentų) pasisakė, kad jų atžvilgiu pažeidžiamos jiems, kaip LR valstybės piliečiams priklausančios socialinės garantijos, tokios kaip teisė į darbą, teisė laisvai pasirinkti darbą, galimybė dirbant pataisos įstaigoje kaupti darbo stažą, gauti išmokas ligos atveju:

1. Nors LR Pataisos darbų kodekso 52^1 straipsnyje numatoma: „Nuteistiesiems, nepažeidžiantiems režimo ir įvykdantiems išdirbio normas ar nustatytąsias užduotis, darbo laikas, atliekant bausmę, gali būti įskaitytas į bendrąjį darbo stažą.“[231], tačiau šioje normoje numatytas dispozityvusis „gali“ kelia itin daug problemų nuteistiesiems, mat paprastai dirbant bausmės atlikimo metu, išdirbtas stažas nėra įskaičiuojamas į bendrąjį darbo stažą, o tai reiškia, kad atlikę bausmę ir sulaukę pensinio amžiaus asmenys gaus itin mažas pensijas. Nors to pačio teisės akto 56 straipsnyje reglamentuojama: „Asmenys, kurie neteko darbingumo bausmės atlikimo metu, paleidus juos iš laisvės atėmimo vietos, turi teisę į pensiją ir į žalos atlyginimą Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka.“[232], tačiau pasak vieno iš apklaustųjų, „išėjus iš pataisos įstaigos niekas pinigų neduoda, šeima bendrauti atsisako, už pensiją nepavyksta net nuomos susimokėti, todėl man daug labiau apsimokėjo vėl nusižengti ir grįžti

[229] Gončarko ir kt., *supra note,* 12: 11.
[230] *Ibid,* 8.
[231] „Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&actualEditionId=lAvljWkOXk&documentId=TAIS.20469&category=TAD
[232] *Ibid*

į įstaigą“. Nuteistieji taip pat pažymėjo, kad su jais nėra sudaromos darbo sutartys, todėl jie neturi įrodymų, kad atlikdami bausmę pagrįstai kaupė darbinį stažą.

2. Nors Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijų Nr. R (2006) 26.17. punkte numatoma: „Dirbantys kaliniai, kiek tai yra įmanoma, turėtų būti įtraukti į valstybinę socialinės apsaugos sistemą.“[233], tačiau pasak nuteistųjų, jie nėra apdrausti socialiniu draudimu ir gali savanoriškai apsidrausti tik ligos ar motinystės socialiniais draudimais. Apie šią spragą yra pasisakęs ir teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus tyrėjas Dr. Mindaugas Lankauskas straipsnyje „Dirbančiųjų nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reguliavimo ypatumai ir perspektyvos Lietuvoje“. Šiame straipsnyje autorius pažymėjo: „<...> dabartinis teisinis reguliavimas nuteistųjų socialinio draudimo srityje yra galbūt diskriminacinio pobūdžio, trukdo nuteistiesiems lygiai su kitais asmenimis naudotis socialinėmis garantijomis ir kelia neigiamas socialines pasekmes.“.[234] Taip pat ši problema pažymėta ir Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus Augustino Normonto 2020 m. vasario 21 d. ataskaitoje Nr. NŽTI-2018/1-2, kurioje nurodoma: „Atsižvelgiant į tai, jog laisvėje pagal darbo sutartį dirbantys asmenys bei asmenys, dirbantys darbo santykių esmė atitinkančių santykių pagrindu yra draudžiami visomis valstybinio socialinio draudimo rūšimis, o, Seimo kontrolieriaus nuomone, laisvės atėmimu nuteistųjų asmenų veikla, kai jos metu sukuriama aiškią ekonominę vertę turinti produkcija turėtų būti laikoma darbu, ir į tai, kad laisvės atėmimo bausmes atliekantys pataisos įstaigose ir (arba) VĮ „Mūsų amatai“ dirbantys asmenys nėra draudžiami nedarbo bei pensijų valstybinių socialiniu draudimu, darytina išvada, kad galiojančiu teisiniu reglamentavimu nepagrįstai ribojamos dirbančiųjų nuteistųjų galimybės sąžiningai dirbant kaupti tam tikrai valstybinio socialinio draudimo išmokai reikalingą stažą bei taip įgyti teisę į socialines garantijas.“.[235]

Kalinimo sąlygų, susijusių su įstatymų, bloginančių nuteistųjų statusą, pažeidimai

Nors draudimas be pagrindo keisti nuteistojo padėti į blogąją pusę (lot. *Non reformatio in peius*) reglamentuojamas LR baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 4 dalyje, tačiau net 7 iš 25 apklaustųjų pasisakė, kad domisi teisėkūros procesu bei jų teises ir pareigas reglamentuojančias LR nacionaliniais teisės aktais, todėl pastebi tendencingą nuteistųjų teisinės padėties bloginimą:

[233] „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, rm.coe., žiūrėta 2022 m. balandžio 7 d., https://rm.coe.int/16804d22f9

[234] Mindaugas Lankauskas, „Dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reguliavimo ypatumai ir perspektyvos Lietuvoje“, Teisės problemos 2(76) (2012): 86. https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2012-2-Lankauskas.-Dirbanciu-nuteistuju-valstybinio-socialinio-draudimo-reguliavimo-ypatumai.pdf

[235] „Dėl esminių žmogaus teisių problemų dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reglamentavimo srityje“, lrski, žiūrėta 2022 m. balandžio 8 d., https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/Ataskaita-del-socialinio-draudimo.pdf

1. Respondentai pažymėjo, kad per einamuosius metus LR BVK keisis antrą kartą, todėl asmenys nespėja sekti atnaujinimų bei normų pokyčio. Esminė problema kyla dėl to, kad asmenys, neturėdami prieigos prie interneto, iš jų pačių lėšų atspausdintus teisės aktus gali gauti tik iš pareigūnų, todėl šioje situacijoje susiduriama su tokiais sunkumais: 1) nuteistieji neturi pakankamai lėšų dokumentų spausdinimui; 2) pareigūnai nesutinka darbuotojams atspausdinti dokumentų. Antroji priežastis, pasak apklaustųjų, kyla dėl įstaigos administracijos nenoro gauti nuteistųjų skundus, pareiškimus ar ieškinius, mat žinodami savo teises asmenys gali pradėti prieštarauti dėl kalinimo sąlygų.

2. Nuteistieji taip pat pastebėjo, kad šiuo metu galiojančios LR BVK 69 straipsnio 2 dalies 1 punkto redakcijoje buvo numatyta, kad „laisvės atėmimo bausmę lengvosios grupės sąlygomis atliekantys nuteistieji, kuriems gali būti taikomas lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos, gali būti perkelti į tos pačios arba kitos pataisos įstaigos ar tardymo izoliatoriaus specialų padalinį – pusiaukelės namus, kur nuteistieji intensyviai rengiami būti paleisti iš pataisos įstaigos, jeigu <...> yra atlikę ne mažiau kaip vieną ketvirtadalį bausmės, o nuteistieji, kuriems iš dalies atidėtas bausmės vykdymas buvo panaikintas, taip pat kuriems lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos buvo panaikintas ir jie teismo nutartimi buvo nukreipti atlikti likusios nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalies, – yra atlikę ne mažiau kaip šešis mėnesius laisvės atėmimo bausmės nuo teismo nutarties dėl bausmės vykdymo atidėjimo ar lygtinio paleidimo panaikinimo ir nukreipimo į pataisos įstaigą vykdymo pradžios;“[236], o dar praėjusiais metais galiojančioje BVK redakcijoje terminas buvo penki mėnesiai. Nuteistųjų teigimu, toks termino pailginimas sumažina motyvaciją keistis bei trumpina asmenų reintegracijos ir resocializacijos terminą.

Kalinimo sąlygų, susijusių su nuteistųjų socialine reabilitacija bei reintegracija, pažeidimai.

Visi apklaustieji, kurie pasisakė, kad kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT standartus, nurodė, kad LR bausmių vykdymo institucijose taikoma nuteistųjų socialinė reabilitacija ir reintegracija yra „nepakankama bei gražiai aprašoma tik literatūroje“. Nuteistieji pažymėjo, kad:

1. Nors LR BVK 111 straipsnio 2 dalyje numatoma, kad: „Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pataisos priemonės yra socialinė reabilitacija ir užimtumas.“[237], o to pačio teisės akto 137 straipsnyje suformuotas skambūs socialinės reabilitacijos tikslai bei priemonės, tačiau pasak nuteistųjų, didžioji dalis priemonių yra „vaizdingai aprašomos popieriuje, o mes verčiami pasirašyti, kad viską gavome ir esame patenkinti.“. Pažymėtina, kad šis faktas buvo plačiai aprašomas ir magistro baigiamojo darbo autorės bakalauro baigiamajame darbe „Nuteistųjų už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas socialinės reabilitacijos galimybė“, kuriame atlikus tyrimą dėl grupinės kognityvinė bihevioristinė

[236] „Bausmių vykdymo kodeksas“, *supra note,* 20.
[237] *Ibid*

seksualiai nusikaltusių asmenų terapijos programa SeNAT Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose realaus vykdymo, paaiškėjo, kad nors oficialiose dokumentuose skelbiama, kad programa yra vykdoma, tačiau faktiškai ji buvo įvykdyta tik du kartus 2010-2011 metais: kartą Alytaus pataisos namuose bei kartą Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose.[238]

2. Nuteistieji taip pat pažymėjo, kad itin trūksta nevyriausybinių organizacijų įsitraukimo į socialinės reabilitacijos vykdymą, mat per bausmės atlikimo metus buvo ne viena organizacija, kuri „bandė padėti, tačiau jos ateidavo kelis kartus ir po to nebeidavo, todėl mes nespėdavom net užmegzti ryšio, o jau viskas baigdavosi“. Taip pat dalis nuteistųjų pastebi, kad į pataisos įstaigas kartą per mėnesį ateina krikščionių katalikų bažnyčios kunigas, todėl tik krikščionys katalikai gali atlikti religines apeigas, visų kitų tikėjimų nuteistieji neturi galimybės susitikti su dvasininkais ir išpažinti savo tikėjimą.

3. Apklausti nuteistieji, kuriems teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirta griežčiausia - neterminuoto laisvės atėmimo (iki gyvos galvos) bausmė pažymėjo, kad LR pataisos įstaigose neegzistuoja „teisė į viltį“ (angliškai „the right to hope“), kuri „<...> grindžiama (nebūtinai realistiniu) visuomenės tikėjimu(si), kad net labiausiai užkietėjęs nusikaltėlis turi potencialo pasikeisti taip, kad vieną dieną ne tik nebebus pavojingas kitiems, bet ir supras, išpažins savo kaltę ir dėl jos atgailaus.“.[239] Byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 22662/13) Teismas pasisakė: „<...>Tačiau taip pat manoma, kad net ir tie, kurie daro pačius bjauriausius ir baisiausius veiksmus, vis dėlto išlaiko esminį žmogiškumą ir savyje geba keistis. Nors jiems skirtos įkalinimo bausmės būtų ilgos ir pelnytos, jie pasilieka teisę tikėtis, kad vieną dieną jie gali išpirkti padarytas skriaudas. Iš jų tokia viltis neturėtų būti visiškai atimta. Neigti jiems vilties patirties reikštų paneigti esminį jų žmogiškumo aspektą, o tai daryti būtų žemina.“.[240] Pažymėtina, kad EŽTT teisėjo prof. dr. Egidijaus Kūrio nuomone, „EŽTT jurisprudencijoje, skirtoje įvertinti, ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitinka EŽTK 3 straipsnį, 2013 m. buvo padarytas radikalus posūkis. Nuo sprendimo priėmimo *Vinter* ir kitų byloje pripažįstama, kad valstybė pažeidžia minėtą straipsnį, jei nuteistajam iki gyvos galvos nėra veiksmingai - *de jure ir de facto* - užtikrinama galimybė tikėtis, kad jam paskirta bausmė bus peržiūrėta ir jis galės būti paleistas į laisvę. Ši peržiūros galimybė savaime negarantuoja kalinčiojo paleidimo - tam būtina, kad būtų išnykę legitimūs penologiniai pagrindai tą asmenį ir toliau laikyti izoliuotą nuo visuomenės. Strasbūro Teismo jurisprudencijoje ši teisė tikėtis bausmės peržiūros vadinama „teise į viltį“. Kalinčiojo „teisė į viltį“ grindžiama visuomenės viltimi (moralinės prigimties nuostata), kad net labiausiai užkietėję nusikaltėliai yra išlaikę „fundamentalų žmogiškumą“ ir jei iš pagrindų pasitaisytų, galėtų grįžti į

[238] „Nuteistųjų už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas socialinės reabilitacijos galimybės“ *supra note*, 4.
[239] Egidijus Kūris, *„„Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo diktrinos (r) evoliucija“*, Teisės apžvalga 2(18) 9-45 (2018): 9, https://cris6.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/60447/1/ISSN2029-4239_2018_N_2_18.PG_9-45.pdf
[240] „European Court of Human Rights case of Matiošaitis and others v. Lithuania applications nos. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13)“, hudoc, žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2222662/13%22],%22itemid%22:[%22001-173623%22]}

visuomenę kaip neatstumtini jos nariai.“.[241] Pažymėtina, kad apklaustųjų nuomone, LR bausmių vykdymo politikoje bei sistemoje taip pat reikėtų įtvirtinti šią teisę, mat ji „sukuria bent minimalią viltį tikėtis, kad kažkada iš čia išeisim ir laisvi sutiksim savo šeimas, o ne mus išveš kojomis į priekį“.

Kalinimo sąlygų pažeidimai COVID-19 metu

Absoliuti dauguma nuteistųjų pažymėjo, kad nors kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose pažeidžiamos kone kasdien, tačiau COVID-19 pandemijos karantino metu pažeidimai tapo dar dažnesni. Respondentai išskyrė tokius pažeidimus:

1. Nors vienas iš bausmės tikslų yra asmenį pakeisti pozityvia kryptimi, kad atlikęs bausmę jis taptų įstatymus žinančiu ir jų besilaikančiu doru bei socializuotu žmogumi, o vienas iš šio tikslo siekimo būdų - socialinių ryšių su išoriniu pasauliu bei šeima palaikymas, tačiau COVID-19 pandemijos metu nuteistiesiems buvo visiškai apribotas komunikavimas su artimaisiais. Viena iš nuteistųjų teisių yra gauti gauti trumpalaikius ar ilgalaikius pasimatymus, kurie skiriami atsižvelgiant į nuteistojo bausmę, elgesį bausmės atlikimo metu, kalinimo grupę. Pasak apklaustųjų, karantino metu daugiau kaip 1 metus nuteistieji negalėjo susitikti su artimaisiais. Pataisos įstaigos administracija priėmė įsakymą, kurio pagrindu vienas trumpalaikis susitikimas gali būti keičiamas į tris, o ilgalaikis - į keturis skambučius, tačiau pasak nuteistųjų „kadangi pataisos įstaigos yra perpildytos, darbuotojų, kurie turi mus palydėti iki telefono, trūksta ir dėl pandemijos jie su mumis praktiškai nebendravo, mes gaudavome ne daugiau kaip 1 skambutį per savaitę, kurio trukmė 15 minučių“. Kitas nuteistasis pažymėjo, kad „tos 15 minučių praeina vien kol darbuotojai paruošia telefoną pokalbiui, kol iš kortelės duomenis suveda, tai nespėji net trumpai su šeima pakalbėti“.
2. Apklaustieji taip pat pažymėjo, kad medicininės sąlygos karantino metu buvo itin žiaurios, mat „dėl įstaigų perpildymo, tuo atveju, jei vienas iš kameroje kalinčiųjų nuteistųjų susirgdavo COVID-19 liga, visi turėdavome būti kartu. Mūsų niekaip neatskirdavo, jokių vaistų susirgus neduodavo“. Respondentai taip pat pažymi, kad nuteistieji, turintys gretutinių ligų, taip pat nebuvo atskiriami nuo sergančių COVID-19 liga.

[241] Kūris, *supra note*, 237: 40.

3.2.2. Nuteistųjų tyrimo išvados

Atlikus tyrimą ir išanalizavus nuteistųjų apklaustųjų nuomones, galima daryti išvadą, kad kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose yra pažeidžiamos itin plačia apimtimi: net 25 iš 30 apklaustųjų pasisakė, kad jiems taikomos sąlygos neatitinka EŽTT standartų. Nuteistųjų įvardinti pažeidimai buvo sugrupuoti į penkias grupes: 1) kalinimo sąlygų, susijusių su higiena, sanitarinėmis ar sveikatos priežiūros sąlygomis bei maitinimu, pažeidimai; 2) kalinimo sąlygų, susijusių su socialinėmis garantijomis, pažeidimai; 3) kalinimo sąlygų, susijusių su įstatymų, bloginančių nuteistųjų statusą, pažeidimai; 4) kalinimo sąlygų, susijusių su nuteistųjų socialine reabilitacija bei reintegracija, pažeidimai; 5) kalinimo sąlygų pažeidimai COVID-19 metu.

Išanalizavus respondentų atsakymus darytina išvada, kad plačiausia apimtimi pažeidžiamos kalinimo sąlygos, susijusios su nuteistųjų socialine reabilitacija bei reintegracija, mat apie pažeidimus šioje srityje pasisakė 25 iš 25 (100 proc.) nuteistųjų pasisakiusiųjų, kad LR bausmių vykdymo sąlygos pažeidžia EŽTT standartus. Taip pat absoliuti dauguma (t.y. 100 proc.) pasisakė apie pažeidimus COVID-19 metu. Kiek mažiau, t.y. 20 iš 25 (80 proc.) respondentų pasisakė apie pažeidimus higienos, sanitarijos, sveikatos priežiūros ir maitinimo srityje. Dar mažiau apklaustųjų, t.y. 12 iš 25 (48 proc.) pasisakė, apie kalinimo sąlygų, susijusių su socialinėmis garantijomis pažeidimus. Mažiausiai, t.y. vos 7 iš 25 (28 proc.) pasisakė, kad pastebi kalinimo sąlygų, susijusių su įstatymų, bloginančių nuteistųjų statusą, pažeidimų tendenciją.

Tyrimo metu 2 apklaustieji pasisakė, kad sąlygos nepažeidžiamos, o 3 respondentai susilaikė. Tokius pasisakymus respondentai grindė baime kalbėti apie problemas, mat bijo galimo administracijos ar kitų nuteistųjų susidorojimo. Tyrimo metu paaiškėjo, kad pataisos įstaigose vis dar itin gaji subkultūra bei kastos, kurioje aukščiausia „galios grandis“ - „vierchai“ diktuoja įstaigos taisykles. Tai pat sužinota, kad bausmių vykdymo institucijų administracija susidoroja su tais kaliniais, kurie nebijo kalbėti apie kylančias problemas, todėl visi apklaustieji reikalavo būti anonimais dėl savo pačių gerovės.

3.3.1. Ekspertų interviu

Magistro baigiamojo darbo autorės nuomone, norint tinkamai ir įvairiapusiškai įvertinti LR pataisos įstaigose taikomų kalinimo sąlygų atitikimą/neatitikimą EŽTT standartams, derėtų apklausti ne tik asmenis, kurie tas sąlygas gauna, bet ir asmenis, kurie šias sąlygas vykdo arba priima atitinkamus sprendimus dėl sąlygų įgyvendinimo. Šiam tikslui buvo atliktas kokybinis tyrimo metodas - ekspertų

interviu. Tyrimo metu buvo apklausti 9 ekspertai, kurie dirba LR bausmių vykdymo srityje. Ekspertai reikalavo būti neatskleisti, todėl lentelėje Nr. 8 pateikiama bendra ekspertų aprašo lentelė.

Kodas	Darbo patirtis	Amžiaus grupė
Ekspertas 1	10 - 15 m.	35 - 45 m.
Ekspertas 2	15 - 20 m.	45 - 55 m.
Ekspertas 3	5 - 10 m.	25 - 35 m.
Ekspertas 4	15 - 20 m.	45 - 55 m.
Ekspertas 5	5 - 10 m.	25 - 35 m.
Ekspertas 6	20 - 25 m.	55 - 65 m.
Ekspertas 7	25 – 35 m.	55 - 65 m.
Ekspertas 8	20 – 25 m.	45 – 55 m.
Ekspertas 9	10 – 15 m.	35 - 45 m.

Lentelė Nr. 8 *Ekspertų aprašo lentelė*

Siekiant gauti pagrįstą, nešališką ekspertų nuomonę, pirmiausia ekspertams buvo pateiktas klausimas:

Kaip manote, ar Lietuvos Respublikos (toliau - LR) pataisos įstaigose kaliniams taikomos kalinimo sąlygos yra atitinkančios EŽTT suformuotus standartus?

Atsakant į šį klausimą ekspertų nuomonės išsiskyrė: ekspertas 1, ekspertas 2, ekspertas 4, ekspertas 5, ekspertas 6 pasisakė, kad kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose neatitinka EŽTT suformuotų standartų, tuo tarpu ekspertas 7, ekspertas 8, ekspertas 9 ir teigė, kad sąlygos yra tinkamos ir jokie standartai nepažeidžiami. Savo nuomonę ekspertas 8 pagrindė nurodydamas, kad pastaraisiais metais sistemoje įgyvendinta daug pokyčių, kurie veiksmingai prisidėjo prie nuteistųjų kalinimo sąlygų gerinimo. Ekspertas 7 bei ekspertas 9 savo pozicijas gynė tokiais argumentais: „jei sakysime kitaip, mus gali uždaryti arba išmesti iš darbo“, „mes negalime kalbėti apie tokius dalykus“, todėl galima daryti prielaidą, kad darbuotojai, dirbantys LR bausmių vykdymo sistemoje yra galimai įbauginti arba itin pažeidžiami, todėl bijodami susidorojimo nutyli apie kalinimo sąlygų pažeidimus. Atsakydami į klausimus ekspertai pažymėjo, kad dirbdami bausmių vykdymo sistemoje neretai iš kitų darbuotojų bei įstaigos administracijos sulaukia užgauliojimų, patyčių, engimo ar net mobingo atvejų.

Atsakydamas į pirmąjį klausimą ekspertas 1 pažymėjo, kad pirmomis darbo pataisos įstaigoje dienomis turėjo pasirašyti net kelis konfidencialumo susitarimus bei buvo įspėtas administracijos darbuotojų „griežtai neišnešti už įstaigos ribų to, ką išgirs ar pamatys darbo metu“. Ekspertas 1 teigė,

kad pirmosiomis dienomis nuo patiriamo spaudimo nebenorėjo dirbti įstaigoje, mat darbuotojui buvo ne tik liepiama niekam nieko nepasakoti, bet ir grasinama susidorojimu informacijos atskleidimo atveju.

Siekiant išsiaiškinti, kokie tiksliai EŽTT suformuoti standartai pažeidžiami, ekspertams buvo pateiktas klausimas:

Kokios Jūsų manymu, remiantis turima patirtimi ir atliekamomis funkcijomis, kalinimo sąlygos LR bausmių vykdymo sistemoje yra pažeidžiamos?

Ekspertų, kurie pasisakė, kad LR pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT standartus, įvardintus pažeidimus galima sugrupuoti į šias grupes:

1. Kalinimo sąlygos, susijusios su minimaliais kalinimo standartai;
2. Kalinimo sąlygos, susijusius su administracijos darbuotojų nepakankama kompetencija, tarnybinių įsipareigojimų netinkamu vykdymu bei įgaliojimų peržengimu;
3. Kalinimo sąlygos, susijusios su nuteistųjų teisių pažeidimais.

Kalinimo sąlygos, susijusios su minimaliais kalinimo standartais

Ekspertų teigimu, pažeidimai, susiję su minimaliais kalinimo standartais, tokiais kaip gyvenamasis plotas, tenkantis vienam nuteistajam, įstaigų šiluminiai aspektai, energetinis efektyvumas, patalpų ventiliacija šiuo metu yra ties neutralia riba. Pasak eksperto 1 tai reiškia, kad „įstaigose minimalūs standartai yra įgyvendinami mažiausia įmanoma apimtimi. Jie įgyvendinami dėl fakto, kad visa sistema galėtų užsidėti pliusą, o pati įstaiga ir toliau dirbti.“. Eksperto 5 teigimu: „šiuo metu minimalių kalinimo standartų pažeidimų nebėra tiek daug, nes uždarytas Lukiškių kalėjimas, kuriame ir kildavo didžioji dalis ginčų dėl netinkamų kalinimo sąlygų, tačiau meluotume jei teigtume, kad visose kitose įstaigose net ir minimalios sąlygos yra tinkamos. Daugelyje įstaigų yra blakių, žiurkių ir kitokių ligų nešiotojų, taip pat yra problemos, susijusios su ventiliacija, su šiluma. Tie pastatai yra tikrai prastos kokybės, jų ir priežiūra yra beveik nulinė“. Šiems pasisakymams paantrino ir ekspertas 4, kuris nurodė, kad pataisos įstaigose siekiama net ir didžiausias spragas sutvarkyti kosmetiškai: „jei tinkas pradeda trupėti žmonėms ant galvų, jie truputį patvarko tą vietą, jei kažkur nusilupa dažai, administracija padažo, jei atsiranda blakių, jie sutvarko tik tą vieną kamerą.

Eksperto 6 teigimu: „apie minimalius kalinimo sąlygų pažeidimus net nereikia kalbėti, jie buvo ir yra. Liūdniausia, kad LR bausmių vykdymo sistemoje nėra nei vienos įstaigos, kuri atitiktų aukščiausius 21 amžiaus kalėjimui keliamus standartus, kurie yra suformuojami ne EŽTT, o įvairių tarptautinių organizacijų, tarkime, Europris ar atskirų šalių gerųjų praktikų, tokius kaip ori bei paveiki aplinka resocializacijai, tinkama infrastruktūra. Jei žiūrint konkrečiai iš minimalių standartų pusės, tai didžiausia problema buvo dėl perpildymo. Šiuo metu mes tokio kaip perpildymo nebeturime. Bet jei kalbėti apie didesnius ir pažangesnius standartus, tai Lietuvoje nėra nei vienos įstaigos, kuri juos atitiktų“.

Kalinimo sąlygos, susijusius su administracijos darbuotojų nepakankama kompetencija, tarnybinių įsipareigojimų netinkamu vykdymu bei įgaliojimų peržengimu

Kaip vieną iš kalinimo sąlygų pažeidimų problemų ekspertai įvardijo ir administracijos darbuotojų nepakankamą kompetenciją, tarnybinių įsipareigojimų netinkamą vykdymą arba net tikslų jų nežinojimą bei, dažnu atveju, įgaliojimų peržengimą. Eksperto 1 teigimu, įstaigose vis dar gaji subkultūra, kurioje kastos diktuoja taisykles, nuteistųjų išnaudojimo, žeminimo ar kankinimo priežastys yra pačios administracijos neveikimas. Ekspertas pažymi, kad įstaigos administracijos žino apie daugelį problemų, tačiau bijodami „gauti atpildą“ nieko nedaro.

Ekspertai pažymi, kad dažnai administracija net nežino tikslių savo įgaliojimų. Eksperto 4 teigimu, „daugelis darbuotojų ateina susikūrę filmų suformuotą iliuziją, kad darbas kalėjime yra smagus, nemonotoniškas, kad gali kalinius kankinti, žeminti, nes esi aukščiau už juos, tačiau būtent tokie pareigūnai savo elgesiu ir sukuria nuteistųjų kalinimo sąlygų pažeidimus“.

Kalinimo sąlygos, susijusios su nuteistųjų teisių pažeidimais.

Ekspertas 6 pažymi, kad viena iš aktualiausių problemų, susijusi su nuteistųjų kalinimo sąlygomis, yra kalinamųjų teisių pažeidimai. Pasak Eksperto: „didžiausią klausimą kelia tokios teisės, kaip teisė į privatumą arba sveikatos, psichologo ar socialinio darbuotojo paslaugos. Paprastai įstaigoje dirba ne daugiau kaip vieną kartą per savaitę kelias valandas vizituojantis gydytojas, kuris turi mokėti ir dantį išrauti, ir žaizdą sutvarstyti ir nuo skausmų pagydyti, o psichologas turi tiek darbo, kad kai kurie nuteistieji net juokauja, kad greičiau bausmę pabaigs, nei eilės sulauks“.

Siekiant išsiaiškinti priežastis, dėl kurių kyla ekspertų įvardinti pažeidimai, buvo pateiktas klausimas:

3. Kaip manote, dėl kokių priežasčių Jūsų įvardytos sąlygos yra pažeidžiamos?

Remiantis ekspertų pateiktais duomenimis galima daryti išvadą, kad egzistuoja visas kompleksas priežasčių, dėl kurių kyla kalinimo sąlygų pažeidimai. Visų pirma, darbuotojai nurodo, kad visa LR bausmių vykdymo sistema yra nesubalansuota, mat šiai dienai egzistuoja 11 skirtingų juridinių asmenų, kuriuose asmenys atlieka laisvės atėmimo ar arešto bausmes, bet visi vienetai veikia horizontaliai, neturėdami jokios jų veiklą prižiūrinčios, vertinančios ir esmines funkcijas nustatančios institucijos. Eksperto 6 teigimu: „šiai dienai visa sistema neturi jokio metodologinio centro, kuris apjungtų visas 11 įstaigų. Nors teigiama, kad visas šias įstaigas prižiūri LR Kalėjimų departamentas, tačiau ta priežiūra yra labai epizodinė, o kartais jos išvis nėra. Kiekviena įstaiga dirba pagal savo sugalvotas taisykles, nėra jokios sistemos ar metodologinio nuoseklaus vadovavimo“.

Antras elementas, kurį ekspertai įvardijo, kaip kalinimo sąlygų pažeidimų priežastį - pataisos įstaigų infrastruktūra. Pasak eksperto 1, „Didžiausia priežastis yra kalinimo įstaigos infrastruktūros pritaikymas kalinamiems asmenims. Dažniausiai kameros yra nehigieniškos, nėra tam tikrų sąlygų atsiprausti, naudotis tualetu, išsiskalbti rūbų. Kameros turėtų būti pritaikytos pagal higienos reikalavimus remiantis Norvegijos ar kitų Skandinavijos šalių pavyzdžiu“. Ekspertas 2 pažymėjo, kad nors viena iš esminių kalėjimo funkcijų yra pataisyti asmenį, tačiau įstaigos nėra pritaikytos šio tikslo įgyvendinimui: „trūksta net ir kabinetų, kurie būtų pritaikyti resocializacijos specialistams vykdyti nuteistųjų socialinę reabilitaciją“. Eksperto 2 nuomonę paantrino ir ekspertas 5, kuris nurodė, kad vienoje įstaigoje, kurioje bausmę atlieka daugiau nei keli šimtai nuteistųjų yra tik viena sporto salė lauke bei viduje, o laiką, kurį nuteistasis gali praleisti lauke, jis įleidžiamas į ne didesnę kaip 2 x 3 m. patalpą, kurios viršuje grotos, o iš šonų juosia nutrupėjusios sienos.

Trečioji sąlyga, kurią ekspertai įvardijo kaip kalinimo sąlygų pažeidimų priežastį - darbuotojų kompetencijos trūkumas. Absoliuti dauguma ekspertų, pasisakiusiųjų, kad LR pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos yra netinkamos ir pažeidžiamos EŽTT suformuotus kalinimo standartus, nurodė, kad viena iš esminių visos sistemos spragų - administracijos gebėjimo ne tik palaikyti, bet ir valdyti bei gerinti sistemą stoka. Remiantis KD pateiktais duomenimis, šiuo metu asmeniui, norinčiam tapti pataisos įstaigos pareigūnu keliami lietuvių kalbos mokėjimo, nepriekaištingos reputacijos, vidurinio išsilavinimo, ne mažesnio kaip 18 metų amžiaus bei sveikatos būklės bei fizinio pasirengimo reikalavimai. Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus

2013 m. rugsėjo 6 d. įsakymu Nr. V-294 patvirtintoje „Pataisos pareigūnų (jaunųjų pareigūnų grandies) įvadinio mokymo kursų mokymo programoje“ numatyta, kad mokymosi kursų trukmė - 560 akademinių valandų, iš kurių 106 skiriamos paskaitoms, 74 - seminarams, 145 - pratyboms, 190 - stažuotėms laisvės atėmimo vietose bei 45 testams, įskaitoms ir egzaminams laikyti.[242] Mokymo planą sudaro 74 temos, kurias pareigūnai turėtų išmokti per 180 akademinių valandų. Temoms, kurios turi didžiausią lemiamą vertę pareigūno darbe - atskirų bausmių vykdymo reguliavimai, darbuotojų pareigos, teisės aktai, reglamentuojantys bausmių vykdymo sistemą, skiriama ne daugiau kaip po 2 akademines valandas. Veiklos plane nenumatytas darbuotojų psichologinių, socialinių įgūdžių mokymas, kuris suteiktų bent minimalų pagrindą teikti socialinę reabilitaciją nuteistiesiems, tačiau net 4 valandos skiriamos pataisos pareigūno vaidmens įkalintų asmenų resocializacijos procese temai. Amoralu, tačiau pareigūnai, kurių viena iš esminių funkcijų - nuteistųjų keitimas pozityviąja kryptimi užuot mokęsi kaip asmeniui padėti, daugiau nei 85 akademines valandas skiria fizinio poveikio priemonių (tokių kaip smūgiai, antrankių uždėjimas, šaudymas) mokymuisi. Pasak eksperto 5: „būtent nuo tokio mokymo pagrindų, kas iš esmės jau pradžioje iškreipia darbuotojo požiūrį į tarnybą ir kyla tolimesnės spragos, mat darbuotojas moka naudoti jėgą, tačiau jis neišmokinamas kaip teikti pagalbą tam asmeniui, kurios jam labiausiai reikia. Vietoj socialinės reabilitacijos atitinkamos programos vykdymo nuteistasis gauna pažeminimą, demotyvaciją keistis ar net nuobaudą. Sistema paremta jėga, o ne pagalba“. Šiai eksperto nuomonei paantrino ir ekspertas 4 nurodydamas, kad prieš priimant pareigūną į kursus reikėtų detaliau ištirti jo psichologinę būklę, motyvaciją bei galimybes dirbti tokį darbą, mat dėl tokio aplaidaus požiūrio turime didžiulį darbuotojų, pagrįstai galinčių dirbti tokį darbą, trūkumą. Pasak eksperto 6, šiuo metu LR pataisos įstaigose nėra nei vieno darbuotojo, kuris būtų pajėgus įgyvendinti tiek nuteistųjų resocializacijos, tiek apsaugos ar priežiūros funkcijas, ekspertas pažymėjo, kad: „šiuo metu bausmių vykdymo sistemoje dirbantis personalas niekada nepasieks keliamų ir siektinų pokyčių, mat jie sugeba tik minimaliai palaikyti esančią sistemą“.

Ketvirtoji priežastis, kurią ekspertai įvardijo kaip turinčia įtakos kalinimo sąlygų LR pataisos įstaigų pažeidimui - darbuotojų motyvacinės sistemos nebūvimas. Nors KD oficialiame puslapyje 2021 metų sausio 28 dieną publikuotame straipsnyje nurodoma: „Pradedančio tarnybą pataisos pareigūno pareiginę algą, siekiančią 900 eurų (atskaičius mokesčius). Atlyginimo augimą, bėgant laikui (priedas už stažą, aukštesnis atlyginimo koeficientas)“[243], tačiau remiantis 2017-2018 metų „Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų Departamente prie Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerijos statuto pakeitimo įstatymo projekte numatomo pataisos pareigūnų ir Lietuvos Respublikos vidaus

[242] „Pataisos pareigūnų (jaunesniųjų pareigūnų grandies) įvadinio mokymo kursų mokymo programa“, kalejimudepartamentas, žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d., file:///C:/Users/user/Downloads/ivadinio%20mokymo%20programa.pdf

[243] „TAPK PATAISOS PAREIGŪNU !!!!“, kalejimudepartamentas, žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d., http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/siauliuti/naujienos-siauliuti/tapk-pataisos-parigunu-.html

tarnybos statute nustatyto vidaus tarnybos sistemos pareigūnų darbo užmokesčio palyginimu (neatskaičius mokesčių)“[244] duomenimis, prižiūrėtojo, dirbančio kalinimo įstaigoje, atlyginimas siekia ne daugiau kaip 796,4 Eur neatskaičiavus mokesčių. Vadinasi, pataisos įstaigos pareigūno, į kurio „rankas“ atiduodama bausmių vykdymo sistema, atlyginimas 2017-2018 metais po mokesčių siekdavo vos 570,37 Eur. Pasak eksperto 5. 2022 m. ši suma pakilo iki ne daugiau kaip 700 Eurų. Manoma, kad darbuotojai, patirdami nuolatinį įstaigos administracijos spaudimą, psichologiškai sudėtingą darbo pobūdį bei gaudami tokį atlygį negali būti motyvuoti tinkamai atlikti savo pareigas. Pasak eksperto 4 šiuo metu itin trūksta pareigūnų, sutinkančių dirbti tokiomis darbo valandomis, tokiu dideliu krūviu už tokį atlyginimą, o darbuotojai, kurie dirba, yra pikti, irzlūs, negerbiantys darbo kultūros bei atliekantys savo pareigas itin atsainiai.

Siekiant išsiaiškinti, ar realu kelti prielaidas dėl kalinimo sąlygų gerėjimo ir atitikimo EŽTT suformuotiems standartams, ekspertams buvo pateiktas klausimas:

4. Galbūt Jums žinoma, ar yra atliekami ir/ar planuojami atlikti veiksmai, kurie pakeistų Jūsų įvardytų kalinimo sąlygų vykdymą į gerąją pusę?

Ekspertų teigimu, šiuo metu TM bei KD rengia bendrą 10 metų ilgalaikę strategiją, kuri turėtų tapti nacionalinės pažangos priemonės dalimi. Strategija tūrėtų būti įgyvendinta iki 2030 metų bei apimti esmines trečio klausimo atsakyme numatytas sritis - pataisos įstaigų infrastruktūrą, sistemą bei pareigūnų kvalifikacijos tobulinimą.

Ekspertai taip pat pažymėjo, kad nuo 2020 m. rugpjūčio 20 d. iki 2024 d. balandžio 30 d. kartu su Norvegijos karalyste bendradarbiaujama dėl bendro projekto „Lietuvos bausmių vykdymo sistemos kokybės gerinimas“. Nors projekto tikslas formuojamas itin progresyviai - „efektyvų nuteistųjų resocializacijos procesą, šiuolaikišką personalo profesinio rengimo, mokymo ir kompetencijos ugdymo sistemą ir pagerinti infrastruktūrą.“[245], tačiau eksperto 6 teigimu, „šis projektas tai dar vienas iš epizodinių projektų, kuris nekeičia sistemos iš esmės, o tik pagerina vieną ar kitą elementą. Epizodinių projektų metu dažnai keliami tokie tikslai, kaip pusiaukelės namų tinklo plėtojimas, darbuotojų kompetencijų gerinimas, mokymo centro atnaujinimas, nekeičia problemos iš esmės, jis dažniausiai orientuotas į tam tikrus bausmių vykdymo sistemos institutus, kurių paprasto projekto dėka pakeisti neįmanoma“. Pasak eksperto 6, minėtas LR ir Norvegijos Karalystės projektas taip pat neturės didelės

[244] „Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų Departamente prie Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerijos statuto pakeitimo įstatymo projekte numatomo pataisos pareigūnų ir Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statute nustatyto vidaus tarnybos sistemos pareigūnų darbo užmokesčio palyginimu (neatskaičius mokesčių)“, kalejimudepartamentas, žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d., file:///C:/Users/user/Downloads/PP+ir+VTP+DU+palyginimas.pdf

[245] „Projektai“, kalejimudepartamentas, žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d., http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vilniauspn/projektai_1154/lietuvos-bausmiu-vykdymo-jdbu.html

sisteminio pokyčio vertės, mat „projektas orientuotas į dinaminės priežiūros vykdymą, kuri LR pataisos įstaigose diegiama jau ne vienerius metus, taip pat orientuotas į pusiaukelės namų ar mokymų centro atnaujinimą, tačiau ir šiuos mes jau turime“.

Ekspertas 3 nurodė, kad šiuo metu pataisos įstaigose vykdomas masinis blakių naikinimo projektas, tačiau pasak eksperto 6, „blakių naikinimas ar kitokių dalykų utilizavimas yra natūrali ir nuolatinė pataisos įstaigų veikla. Tai yra elementari buitis, kurios paviešinimas sukelia daugiau klausimų nei atsakymų.

Paskutiniu klausimu, pateiktu ekspertams, buvo siekiama išsiaiškinti kas, jų manymu, turėtų įvykti, kad visa sistema kardinaliai pasikeistų:

5. Kaip manote, kas iš esmės turėtų pasikeisti, kad LR bausmių vykdymo sistemoje taikomos kalinimo sąlygos taptų atitinkančios EŽTT suformuotus standartus?

Išanalizavus visų ekspertų pateiktus atsakymus į šį klausimą galima suformuoti tokias pokyčių gaires:

1) pirmiausia turėtų įvykti esminiai pokyčiai bausmių vykdymo sistemos vadovybėje. Šiuo atveju pabrėžiama, kad vien kosmetinių pokyčių neužtenka, reikalingi kardinalūs pokyčiai pritraukiant į šią sistemą asmenis su aukščiausiomis kompetencijomis, kurie gebėtų pritaikydami turimas žinias bei patirtis ne būti sistemos dalimi, o ją valdyti.

2) taip pat turėtų įvykti kardinalūs pokyčiai darbuotojų - pareigūnų mokyme bei rengime. Eksperto 2 siūlymu, pirmiausia pareigūnams turėtų būti skiriamas didesnis atlyginimas, nes nuo jo priklauso ne tik koks asmuo dirbs bausmių vykdymo sistemoje, bet ir kaip asmuo įgyvendins savo pareigas. Eksperto 6 siūlymu, privaloma atskirti pareigūnų funkcijas darbuotojui priskiriant tik tam tikros vienos srities funkcijas (tarkime, atskirti resocializacijos pareigūną, kurio esminė funkcija padėti nuteistajam pasikeisti nuo dinaminės priežiūros pareigūno, kurio esminė funkcija prižiūrėti tvarką įstaigoje). Eksperto 4 teigimu, „tik tuomet, kai atsiranda asmenys, turintys pakankamą kompetenciją valdyti procesus ar įgyvendinti didesnius projektus, tik tada galime tikėtis, kad atsiras aukštesnio lygio infrastruktūra, atsiras nauji kalėjimai, atitinkantys 21 amžiaus standartus“. Ekspertas 6 teikdamas pasiūlymą nurodė, kad geriausias šio siūlymo pavyzdys - Estija, mat ši valstybė kategoriškai atsisakė visos senos infrastruktūros ir per 16 metų pastatė tris naujus kalėjimus, kurių užtenka, kad visa sistema atitiktų aukščiausius reikalavimus.

3) trečiasis pokytis, kurį įvardijo absoliuti dauguma ekspertų - naujų kalėjimų pastatymas. Eksperto 6 teigimu, LR užtektų 5 universalių, modernių, klasterinių kalėjimų, kurie pilna apimtimi tenkintų esamą

poreikį ir įgyvendintų bausmių vykdymo funkcijas bei keliamus tikslus. Eksperto 1 teigimu, užtektų ir esminio įstaigų rekonstravimo, tačiau ekspertas pažymi, kad paprastai toks procesas trunka itin ilgą laiką.

3.3.2. Ekspertų tyrimo išvados

Atlikus ekspertų interviu ir išanalizavus gautus atsakymus, galima daryti prielaidą, kad ekspertų nuomone, LR pataisos įstaigose taikomos kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT suformuotus standartus itin plačia apimtimi. Tyrimo metu buvo apklausti 9 ekspertai, dirbantys LR bausmių vykdymo institucijose. Apklaustų ekspertų amžiaus vidurkis - 45 metai, turimo darbo stažo, dirbant bausmių vykdymo srityje vidurkis - 17 metų. Iš apklaustųjų 9 ekspertų tik 6 ekspertai pasisakė, kad kalinimo sąlygos, taikomos LR kalinimo įstaigose, neatitinka EŽTT standartų. 3 ekspertai nurodė, kad kalinimo sąlygos yra tinkamos ir jokių pažeidimų įvardinti negalėtų. Tyrimo metu galimai identifikuota viena itin reikšminga LR bausmių vykdymo sistemos spraga - galimas darbuotų įbauginimas, mat 2 iš 3 ekspertų, pasisakiusiųjų, kad kalinimo sąlygos tinkamos nurodė, kad už kitokius atsakymus bei problemų iškėlimus jie gali būti atleidžiami, o pati įstaiga - uždaroma.

Ekspertai išskyrė tokius kalinimo sąlygų pažeidimus: 1) kalinimo sąlygos, susijusios su minimaliais kalinimo standartais 2) kalinimo sąlygos, susijusius su administracijos darbuotojų nepakankama kompetencija, tarnybinių įsipareigojimų netinkamu vykdymu bei įgaliojimų peržengimu; 3) kalinimo sąlygos, susijusios su nuteistųjų teisių pažeidimais. Už pirmąją pažeidimų grupę pasisakė 5 iš 6 ekspertų, už antrąją - absoliuti dauguma: 6 iš 6, už trečiąją - 4 iš 6 ekspertų. Atsakydami į šį klausimą ekspertai pažymėjo, kad visi šie pažeidimai sąveikauja tarpusavyje, todėl negali išskirti kuris iš šių pažeidimų svarbiausias ir pažeidžiamas plačiausia apimtimi, o kuris - mažiausia.

Ekspertai, atsakydami į trečiąjį klausimą pažymėjo, kad pažeidimų mastą lemia priežasčių visuma, kurią sudaro šie elementai: bausmių vykdymo sistemos nesubalansuotumas ir hierarchijos nebūvimas, pataisos įstaigų infrastruktūra, darbuotojų kompetencijos stoka bei darbuotojų motyvacinės sistemos neegzistavimas.

Į ketvirtąjį klausimą atsakė tik 3 iš apklaustų 6 ekspertų. Pasisakę ekspertai įvardijo tris jiems žinomus projektus, kuriais siekiama gerinti LR pataisos įstaigose taikomas kalinimo sąlygas: bendras TM ir KD projektas, kuris turėtų tapti nacionalinės pažangos priemonės dalimi, bendras LR ir Norvegijos karalystes projektas „Lietuvos bausmių vykdymo sistemos kokybės gerinimas“ bei eksperto 3 įvardintas blakių naikinimo LR pataisos įstaigose projektas.

Atsakydami į penktąjį klausimą ekspertai išskyrė tokius tris elementus, kuriems pasikeitus galimai kardinaliai pasikeistų ir visa LR bausmių vykdymo sistema: 1) bausmių vykdymo sistemos vadovybė; 2) pareigūnų mokymas ir rengimas; 3) naujų kalėjimų statymas.

Atsakydami į paskutinį - penktąjį klausimą, net 2 iš 6 ekspertų nurodė, kad abejoja atsakymų realiu įgyvendinimu, mat „praranda viltį, kad ši sistema išvis kažkada pasikeis ir taps progresyvi, inovatyvi, validi ir atitinkanti aukščiausius bausmių vykdymo sistemoms keliamus standartus“. Šie ekspertai prisiminė, kad „jau 2010 metais buvo pradėta kalbėti apie Šiaulių tardymo izoliatoriaus iškėlimo projektą - pataisos įstaiga turėjo būti iškelta už miesto ribų į Malavėniukų kaimą, o senasis izoliatoriaus, kuris pastatytas prieš daugiau nei šimtą metų 1911 m., turėjo būti uždarytas. Statybos turėjo būti pradėtos 2017 metais, tačiau šiuo metu už daugiau kaip 500 tūkst. Eurų pastatyta tik tvora, o visi tolimesni veiksmai sustabdyti“. Kito eksperto teigimu: „Nors rangos įmonė turėjo pastatyti naują ir tariamai visus tarptautinius standartus atitinkantį tardymo izoliatorių, tačiau buvo pastatyta tik tvora, kuri, atlikus tyrimus, paaiškėjo, kad neatlaikytų tolimesnių konstrukcijų. Taip pat stebėtinas faktas, kad naujas pastatas pradėtas statyti už miesto netoli buvusio sąvartyno, todėl vien šis faktas jau kelia daug abejonių apie atitikimą standartams. 2021 metais Teisingumo ministerija kreipėsi į Generalinę prokuratūrą dėl galimai iššvaistytų lėšų, skirtų naujo izoliatoriaus statybai. Šiuo metu dar vyksta tyrimas, nes atlikti visas statybų ekspertizes yra sudėtinga“.

Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo pradžioje buvo įvardintos plačiausiai autorių aprašomos prielaidos, dėl kurių pažeidžiamos kalinimo sąlygos LR pataisos įstaigose: pataisos įstaigų perpildymas bei LR baudžiamojoje politikoje itin gaji baudimo politika, finansavimo stoka bei nepakankamas ryšys tarp nuteistųjų ir įstaigos administracijos. Tyrimo metu ekspertai iš šių priežasčių įvardijo tik vieną prielaidą - nepakankamą įstaigos darbuotojų kompetenciją, dėl kurios darbuotojai negeba tinkamai valdyti ir organizuoti tinkamo darbo pataisos įstaigoje. Vadinasi, darytina išvada, kad daugelio autorių kritikuojama LR bausmių vykdymo politika, kuri orientuota į baudimą bei finansavimo stoka nėra esminės kalinimo sąlygų, kuriuos pažeidžia EŽTT standartus priežastys, tai galime įvardinti tik kaip tikrųjų priežasčių - bausmių vykdymo sistemos nesubalansuotumo, pataisos įstaigų netinkamos infrastruktūros, darbuotojų nekompetetingumo bei skatinimo sistemos nebūvimo padarinius.

IŠVADOS

Magistro baigiamajame darbe buvo išsamiai išanalizuotos EŽTT bylos, susijusios su tam tikrų standartų kalinimo atveju taikymu ir šioje srityje nustatytais Europos Žmogaus Teisių Teismo pažeidimais: gyvenamojo ploto, skirto vienam nuteistajam, pataisos įstaigų higienos, mitybos, sanitarinių sąlygų atitiktis Europos žmogaus teisių konvencijoje standartams bei kalinamųjų asmenų sveikatos apsauga COVID-19 metu.

Darbe buvo atlikti du kokybiniai pusiau struktūrizuoti metodologiniai tyrimai - nuteistųjų bei ekspertų interviu, kurių metu buvo siekiama atskleisti realius kalinimo sąlygų pažeidimus LR bausmių vykdymo sistemoje, šių pažeidimų priežastis bei galimus nustatytų problemų šalinimo ar sprendimo būdus. Išanalizavus EŽTT bylose suformuotus kalinimo sąlygų standartus, bylose ginčijamus šių standartų pažeidimus bei interviu metu sužinotus realius pažeidimų mastus pateikiamos šios išvados:

1. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos formavimuisi didelę įtaką turėjo ne tik daugelio autorių aprašytos istorinės, kultūrinės, politinės ar socialinės aplinkybės, tačiau visą sistemą, kuri yra grindžiama šio Teismo vystomais Konvencijos aiškinimo ir taikymo standartais, iš esmės formuoja, tobulina ir nuolat atnaujina Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris, vadovaudamasis ir tokiais tarptautiniais dokumentais ar tarptautinėmis sutartimis, kaip JTO Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės, Europos konvencija prieš kankinimus ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminanti elgesį ar baudimą, Europos kalėjimų taisyklės bei, ir visų pirma, Europos žmogaus teisių konvencija, kurios pagrindu tas Teismas ir sukurtas, formuoja elgesio su kalinamaisiais asmenimis, jų kalinimo sąlygų standartus, kurių valstybės narės įsipareigoja laikytis.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo plačiausiai išvystyti bei itin aiškiai suformuoti standartai, susiję su valstybių narių pataisos įstaigose vykdomomis kalinimo standartais, yra šie: ne mažiau kaip 3 kvadratiniai metrai gyvenamojo ploto kiekvienam nuteistajam; vienas nuteistas - viena lova; vienam asmeniui skiriamas plotas turėtų apimti erdvę, kurią užimą baldai, laisvas ir normalus kalinių judėjimas kameroje, kiekvienam nuteistajam turi būti sudaryta galimybė užtikrinant higienos reikalavimus bei privatumą naudotis sanitariniais įrenginiais; kiekvienam kaliniui turi būti sudaroma galimybė ne rečiau kaip du kartus per savaitę praustis klimato sąlygas atitinkančioje temperatūroje; kaliniai turi gauti maistingą bei pilnavertį maistą, kuris individualizuotas pagal asmens lytį, amžių, religiją, sveikatos būklę, užimtumą; suvaržymai, siekiant užkirsti kelią COVID-19 plitimui kalinimo įstaigose, privalo būti pagrįsti, proporcingi ir būtini; pataisos įstaiga privalo užtikrinti nuteistųjų savalaikį, kokybišką, sistemingą bei reguliarų gydymą; draudžiama nuteistiesiems suteikti kankinančias, žeminančias kalinimo sąlygas dėl finansų, darbuotojų ar vietų skaičiaus trūkumo.

3. Nuteistųjų teigimu, daugiausia pažeidimų, susijusių su kalinimo sąlygomis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo institucijose, yra susijusios su nuteistųjų socialine reabilitacija ir reintegracija bei pažeidimais COVID-19 pandemijos metu. Kiek mažiau pažeidimų užfiksuota higienos, sanitarijos, sveikatos priežiūros ar maitinimo srityje. Mažiau nei pusė nuteistųjų pasisakė apie kalinimo sąlygų, susijusių su socialinėmis garantijomis, pažeidimus. Mažiausiai pažeidimų įvardinta kalinimo sąlygų, susijusių su įstatymų, bloginančių nuteistųjų teisinį statusą, srityje.

4. Interviu metu sužinota, kad dėl tarp nuteistųjų vis dar egzistuojančios subkultūros, kastų suformuoto jėgos ir galios disbalanso bei pačios įstaigos administracijos veiksmų, dalis kalinių bijo kalbėti apie netinkamas kalinimo sąlygas, mat dėl tokio pobūdžio pasisakymų praeityje yra patyrę fizinį bei psichologinį smurtą, grasinimus susidoroti ar nepagrįstas nuobaudas iš pataisos įstaigos administracijos pusės.

5. Ekspertų teigimu, daugiausia pažeidimų užfiksuotų Lietuvos Respublikos pataisos įstaigų kalinimo srityje susiję su minimalių kalinimo standartų pažeidimais, pataisos įstaigos administracijos nepakankama kompetencija ar netinkamu įsipareigojimų vykdymu bei nuteistųjų teisių pažeidimais. Pasak ekspertų, šie pažeidimai kyla dėl komplekso viena su kita susijusių priežasčių: Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos nesubalansuotumo ir nehierarchiškumo, netinkamos pataisų įstaigos infrastruktūros, nepakankamos darbuotojų, dirbančių bausmių vykdymo sistemoje, kompetencijos bei darbuotojų motyvacinės sistemos nebūvimo. Ekspertų teigimu, įvardinti pažeidimai galimai išnyktų, jei kardinaliai pasikeistų bausmių vykdymo sistemos pareigūnų mokymas ir rengimas, taip pat turėtų būti pradėtas naujų kalėjimų statymas. Šio magistro baigiamojo darbo autorės nuomonė sutampa su ekspertų pateiktomis įžvalgomis.

6. Ekspertų interviu metu sužinota, kad asmenys, dirbantys bausmių vykdymo srityje, neretai iš kitų darbuotojų patiria spaudimą, žeminimą, engimą. Ekspertai nurodė, kad pirmosiomis darbo dienomis turėjo pasirašyti konfidencialius susitarimus, kuriuose numatomas draudimas už įstaigos ribų pasakoti bet kokią darbo metu sužinotą, pamatytą ar sukurtą informaciją bei sankcijos už šių pažeidimų įvykdymą. Dalis ekspertų atsisakė dalyvauti apklausoje nurodę, kad bijo būti identifikuoti, mat už pasisakymus prieš Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemą jiems gali grėsti nuobaudos, darbo sąlygų pabloginimas ar net darbo sutarties nutraukimas.

PASIŪLYMAI

Siekiant sumažinti kalinimo sąlygų pažeidimus Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo institucijose bei sistemą paversti inovatyvesne, progresyvia, kurioje egzistuotų ori, paveiki bei socialiai tinkama aplinka, teikiu tokius pasiūlymus:

1.Teisingumo ministerijai, kuriai tiesiogiai pavaldus visas Kalėjimų departamentas, inicijuoti kardinalius personalo bei visos sistemos administracijos pokyčius suformuojant aukštus kvalifikacinius reikalavimus, išskaidant šiuo metu egzistuojančią neveiksmingą sistemą bei priimant kuo daugiau aukščiausią kvalifikaciją turinčių pareigūnų, kurie gebėtų ne tik palaikyti, bet ir tinkamai valdyti visą sistemą. Priimant darbuotoją būtina numatyti konkrečią darbuotojo veiklos sritį bei suteikti visus reikiamos mokymus bei priemones šios veiklos tinkamam atlikimui (t.y. resocializacijos skyriaus darbuotojas negali kartu vykdyti ir socialinės reabilitacijos veiklas, ir prižiūrėti nuteistuosius). Būtina sukurti motyvacinę darbuotojų skatinimo sistemą, mat nuo to tiesiogiai priklauso pareigūno atliekamos veiklos našumas ir motyvacija dirbti.

2. Kalėjimų departamento mokymo centras privalo ne rečiau kaip 1 kartą per metus organizuoti pataisos įstaigose dirbančių darbuotojų profesinių gebėjimų bei kvalifikacijos tobulinimo mokymus, kurių metu pateikiama detali informacija apie teisės aktų, reglamentuojančių bausmių vykdymo srities pakeitimus atnaujinimus, darbuotojams keliamus reikalavimus bei gerąsias kitų valstybių praktikas.

3. Teisingumo ministerija kartu su Kalėjimų departamentu privalo inicijuoti ne mažiau kaip 5 naujų, inovatyvių, klasterinių kalėjimų statybą. Kalėjimuose negali būti koridorinės sistemos, netinkamos ventiliacijos, nepakankamos natūralios šviesos, per mažo ploto vienam nuteistajam. Kalėjimai turėtų būti statomi didžiųjų miestų apskrityse už miesto ribų.

4. Privaloma pakeisti pareigūnų, dirbančių Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje medicininius reikalavimus, kurie draudžia darbuotojams turėti psichologinių problemų arba lankytis pas psichologus/psichiatrus. Šiems darbuotojams dėl patiriamo streso, darbo krūvio, atsakomybės bei neigiamos darbo aplinkos būtina specialistų pagalba, tačiau dėl baimės prarasti darbą vis daugiau darbuotojų laiku nesikreipia į medikus, todėl suserga tokiomis ligomis kaip depresija, panikos atakos, nerimo sutrikimai ir kt.

5. Kalėjimų departamentui privaloma pakeisti studentų, siekiančių tapti pataisos įstaigos pareigūnais mokymosi programą pridedant empatijos, psichologinės pagalbos teikimo, socialinės reabilitacijos vykdymo temas.

6. Teisingumo ministerijai būtina inicijuoti psichologinių veiksnių rizikos vertinimus visose bausmių vykdymo institucijose siekiant įvertinti psichologinį foną darbo vietoje, darbuotojų emocinę būklę bei mobingo egzistavimo prielaidas. Taip pat būtina įvertinti psichologinį foną, egzistuojantį bausmių vykdymo institucijose tarp nuteistųjų siekiant užkardyti kelią psichologinio ar fizinio smurto plitimui, kastų suformuotai jėgos ir galios disbalanso idealogijai bei subkultūros formavimuisi įstaigos viduje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Baigiamieji darbai, daktaro disertacijos:

1. Radytė, Ieva. „Nuteistųjų už seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas socialinės reabilitacijos galimybės“. Bakalauro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2019.

2. Silevičius, Matas. „Europos Žmogaus Teisių apsaugos problemos Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 8 straipsnio požiūriu“. Magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2007. file:///C:/Users/user/Downloads/2033734.pdf

3.Tendzegolskyte, Ieva. „Ar minimalių reikalavimų neatitinkančios įkalinimo sąlygos prašančioje išduoti asmenį šalyje gali būti pakankamu pagrindu atsisakyti išduoti asmenį pagal ekstradiciją bei Europos arešto orderį?“. Magistro baigiamasis darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2015. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:V_VHie2njAAJ:https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/125232/1/ieva_tendzegolskyte_md.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt

Elektroninė knyga:

1. Nikartas, Simonas. *Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamama: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013. https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/Teise_nebuti_kankinamam_ir_nepatirti_zeminancio_elgesio.pdf

2. European Court of Human Rights. *Guide on the case-law of the European Convention of Human Rights.* Council of Europe, 2022. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf

Mokslinė literatūra:

1. Sakalauskas, Gintautas, Jarutienė Liubovė, Kalpokas Vaidas ir Vaičiūnienė Rūta. *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2020.

2. Viršilas, Vaidas ir Vaičiūnienė Rūta. *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai.* Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017.

3. Sakalauskas, Gintautas. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Žara, 2017.

4. Gončarko, Aleksandras, Petrylaitė Daiva, Kasiliauskas Nerijus, Milašiūtė Vygantė, Mikėnaitė Živilė, Vosyliūtė Andželika, Povilaitienė Ieva, Sakalauskas Gintautas ir Švedas Gintaras. *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje.* Vilnius: Vaibra, 2010.

5. Kūris, Pranas, Ambrasaitė-Balynienė Goda, Ažubalytė Rima, Beinoravičius Darijus, Birmontienė Toma, Bitė Virginijus, Bolzanas Darius, Chochrin Tomas, Dambrauskienė Genovaitė, Davulis Tomas, Drakšas Romualdas, Drukteinienė Simona, Fedosiuk Olegas, Gorbatkov Andrej, Gruodytė Edita, Gutauskas Aurelijus, Jakubčionis Algirdas, Jakulevičienė Lyra, Jarašūnas Egidijus, Jarukaitis Irmantas, Jočienė Danutė, Juodkaitė-Granskienė Gabrielė, Jurka Raimundas, Jurkevičius Vaidas, Katuoka Saulius, Kiršienė Julija, Kiškis Alfredas, Krasauskas Rytis, Kudinavičiūtė-Michailovienė Inga, Kurapka Egidijus, Lazauskaitė Rūta, Mačernytė-Panomariovienė Ingrida, Maksimaitis Mindaugas, Malevski Hendryk, Matulienė Snieguolė, Merkevičius Remigijus, Mikelėnas Valentinas, Namavičius Justas, Nevera Andrius, Norkus Rimvydas, Novikovienė Lina, Pakalniškis Vytautas, Sinkevičius Vytautas, Svirbutienė Dalija, Šapoka Gintaras, Tamniskas Algirdas, Tamočiūnienė Egidija, Vadapalas Vilenas, Vėgėlė Ignas, Vėlyvis Stasys, Žajančauskienė Jolanta, Žalimas Dainius, Žilinskas Justinas ir Žilys Juozas. *Lietuvos teisė, 1918-2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos.* Vilnius: Autorių kolektyvas, 2017.

6. Brazdeikis, Aurimas, Günther Carsten, Jočienė Danutė, Jarašiūnas Egidijus, El Nouchi Marc, Sauvé Jean-Marc, Jakulevičienė Lyra, Paškevičienė Laura, Ragulskytė-Markovienė Rasa, Zirk-Sadowski Tomasz Grzybowski Marek, Vadapalas Vilenas, Valančius Virgilijus ir Milašiūtė Vygantė. *Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises.* Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2018.

7. Harris, David, O'Boyle Michael, Bates Edward ir Buckley Carla. *Law of the European Convention on Human Rights.* Oxford: Oxford University Press, 2009.

8. Zupancic Bostjan M. *On the European Court of Human Rights An Insider's Retrospective (1998-2016).* Netherland: Eleven International Publishing, 2019.

9. Sakalauskas, Gintautas, Bikelis Skirmantas, Kalpokas Vaidas ir Pocienė Aušra. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai.* Vilnius: Teisės institutas, 2012.

10. Blazevičius, Jonas, Dermontas Julius, Stalioraitis Pranas ir Usik Dmitrij. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė.* Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2004.

11. Švedas, Gintaras. *Bausmių vykdymo teisė Bendroji dalis*. Vilnius: Registrų centras, 2013.

12. Augustauskaitė, Aistė ir Limantė Agnė. *Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinio pobūdžio susitarimų sudarymas: praktiniai aspektai ir poreikio tobulinti reguliavimą Lietuvoje vertinimas.* Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2016.

13. Kūris, Pranas. *Teisė besikeičiančioje Europoje.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

14. Bates Ed. *The Evolution of the European Convention on Human Rights– From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

15. Žilinskas, Justinas. *Nusikaltimai žmogiškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15444/ZILINSkas.pdf?sequence=1&isAllowed=y

15. Tidikis, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2009.https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15459/Tidikis_tyrimu_metodologija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Internetinė svetainė:

1.„14 Inspiring Nelson Mandela Quotes“. Biography. Žiūrėta 2022 m. sausio 12 d. https://www.biography.com/news/nelson-mandela-quotes

2. „EŽTT nutarimai ir sprendimai pagal metus“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., http://lrv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-ir-sprendimai-pagal-metus

3. „Vyriausybės atstovė Europos Žmogaus Teisių Teisme: „Iš žmonių vis dar išgirsti, kad tik Strasbūras gali atkurti teisingumą“. Teismai. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., https://www.teismai.lt/lt/vyriausybes-atstove-europos-zmogaus-teisiu-teisme-is-zmoniu-vis-dar-isgirsti-kad-tik-strasburas-gali-atkurti-teisinguma/9522

4.„EŽTT nustatė konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl kalinimo sąlygų pravieniškių pataisos namuose“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/eztt-nustate-konvencijos-3-straipsnio-pazeidima-del-kalinimo-salygu-pravieniskiu-pataisos-namuose

5.„Nenustatytas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas dėl teisės į tinkamą sveikatos priežiūrą atliekant laisvės atėmimo bausmę“, Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. Lrv. Žiūrėta 2022 m. kovo 28 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/nenustatytas-konvencijos-3-straipsnio-pazeidimas-del-teises-i-tinkama-sveikatos-prieziura-atliekant-laisves-atemimo-bausme

6.„COVID-19 health crisis“. Coe. Žiūrėta 2022 m. balandžio 1 d. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Covid_ENG.pdf

7. „Complaints brought by suspect in Caruana Galizia assassination declared partly inadmissible“. Coe. žiūrėta 2021 m. kovo 30 d. file:///C:/Users/user/Downloads/Decision%20Fenech%20v.%20Malta%20-%20Complaints%20brought%20by%20suspect%20in%20Caruana%20Galizia%20assassination%20declared%20partly%20inadmissible.pdf

8. „TAPK PATAISOS PAREIGŪNU !!!!“. Kalejimudepartamentas. Žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d. http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/siauliuti/naujienos-siauliuti/tapk-pataisos-parigunu-.html

9. „Projektai“. Kalejimudepartamentas. Žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d. http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vilniauspn/projektai_1154/lietuvos-bausmiu-vykdymo-jdbu.html

10. Lietuvos atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. „Žmogaus Teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai – 60 metų“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d., http://www.lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/zmogaus-teisiu-ir-pagrindiniu-laisviu-apsaugos-konvencijai-60-metu

Pranešimas konferencijoje:

1. Žalimas, Dainius. „Europos žmogaus teisių konvencijos įgyvendinimas – tarp subsidiarumo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo priežiūros. Pranešimas tarptautinėje konferencijoje Vilnius, 2016 m. rugsėjo 2 d.

Straipsniai ir monografijos:

1.Usik, Dmitrij. „*Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą”*. Socialinių mokslų studijos, mokslo darbai 4, 8 (2010): 339–355.

2. Piesliakas, Vytautas. „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“. *Jurisprudencija mokslo darbai*“11(113); (2008): 7-15. https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627

3. Sakalauskas, Gintautas. „*Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos*“. Teisės problemos 2,88 (2015): 5-6. https://teise.org/wp-content/uploads/2016/05/test.pdf

4. Limantė, Agnė. „Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų sudarymas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje: gerosios praktikos beieškant“. T*eisės problemos* 3(89) (2015): 33. https://teise.org/wp-content/uploads/2016/07/A.Limant%C4%97-2015_3.pdf

5. Žalimas, Dainius. „Tarptautinė teisė konstitucinėje paradigmoje: grėsmė konstitucijos viršenybei“. *Liber Amicorum Sauliui Katuokai* 10.13165 (2020): 37-70. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17501/Liber%20Amicorum_2020-38-71.pdf?sequence=1

6. Jočienė, Danutė. „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis“. JURISPRUDENCIJA: mokslo darbai 7(97): (2007): 17-27. file:///C:/Users/user/Downloads/%23%23common.file.namingPattern%23%23%20(1).pdf

7. Katuoka, Saulius ir Biekša Laurynas. *„Lietuva ir Europos žmogaus teisių konvencija: 2020 metų aktualijos*“. Lietuva ir tarptautinė teisė 10.13165 (2020): 117-123. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17283/Lietuvos_teis%20_II_dalis-119-125.pdf?sequence=1

8. Nicolas, Boring. „France: European Court of Human Rights Finds France in Violation of European Human Rights Convention Due to Overcrowded Prisons“. Library Of Congress 2020 m. vasario 26 d. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-02-26/france-european-court-of-human-rights-finds-france-in-violation-of-european-human-rights-convention-due-to-overcrowded-prisons/

9. Council of Europe. „Europe’s imprisonment rate continues to fall: Council of Europe’s annual penal statistics released“. Coe.int. Žiūrėta 2022 m. sausio 14 d.

https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a20730

10. Vingytė, Silvija. „Europos žmogaus teisių teismas“. Mano teisės. Žiūrėta 2022 m. kovo 15 d. https://manoteises.lt/enciklopedija/europos-zmogaus-teisiu-teismas/

11. Jačėnaitė, Jurgita. „Kalėjimas – kaip visuomenės pasąmonė. Pokalbis su K. Gudmonaite ir T. Kavtaradze“, *Bernardinai,* 2019 m. gegužės 30 d., https://www.bernardinai.lt/2019-05-30-kalejimas-kaip-visuomenes-pasamone-pokalbis-su-k-gudmonaite-ir-t-kavtaradze/

12. Lankauskas, Mindaugas. „Dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reguliavimo ypatumai ir perspektyvos Lietuvoje“. Teisės problemos 2(76) (2012): 68-95. https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2012-2-Lankauskas.-Dirbanciu-nuteistuju-valstybinio-socialinio-draudimo-reguliavimo-ypatumai.pdf

13. Kūris, Egidijus. *„„Teisė į viltį“: Europos Žmogaus Teisių Teismo diktrinos (r) evoliucija*“. Teisės apžvalga 2(18) (2018): 9-45. https://cris6.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/60447/1/ISSN2029-4239_2018_N_2_18.PG_9-45.pdf

Teisės aktai, bylos ir kiti teisiniai dokumentai:

1. „2011 m. gruodžio 15 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl kalinimo sąlygų ES (2011/2897(RSP))“. Europarl.europa. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 5d. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0585_LT.html?redirect.

2. „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita”. LRV. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 5 d. https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ataskaita_final.pdf.

3. „Bausmių vykdymo kodeksas“. E-seimas. Žiūrėta 2022 m. sausio 2 d. https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.171368/asr

4. „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl sutikimo reorganizuoti Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorių-pataisos namus, Kybartų pataisos namus ir Lukiškių tardymo izoliatorių - kalėjimą“ projekto“. Lrv. Žiūrėta 2022 m. vasario 10 d. https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/392749_imp_9946b9b58d0205d2572b83191f37d723.pdf

5. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. E-seimas. Žiūrėta 2022 m. kovo 5 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f170e382695711eaa38ed97835ec4df6?jfwid=bkaxmogr

6. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Lrkt. Žiūrėta 2022 m. kovo 6 d. https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content

7. „European Court of Human Rights Case of Tyrer v. The United Kingdom (Application no. 5856/72)“. ECHR. Žiūrėta 2022 m. kovo 6 d. file:///C:/Users/user/Downloads/CASE%20OF%20TYRER%20v.%20THE%25UNITED%20KINGDOM.pdf

8. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“. Lrs. Žiūrėta 2022 m. sausio 10 d. https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm

9. „The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners“. Unodcs. Žiūrėta 2022 m. sausio 12 d. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf

10. „Council of Europe, *European Prison Rules Short guide (*Penal Reform International, 2021)“. Cdn. Žiūrėta 2022 m. sausio 12 d. https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2021/09/PRI_Short-guide-to-the-European-Prison-Rules_WEB.pdf

11. „Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių““. Rm.coe. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d. https://rm.coe.int/16804d22f9

12. „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“. E-seimas. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841

13. „Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą“. E-seimas. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280690?jfwid=rivwzvpvg

14. „Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (CPT)“. Lrv. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d. https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/dokumentai/Europos_komitetas_CPT.pdf

15. „Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą Konvencijos ir jos aiškinimo tekstas“. Rm.coe. Žiūrėta 2022 m. sausio 13 d. https://rm.coe.int/16806dbac1

16. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą (Nr. 44558/98)“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf

17. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Savenkovas prieš Lietuvą (Nr. 871/02)“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/SAVENKOVAS_2008_sprendimas.pdf

18. „Supreme Court of the United States Brown, Gorvernor of California, et. Al. V. Plata et al. No. 09-1233“. Law.cornell.m. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://www.law.cornell.edu/supct/html/09-1233.ZS.html

19. „European Court of Human Rights case of Ananyev and others v. Russia, applications nos. 42525/07, 60800/08). Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-108465%22]}

20. „European Court of Human Rights case of Orchowski v. Poland, application no. 17885/04)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-1264%22]}

21. „European Court of Human Rights case of Neshkov and others v. Bulgaria, applications nos. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12, 9717/13)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-150771%22]}

22. „Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 – 2021 metų „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė ataskaita“. Kaldelp. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d., http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html

23. „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita”. LRV. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 5 d. https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ataskaita_final.pdf

24. „European Court of Human Rights case of Dirdizov v. Russia, application no. 41461/10)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d., file:///C:/Users/user/Downloads/001-114777.pdf

25. „European Court of Human Rights case of Torreggiani and others v. Italy, applications nos43517/19, 46882/09, 55400/19)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 18 d., file:///C:/Users/user/Downloads/002-7400%20(2).pdf

26. „European Court of Human Rights case of Muršič v. Croatia, application no. 7334/13)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 18 d. https://johan-callewaert.eu/wp-content/uploads/2019/12/CASE-OF-MURSIC-v.-CROATIA.pdf

27. „European Court of Human Rights case of Kudla v. Poland, application no. 30210/96). Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 20 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58920%22]}

28. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje Karalevičius prieš Lietuvą (Nr. 53254/99)“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/KARALEVICIUS_2005_sprendimas.pdf

29. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Savenkovas prieš Lietuvą (Nr. 871/02)“. Lrv-atstovas-eztt. Žiūrėta 2022 m. sausio 16 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/SAVENKOVAS_2008_sprendimas.pdf

30. „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas dėl priimtinumo byloje Arvydas Živulinskas v. Lithuania (Pareiškimo Nr. 34096/02)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. sausio 25 d. http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-78882&filename=001-78882.pdf

31. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2022 m. sausio 7 d. sprendimas byloje Lukošin prieš Lietuvą (Nr. 25059/20)“. Hudoc.echr.coe. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-215170%22]}

32. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje Michno prieš Lietuvą (Nr. 29826/15)“. Hudoc.echr.coe. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187929%22]}

33. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą (Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13, 70065/13)“. Hudoc.echr.coe. Žiūrėta 2022 m. sausio 17 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159049%22]}

34. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 m. „Vieno asmens išlaikymai vidutiniškai per dieną panaudotų lėšų laisvės atėmimo įstaigose“. Kaldelp. Žiūrėta 2022 m. sausio 18 d. http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html

35. „Pagrindiniai principai dėl tinkamo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, koronaviruso (COVID-19) pandemijos kontekste“. Rm.coe. Žiūrėta 2022 m. kovo 10 d. https://rm.coe.int/16809e1155

36. „European Court of Human Rights case of Mouisel v. France, application no. 67263/01“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. kovo 26 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-5108%22]}

37. „European Court of Human Rights case of Kulikowski v. Poland, application no. 16831/07“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. kovo 28 d.,file:///C:/Users/user/Downloads/001-113768.pdf

38. „European Court of Human Rights case of Rus v. Romania, communicated case no. 2621/21“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. kovo 29 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13327%22]}

39. „European Court of Human Rights case of Riela v. Italy, application no. 17378/20“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. kovo 28 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-210289%22]}

40. „European Court of Human Rights case of Hafeez v. United Kingdom, communicated case no. 14198/20“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2214198/20%22],%22itemid%22:[%22002-12795%22]}

41. „European Court of Human Rights case of Fenech v. Malta, application no. 19090/20“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. balandžio 2 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22003-6981073-9400822%22]}

42. „European Court of Human Rights case of Iurii Khokhlov. Cyprus, application no. 53114/20“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d. https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-208494%22]}

43. „European Court of Human Rights case of Ait Oufella and Others v. France communicated case nos. 51860/20, 54879/20, 15300/21“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13406%22]}

44. „Dėl X skundo prieš Marijampolės pataisos namus“. Tm.lrv. Žiūrėta 2022 m. balandžio 5 d. https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/4D_2020_1-1384%20(Seimo%20kontrolieriaus%20pa%C5%BEyma).pdf1384%2520(Seimo%2520kontrolieriaus%2520pa%25C5%25BEyma).pdf&clen=415413&chunk=true

45. „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“. Rm.coe. Žiūrėta 2022 m. balandžio 7 d. https://rm.coe.int/16804d22f9

46. „Dėl esminių žmogaus teisių problemų dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reglamentavimo srityje“. Lrski. Žiūrėta 2022 m. balandžio 8 d. https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/Ataskaita-del-socialinio-draudimo.pdf

47. „European Court of Human Rights case of Matiošaitis and others v. Lithuania applications nos. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13)“. Hudoc. Žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2222662/13%22],%22itemid%22:[%22001-173623%22]}

48. „Pataisos pareigūnų (jaunesniųjų pareigūnų grandies) įvadinio mokymo kursų mokymo programa“. Kalejimudepartamentas. Žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d. file:///C:/Users/user/Downloads/ivadinio%20mokymo%20programa.pdf

49. „Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų Departamente prie Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerijos statuto pakeitimo įstatymo projekte numatomo pataisos pareigūnų ir Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statute nustatyto vidaus tarnybos sistemos pareigūnų darbo užmokesčio palyginimu (neatskaičius mokesčių)“. Kalejimudepartamentas. Žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d. file:///C:/Users/user/Downloads/PP+ir+VTP+DU+palyginimas.pdf

50. „Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas“. E-seimas. Žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&actualEditionId=lAvljWkOXk&documentId=TAIS.20469&category=TAD

SANTRAUKA

Europos Žmogaus Teisių Teismas, būdamas kaip fundamentalių individo teisių užtikrinimo garantas, bylose formuodamas pataisos įstaigų kalinimo sąlygų standartus tiesiogiai įpareigoja valstybes nares jų laikytis ir įgyvendinti. Plačiausiai bylose aprašyti bei itin aiškiai suformuoti kalinimo sąlygų standartai yra šie: ne mažiau kaip 3 kvadratiniai metrai gyvenamojo ploto kiekvienam nuteistajam; vienas nuteistas - viena lova; nuteistųjų laisvas judėjimas kameroje; kiekvienam nuteistajam turi būti sudaryta galimybė užtikrinant higienos reikalavimus bei privatumą naudotis sanitariniais įrenginiais; kiekvienam kaliniui turi būti sudaroma galimybė ne rečiau kaip du kartus per savaitę praustis klimato sąlygas atitinkančioje temperatūroje; kaliniai turi gauti maistingą bei pilnavertį maistą, kuris individualizuotas pagal asmens lytį, amžių, religiją, sveikatos būklę, užimtumą; suvaržymai, siekiant užkirsti kelią COVID-19 plitimui kalinimo įstaigose, privalo būti pagrįsti, proporcingi ir būtini; pataisos įstaiga privalo užtikrinti nuteistųjų savalaikį, kokybišką, sistemingą bei reguliarų gydymą; draudžiama nuteistiesiems suteikti kankinančias, žeminančias kalinimo sąlygas dėl finansų, darbuotojų ar vietų skaičiaus trūkumo. Nors, remiantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, „jau keletą metų mažėja išmokos dėl prastų kalinimo sąlygos pagal Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimus. 2020 m. teismuose išnagrinėjus 433 bylas asmenims dėl netinkamų kalinimo sąlygų išmokėta 93,7 tūkst. Eurų (2019 m. - 115,4 tūkst. Eurų, 2019 m. - 191,5 tūkst. eurų, 2017 m. - 201,5 tūkst. eurų, 2016 m. - 232,3 tūkst. eurų).“[246], tačiau Europos sąjungos mastu kalinimo sąlygos Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose vis dar išlieka kaip vienas iš blogiausių pavyzdžių[247]: Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose vienam asmeniui suteikiama ne daugiau kaip 3,1 m^2 gyvenamojo ploto, nuteistiesiems nesudarytos sąlygos privačiai bei higieniškai naudotis sanitariniais įrenginiais, patalpose itin prasta ventiliacija ir nepakankamas apšvietimas, įstaigose užsiveisę nenaikinami kenkėjai bei pelėsis, o teikiamas maistas nėra maistingas ar individualizuojamas, atsižvelgiant į nuteistojo asmenines savybes. Manoma, kad tokie pažeidimai kyla dėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos nesubalansuotumo ir institucinio pavaldumo - hierarchiškumo neegzistavimo, netinkamos pataisų įstaigos infrastruktūros, nepakankamos darbuotojų, dirbančių bausmių vykdymo sistemoje kompetencijos bei darbuotojų motyvacinės sistemos nebūvimo.

Darbo tikslas. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje išvystytų standartų kalinimo srityje pagrindu išanalizuoti (ištirti) nuteistųjų kalinimo sąlygas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo

[246] „Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita”, LRV, žiūrėta 2020 m. gruodžio 5 d., https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ataskaita_final.pdf
[247] Sakalauskas ir kt., *supra note,* 1: 10.

institucijose, nurodant tarptautinių standartų dėl kalinimo sąlygų taikymo ir įgyvendinimo problematiką, pateikiant pasiūlymus, kaip šie standartai turėtų būti veiksmingiau užtikrinami Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemos ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių kalinimo sąlygas, apžvalgą;
2. Atlikti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos (bylų) analizę nuteistųjų kalinimo srityje, ypač Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio pagrindu, išryškinant, kokie kalinimo sąlygų standartai yra nustatyti EŽTT bylose, visų pirma bylose prieš Lietuvą, o taip pat bylose prieš kitas valstybes, ir kaip EŽTT formuoja Konvencijos 41 ir 46 straipsnių nuostatų pagrindu įpareigojimus valstybėms kalinimų sąlygų srityje;
3. Pagal išanalizuotus EŽTT praktikos standartus kalinimo srityje, atlikti tyrimą, kaip šie standartai yra užtikrinami Lietuvos Respublikos pataisos įstaigose, kartu atliekant šiose įstaigose taikomų kalinimo sąlygų analizę;
4. Nustačius, kad Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo sistemoje EŽTT išvystyti kalinimo standartai yra taikomi ne visa apimtimi, pateikti konkrečius siūlymus, kaip Lietuvos bausmių vykdymo sistemą kalinimo sąlygų kontekste reikėtų tobulinti, kartu pateikiant ir apklaustų ekspertų įžvalgas šioje srityje.

Darbo metodai: magistro baigiamajame darbe buvo naudoti šie metodai: teisės dokumentų analizė, loginis, lyginamosios analizės, statistinės duomenų analizės, aprašomasis, pusiau struktūriniai interviu.

- Loginis metodas naudojamas atskleidžiant teisės normų turinį.
- Lyginamosios analizės metodas naudotas tarpusavyje lyginant skirtingas autorių nuomones ir EŽTT praktiką kalinant nuteistuosius.
- Teisinių dokumentų analizės metodas svarbus, nes darbe buvo nagrinėti tokie EŽTT standartai kaip: Europos kalėjimų taisyklės, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą.
- Statistinių duomenų analizės metodas naudotas siekiant atskleisti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičių bei skaičiaus kitimą per pastarąjį dešimtmetį, vidutiniškai per parą vienam nuteistajam skiriamą pinigų sumą ir šios sumos kitimą per pastaruosius metus bei kalinimo sąlygų atitiktį EŽTT standartams bausmės vykdymo metu.

- Aprašomasis metodas naudotas pateikiant informaciją Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstaigų vykdomas praktikas įgyvendinant EŽTT standartus dėl kalinimo sąlygų.
- Pusiau struktūriniai X įstaigos nuteistųjų bei ekspertų interviu padėjo atskleisti realų pažeidimų mąstą, pažeidimų priežasties bei kaip LR bausmių vykdymo sistema turėtų pasikeisti, kad pasiektų EŽTT bylose suformuotus standartus.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro tokios dalys: turinys, paveikslų ir lentelių sąrašas, įvadas, trys dėstomosios dalies skyriai, pasiūlymai, išvados, literatūros sąrašas, anotacija ir santrauka lietuvių bei užsienio kalbomis.

SUMMARY

The European Court of Human Rights, as the guarantor of the fundamental rights of the individual, directly obliges Member States to comply with and implement them in the development of standards for conditions of detention in correctional facilities. The most widely described and extremely clear standards of detention conditions in the cases are: at least 3 square meters of living space for each convict; one convicted - one bed; free movement of convicts in the cell; every convict must have access to sanitary facilities while ensuring hygiene requirements and privacy; each prisoner must be allowed to bathe at a temperature appropriate to the climatic conditions at least twice a week; prisoners must receive nutritious and wholesome food, which is individualized according to a person's gender, age, religion, state of health, employment; Restrictions to prevent the spread of COVID-19 in prisons must be reasonable, proportionate and necessary; the correctional institution must ensure timely, high-quality, systematic and regular treatment of convicts; it is prohibited to provide convicts with torturous, degrading conditions of detention due to lack of finances, staff or places. Although, according to the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania, benefits for poor detention conditions have been declining for several years, according to the rulings of the Lithuanian courts and the European Court of Human Rights. 2020 After examining 433 cases in courts, 93.7 thousand EUR were paid to people due to improper conditions of detention. (201.4 thousand EUR in 2019, 191.5 thousand EUR in 2018, 201.5 thousand EUR in 2017, 232.3 thousand EUR in 2016). However, in the European Union, the conditions of detention in correctional institutions of the Republic of Lithuania still remain one of the worst examples: in correctional institutions of the Republic of Lithuania no more than 3,1 m^2 of living space per person, convicts have not been provided with private and hygienic use of sanitary facilities, extremely poor ventilation and insufficient lighting in the premises, non-exterminating pests and molds in the establishments, and the food provided is not nutritious or individualized according to the convict's personal characteristics. It is believed that such violations are caused by the imbalance and institutional subordination of the penitentiary system of the Republic of Lithuania - non-existence of hierarchy, inadequate correctional facility infrastructure, insufficient competence of employees working in the penitentiary system and lack of motivational system of employees.

Work objective. On the basis of the standards developed in the case law of the European Court of Human Rights in the field of detention to analyze (examine) the conditions of detention of prisoners in the penitentiary institutions of the Republic of Lithuania, indicating the problems of application and implementation of international standards on detention

Work tasks:

1. To provide an overview of the penitentiary system of the Republic of Lithuania and international legal acts regulating the conditions of detention;
2. To analyze the case law (cases) of the European Court of Human Rights in the field of detention of convicts, in particular on the basis of Article 3 of the European Convention on Human Rights, highlighting the standards of detention conditions in European Court of Human Rights cases, especially in Lithuania and how the European Court of Human Rights forms obligations to States in the area of detention on the basis of Articles 41 and 46 of the Convention;
3. In accordance with the analyzed standards of European Court of Human Rights practice in the field of detention, to conduct a study on how these standards are ensured in the correctional institutions of the Republic of Lithuania, together with an analysis of the conditions of detention applied in these institutions;
4. Having established that the standards of detention developed by the European Court of Human Rights in the penitentiary system of the Republic of Lithuania are not fully applied, to make specific proposals on how the Lithuanian penitentiary system should be improved in the context of detention conditions, including insights from interviewed experts in this field.

Working methods: The following methods were used in the master's thesis: analysis of legal documents, logical, comparative analysis, statistical data analysis, descriptive, semi-structural interviews.

- The logical method is used to reveal the content of legal norms.
- The method of benchmarking was used to compare the different views of the authors and the case law of the European Court of Human Rights on prisoners.
- The method of analysis of legal documents is important because the European Court of Human Rights standards such as the European Prison Rules, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment have been examined.
- The statistical analysis method was used to reveal the number and changes in the number of convicts in the last decade, the average amount of money per convict per day and the change in recent years, and the compliance of prison conditions with the European Court of Human Rights standards.

- The descriptive method was used to provide information on the practices of penitentiary institutions of the Republic of Lithuania in implementing the standards of the European Court of Human Rights regarding the conditions of detention.
- The semi-structural interviews of convicts and experts of Institution X helped to reveal the real extent of the violations, that cause of the violations and how the penitentiary system of the Republic of Lithuania should change in order to reach the standards established in the European Court of Human Rights cases.

Work structure. The master's thesis consists of the following parts: content, list of figures and tables, introduction, three chapters, suggestions, conclusions, bibliography, annotation and summary in Lithuanian and foreign languages.

ANOTACIJA

Lietuvos Respublika, būdama Europos žmogaus teisų konvencijos nare įsipareigoja laikytis Europos Žmogaus Teisių Teismo tarptautinių sutarčių pagrindu suformuotų standartų nuteistųjų kalinimo sąlygų srityje. Nors didžioji dalis standartų, tokių kaip vienam nuteistajam skiriamas gyvenamasis plotas, higienos, sanitariniai, mitybos ar kiti gyvenamųjų sąlygų standartai nagrinėjami ne vienoje byloje, todėl yra itin aiškiai suformuoti, tačiau Lietuvos Respublika vis dar išlieka viena iš pirmaujančių Europos Sąjungos šalių, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuoti kalinimo sąlygų standartai neįgyvendinami tinkama apimtimi.

Darbo raktiniai žodžiai. Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos žmogaus teisių konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismo išvystyti (suformuoti) standartai, bausmių vykdymo sistema, kalinimo sąlygos, minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, laisvės atėmimo bausmė.

ANNOTATION

As a member of the European Convention on Human Rights, the Republic of Lithuania undertakes to comply with the standards established by the European Court of Human Rights in the field of conditions of detention of convicts. Although most of the standards, such as living space for one convict, hygiene, sanitation, nutrition or other living conditions are considered in a number of cases and are therefore clearly defined, the Republic of Lithuania still remains one of the leading countries in the European Union. The standards of detention conditions established by the Court of Rights are not being implemented to an adequate extent.

Key words. European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, standards developed by the European Court of Human Rights, penitentiary system, conditions of detention, minimum rules for the treatment of prisoners, imprisonment.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

EKSPERTŲ BEI NUTEISTŲJŲ NUOMONĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE

NUTEISTIESIEMS PATEIKTI KLAUSIMAI

2022 m. vasario mėn.

1. Kelis metus ir keliose pataisos įstaigose atliekate laisvės atėmimo bausmę?
2. Remiantis asmenine patirtimi, išgyvenimais atsakykite, ar, jūsų manymu, LR pataisos įstaigose vykdomos kalinimo sąlygos pažeidžia EŽTT kalinimo standartus?
3. Ar galite nurodyti, kokie kalinimo sąlygų pažeidimai vykdomi LR bausmių vykdymo institucijose?

Priedas Nr. 2

EKSPERTŲ BEI NUTEISTŲJŲ NUOMONĖS DĖL KALINIMO SĄLYGŲ LR BAUSMIŲ VYKDYMO INSITUTICIJOSE

EKSPERTAMS PATEIKTI KLAUSIMAI

2022 m. kovo mėn.

1. Kaip manote, ar Lietuvos Respublikos (toliau - LR) pataisos įstaigose kaliniams taikomos kalinimo sąlygos yra atitinkančios EŽTT suformuotus standartus?
2. Kokios Jūsų manymu, remiantis turima patirtimi ir atliekamomis funkcijomis, kalinimo sąlygos LR bausmių vykdymo sistemoje yra pažeidžiamos?
3. Kaip manote, dėl kokių priežasčių Jūsų įvardytos sąlygos yra pažeidžiamos?
4. Galbūt Jums žinoma, ar yra atliekami ir/ar planuojami atlikti veiksmai, kurie pakeistų Jūsų įvardytų kalinimo sąlygų vykdymą į gerąją pusę?
5. Kaip manote, kas iš esmės turėtų pasikeisti, kad LR bausmių vykdymo sistemoje taikomos kalinimo sąlygos taptų atitinkančios EŽTT suformuotus standartus?